

מאמר מערכת

ב"ה שמחים אנו להגיש לפני הציבור את גליון מס' 7 של החוברת "תנובות שדה". גליון מוגדל. זכינו ואנו נכנסים לשנה השניה של הוצאת החוברות תמידיים כסדרם. ויהי"ר שנמשיך בזה ע"מ להפיץ יותר ויותר את ידיעת ולימוד מצוות ארץ ישראל.

הוצאת החוברת "תנובות שדה" שיו"ל ע"י המכון. היא נדבך נוסף, לבנין שבונים כל אותם רבנים ואברכים חשובים. הלומדים את סדר זרעים הלכה למעשה. ע"מ ללמד את הציבור כולו בכלל, ואת העם שבשדות בפרט את סדר קיום המצוות למעשה.

הרבה יותר מסמליות יש בהצטרפותו של נדבך זה בחודש אב, החודש שבו חרב המקדש, ואת רוב ככל מצוות הארץ כבר לא חייבים לקיים דבר תורה אלא מד"ס, עד שיבנה ביהמ"ק בב"א. והנה למרות כל הצער והאבלות על חורבן ביהמ"ק, מתחזקים יותר ויותר בלימוד המצוות שנזכה לקיימם מהתורה רק כשיבנה בית המקדש, ואין לך הוכחה גדולה מזו על אמונתו החזקה והאיתנה כסלע של עם ישראל, שבמהרה יבנה בית המקדש ונזכה לקיים כל המצוות בהידורן ודקדוקן.

בכל שנה ושנה בתשעה באב, עם ישראל מתאונן ומקונן, ומיד אח"כ עושים שבת נחמו, שמחים וטובי לב. וזהו פלא שאיש יקונן על צרתו מעצמו, ומעצמו יתנחם?

וכן בתיקון חצות אומרים, נפלה עטרת ראשנו, ועושים נפילת אפים, ותיכף קוראים "אתה תקום תרחם ציון" וקמים ואומרים, "התנערי מעפר קומי שבי ירושלים"?

אלא שכידוע, אין מקבלין תנחומין על החי, וכמו שאמרו חז"ל עה"פ, "נשכחתי כמת מלב" ברית כרותה למת שיהיה נשכח מן הלב, אבל אין מקבלין תנחומין על החי, שהרי יעקב אבינו לא קיבל תנחומין על יוסף. ומה שאמר שהברית כרותה למת, אין הכוונה דוקא במת, אלא בכל צרה שאין לה תקנה עוד, דומה הענין כמת. אבל צרה שיש לה תקנה עדיין אינה נשכחת כלל.

והנה למרות שעברו כאלפיים שנה מחורבן ביהמ"ק, עם ישראל לא רק שאינו שוכח, אלא שבכל מאורע מזכיר ומעלה את ירושלים על ראש שמחתו, וכ"ז משום שחזקה תקוותם שביהמ"ק יבנה ואין מקבלין תנחומין על החי.

וזהו שאומר הפסוק באיכה (פ"ג כ' כא') "זכור תזכור ותשוח עלי נפשי זאת אשיב אל לבי על כן **אוחיל**". הנביא לא הסביר מה ישיב אל לבו, ומהו ועל כן אוחיל. אך הפירוש הוא, זכור תזכור, הזכירות הרבות שאני זוכר את ירושלים והמקדש. הם שגורמים לי לאשיב אל לבי וע"כ אוחיל, שבמהרה בימינו יבוא משיח צדקנו. ויבנה את בית תפארתנו. ולכן אינו מקבל עליו תנחומין. ומעין הפתיחה נסיים, הלימוד בסדר זרעים, ההתמדה בו, הפצתו הלכה למעשה, הם ההוכחה הגדולה שאנו מייחלים במהרה לבניית ביהמ"ק. שאין מקבלין תנחומין על החי.

גליון מס' 7 עוסק:

א. קיבלנו ממרן פוסק הדור מו"ר ועט"ר הראשון לציון שליט"א, את רשותו להדפיס, מש"כ בחידושיו עמ"ס פסחים (מאור ישראל ח"ב כת"י). בענין עשה ולא תעשה של טבל. ותודתינו מסורה להרב אליהו שטרית נר"ו על עזרתו בזה.

ב. בדין מירוח הנעשה ע"י פועל נכרי בכרם של ישראל. שאלה קשה ומסובכת שהרבה מאד פרטים בה. קיבלנו את תשובתו של מו"ר ומורה דרכו של המכון הג"ר שמ"ע שליט"א. והבאנו הדברים לפניכם.

ג. מעשר עני פ"ב, בהמשך לפרק א' שהובא בגליון מס' 6. ע"י יו"ר המכון והרב המקומי בית עוזיאל הרש"ז רווח שליט"א. ההלכות כתובות כהלכה פסוקה ע"מ שיקל על הקורא.

ד. איסור חדש ח"ב. החלק השני ממאמרו המקיף מאד של הרב אליהו אחרר שליט"א, ובו פרטים הנוגעים הלכה למעשה על הזהירות בקניית מוצרי מזון, שיש בהם חשש איסור חדש.

ה. מאמרים מרבני המכון הרב דוד וקחי שליט"א והרב יעקב יעקב שליט"א בסוגיות שונות בכלאים.

ו. מאמר המסקר בקצרה את הניסוי שהחילונו במציאת כנות אגסים ללא חשש כלאים מאת אגרונום המכון ה"ה יהורם דנינו הי"ו.

ז. במדור "תגובות" הבאנו את דברי תשובתו של הגאון הר"מ לוי שליט"א ר"מ ישיבת כסא רחמים. על מה שהשיג עליו יו"ר המכון הרש"ז רווח בגליון מס' 5. ואת דברי תשובתו של הרש"ז רווח אליו.

בסוף החוברת הבאנו את המדור "מהנעשה במכון".

**בייקרא דאורייתא
המערכת**

מידע הלכתי

בעזהש"י השנה הבאה עלינו לטובה. שנת התשנ"ז היא השנה השלישית לשמיטה, ונוהג בה מעשר עני כידוע.

הלכה פסוקה היא, שהמפריש תרו"מ מפירותיו. ולא נתן בשנת מעשר עני, את פירות המעשר לעניים. הריהו גוזל את העניים. ועוד שעובר על עשה ול"ת [וכמבואר במאמר בגליון זה].

ואמנם הנתינה בפועל לעניים. איננה מהדברים הקלים לביצוע, ובפרט לחקלאים. שצריכים לתת כמויות גדולות של יבול. (10%! לאחר הפרשת שאר התרו"מ) והם צריכים למצוא עניים ודאי. ואיך יתנו להם כל פעם, ובפרט אם גרים במקומות רחוקים שלא מצויים עניים ע"פ דין, בקרבת מקום. ובעיה לא פחותה, היא עבור ציבור הצרכנים, שרוכש בשווקים פירות שהם טבל ודאי. וחייב ליתן כל פעם שמעשר לעניים. ולא קל שעל כל ק"ג פירות או ירקות. ילך לחפש עני ע"מ ליתן לו כ- 100 גר' של פירות או ירקות.

וע"כ רבני המכון נתנו דעתם כדת מה לעשות. והבאנו לפני מו"ר ומורה דרכו של המכון הגר"ש עמאר שליט"א, מספר אפשרויות, כיצד לקיים מצוות מעשר עני בהידור על כל דיקדוקיה, ומאידך פתרון שיוכלו ליישמו בקלות ובפרט ציבור החקלאים וועדות הכשרות. נכון להיום פועל בהצלחה גדולה ב"ה פתרון מעין זה שנעשה בשנת מעשר עני האחרונה. ואמנם לדעת מו"ר שליט"א יש אפשרות לעשות אפשרות נוספת שהיא קלה יותר בפרט לציבור החקלאים. (בעזהש"י בחוברת מס' 8 יובאו הדברים בכתב ע"י מו"ר שליט"א).

ב"ה באנו בדברים עם ארגון החסד "חסדי נעמי" והעומד בראשו הרב יוסף כהן שיחי'. והוא מונה ע"י המכון לגבאי צדקה, ושלוחם של עניים שראויים לקבל מ"ע כדין.

ועל וועדי הכשרות, החקלאים, הצרכנים ובפרט רבני ההתישבות שליט"א, המעוניינים להכנס להסדר זה, להתקשר עם המכון, כדי להתעדכן בפרטים המעשיים.

בברכה

שניאור ז. רווח

יו"ר המכון

הגאון הגדול אביר הרועים פוסק הדור
 מרן הראש"ל רבי עובדיה יוסף שליט"א
 נשיא המכון למצוות התלויות בארץ

מצוות עשה ולא תעשה של טבל

(מתוך "מאור ישראל" ח"ב עמ"ס פסחים - כת"י)

תנו רבנן, יכול יוצא אדם ידי חובת מצה בטבל וכו', ת"ל לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, מי שאיסורו משום כל תאכל עליו חמץ, יצא זה שאין איסורו אלא משום כל תאכל טבל. ואיסורא דחמץ להיכן אזל, הא מני ר' שמעון היא דאמר אין איסור חל על איסור. והנה הרמב"ם (פ"ו מהל' חמץ ה"ז) פסק, אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שאסורה לו, כגון שאכל טבל וכו'. והקשה הלחם משנה שם, דהא הברייתא אזלא כר"ש שאין איסור חל על איסור, ומש"ה ס"ל שהאוכל נבלה ביוהכ"פ פטור (מחטאת, שאין איסור יוהכ"פ חל על איסור נבלה). ואילו רבינו (בפ"ב מהל' שביתת עשור ה"ב) פסק, האוכל ביוהכ"פ דברים האסורים כגון פיגול ונותר טבל ונבלות וטרפות, הואיל ואכל אוכלים הראויים לאדם, הרי זה חייב כרת משום אוכל ביוהכ"פ. ומשמע שפסק דלא כר"ש. ע"ש. ולכאורה י"ל ע"פ מ"ש בספר המקנה קידושין (לח). דאע"ג דעשה דוחה ל"ת, בטבל איכא עשה נמי, דהיינו מצות הפרשת תרומות ומעשרות, והו"ל עשה ול"ת, ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה, הילכך לא יצא ידי חובת מצה בטבל. ע"ש. וכיו"ב כתבו התוס' סוכה (ל). ד"ה משום, אהא דתניא הכא שאין אדם יוצא ידי חובתו בטבל, ודריש לה מקרא, ותימה, דתיפוק ליה משום דהוי מצוה הבאה בעבירה, דקא אכיל איסורא. ע"ש. והיינו משום שאין העשה דמצוה דוחה איסור טבל, וי"ל הטעם כנ"ל. אמנם בספר דברי אמת (בדפ"ח דף פו ע"ב) כתב, גבי מאכילין אותו הקל הקל תחלה, דטבל וחזיר, טבל קל יותר, משום דחזיר אית ביה לאו ועשה, אבל טבל אע"פ שהוא במיתה בידי שמים, אינו אלא איסור אחד. וכ"כ רש"י חולין (קו). דאיסור חזיר אית ביה תרי איסורי, ר"ל דבבהמה טמאה איכא לאו ועשה, משא"כ נבלה שהיא באיסור לאו בלבד, ולכן טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה (יומא פג.). ושלא כהתוס' ביצה (כה). דס"ל דנבלה איכא נמי עשה דאינו זבוח. ע"ש. ומוכח דס"ל דבטבל ליכא אלא ל"ת, ואין בו איסור עשה.

אולם בספר החינוך (סוף מצוה תקז) כתב, שהעובר ע"ז ולא הפריש תרומה מדגן תירוש ויצהר ביטל מ"ע דהפרשת תרו"מ. ע"ש. וכן משמע מדברי התוס' (סוכה ל). הנ"ל, דאם איתא שאין בטבל אלא איסור ל"ת, מאי קא קשיא להו דהוי מצוה הבאה בעבירה, והא בכל דוכתא עשה דחי ל"ת. וכן ראיתי להשאגת אריה (סי' צו) שעמד על זה. ולפמש"כ ניחא דהוי ל"ת ועשה. וע"ש בספר מקנה קידושין (לת). הנ"ל. וכן מצאתי להגר"ש קלוגר בתשובה שהובאה בספר ליקוטי צבי (דף ד ע"ג), דה"נ פשיטא ליה שבטבל יש איסור ל"ת ועשה, דכתיב כן תרימו גם אתם וכו'. ע"ש. ושוב ראיתי הלום להמהר"ם שיק על תרי"ג מצות (מצוה רפה), שכתב, והנה באכילת טבל מלבד איסור ל"ת, שנא' ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה', (ודרשינן בסנהדרין פג.), בעתידים לתרום הכתוב מדבר, יש גם מצות עשה של הפרשת תרו"מ. ולפ"ז יש לתמוה על השאג"א (סי' צח' ולט), שהקשה על התוס' (סוכה ל). דמאי קשיא להו, הא י"ל שיבא עשה של

וידחה ל"ת של טבל. ותימה הא גבי טבל איכא נמי עשה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה. ע"ש. וכן מצאתי בשו"ת בית שערים (חאו"ח סי' שז) ד"ה ואמנם, שהביא דברי הגאון דברי אמת הנ"ל, שבחזיר שיש לאו ועשה הוא חמור יותר מאיסור טבל, שיש בו לאו בלבד. וכתב, ואינו נראה לי, דהא בהדיא כתב בספר החינוך (מצוה תקז), דמי שלא הפריש תרומה ביטל עשה זו וכו'. נמצא שיש באיסור טבל עשה ול"ת. ע"ש. וע' בשו"ת עונג יום טוב (סי' מב) מ"ש בטעמו של הרמב"ם שפסק שאין יוצאים ידי חובת מצה בטבל, אע"ג דקי"ל איסור חל על איסור בכלל וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קלז), ובשו"ת ספר יהושע (סי' יז) ד"ה ולענ"ד. ואכמ"ל.

והנה ראיתי בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' צו) בד"ה אמנם כן, שהביא דברי התוס' (סוכה ל.) הנ"ל, וכתב שמכאן מוכח שאין יוצאים י"ח מצה בשלא כדרך הנאתה, שאל"כ מאי קשיא להו להתוס' דתיפוק ליה דהוי מצוה הבאה בעבירה, הרי אפשר שיאכל מצה של טבל שלא כדרך הנאתה, דמשום טבל ליכא, ומשום מצה איכא, לולא ההיקש מי שישנו בכל תאכל חמץ וכו'. ע"ש.

אולם ראיתי בשו"ת שאגת אריה החדשות (סי' יב) שכתב, שאיסור טבל נוהג גם כשאוכל שלא כדרך הנאה, כיון דלא כתיב ביה אכילה, דילפינן בסנהדרין (פג.), מדכתיב ולא יחללו את קדשי בני ישראל בעתידים לתרום הכתוב מדבר. ע"ש. איברא דהתוס' (פסחים כו.) ד"ה שאני היכל דלתוכו עשוי, כתבו, וא"ת הא לא כתיב גביה אכילה, וא"כ אפילו שלא כדרך הנאה יהא אסור. וי"ל דמעילה ילפינן חטא חטא מתרומה, ובתרומה כתיב אכילה. ע"כ. וא"כ אף דהוי במיתה, דילפינן ליה (בסנהדרין פג.), חילול חילול מתרומה, שפיר איכא למילף שאינו חייב על טבל שלא כדרך הנאה. ואמנם השאגת אריה בח"א (סי' עו) ד"ה וי"ל, העלה שלא כדברי התוס' (פסחים כו.) הנ"ל, מ"מ י"ל דהתוס' אזלי לטעמייהו, דשפיר ילפינן טבל מתרומה לענין שלא כדרך הנאתו. וכן כתב המנחת חינוך (מצוה רפד) שעל הטבל אין לוקים בשלא כדרך הנאתו, ויליף לה ע"פ דברי התוס' פסחים (כו.) הנ"ל. ואתי שפיר דברי הכתב סופר הנ"ל. ומיהו בעיקר קושית התוס' סוכה הנ"ל, כבר כתב הרמב"ן בחידושו כאן, שי"ל שאין בטבל מצוה הבאה בעבירה, מפני שבידו לתקן, וכדאמרינן (ביצה לד:) טבל מוכן הוא אצל שבת שאם עבר ותיקנו מתוקן.

והעיקר בזה נ"ל שמצוה הבאה בעבירה פיסולא דרבנן היא, ואקרא דדברי קבלה קא סמיך ליה (בסוכה ל.), הא מדאורייתא יצא. ועכשיו נתקיימו דברי המחברים הפוסקים שפסקו שאין יוצאים י"ח בטבל, ונאמר שהוא משום מצוה הבאה בעבירה עכת"ד. וע' במש"כ בשו"ת חזון עובדיה ח"א (סי' כז וכ"ח). ואכמ"ל.

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
 אב בית הדין הרבני פתח תקוה

מירוח הנעשה ע"י פועל נכרי בכרם של ישראל.

שאלה: בכרמים של יהודים, שהפועלים הנכרים בוצרים את הענבים וגומרים את מלאכתן ע"י מיון ושאר מלאכות, עד לאריזה האחרונה. האם זה נחשב למירוח של גוי, או דאזלינן בתר בעה"ב שהוא יהודי וחייב בתרו"מ כרגיל.

הנה בימים אלו הגיעה שאלה זו מידידי וחיביי הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א הרב דבית עוזיאל, ויור"ר המכון למצוות התלויות בארץ שבבית עוזיאל, אשר נתעורר בזה לרגל עונת הבציר שלפנינו, וידוע שכיום חקלאים רבים מחזיקים פועלים שאינן בני ברית, והם שעושים במלאכה בפועל ע"פ הנחייתו של בעה"ב וציוויו. וציינן בשאלתו לדברי מרן ז"ל בכסף משנה בהלכות תרומות (פ"א הלכה י"א) בשם הראב"ד ז"ל, וכן לדברי החיד"א ז"ל בברכי יוסף, וגם לתשובת הגרצ"פ ז"ל בהר צבי זרעים ח"א (סימן י"ז אות ג') והחזו"א. ושואל למעשה האם חייבים בתרו"מ מהתורה או מדרבנן, ואם יש לחשוש לתערובת של חיובי תרו"מ בדרגות שונות בשוק הסיטונאי, שיש מביאים מן הענבים שנגמרה מלאכתם ע"י ישראל, ויש שגמר מלאכתן נעשתה ע"י גויים, ושואל ממני הקטן כדת מה לעשות.

א. המקור בגמ' דבכורות. ושיטות הראשונים בזה:

תשובה: אפתח בדברי הגמרא בבכורות (י"א סוף ע"א וע"ב) אמר רבי שמואל בר נתן אמר רבי חנינא הלוקח טבלים ממורחין מן העובד כוכבים, מעשרן והן שלו, דמרחינהו מאן, אילימא דמרחינהו עכו"ם דגנך אמר רחמנא ולא דגן עובד כוכבים, אלא דמרחינהו ישראל ברשות עובד כוכבים, מעשרן דאין קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר, והן שלו. (ופירש"י, התרומה עצמה שלו, ומוכרה לכהנים.) דאמר ליה קאתינא מכח גברא דלא מצית אשתעווי דינא בהדיה.

ורש"י ז"ל כתב שם דמרחינהו ישראל מרשות עכו"ם, שהיה ישראל אריס וקרקע של עכו"ם הוי. עכ"ל. והתוספות שם (ד"ה דמרחינהו ישראל) הקשו על רש"י ז"ל שפירשה באריס, אם מדובר כאן בחלקו של הגוי היינו מריחת גוי, ואי בחלק ישראל אין זה לוקח טבלים (כלומר דלא נעשו טבלים רק אחר שלקחן, ואין נופל על זה לשון הלוקח טבלים). וכתבו, ונראה לפרש מרחינהו ישראל ברשות עכו"ם אחר שלקחן ישראל מן הגוי מרחן, וה"ק הלוקח טבלים מן העכו"ם שהם עכשיו ממורחין. עכ"ל.

והנה בין לרש"י ז"ל ובין לתוספות אנו רואים דמפרשים שהמירוח של הישראל נעשה אחר שנכנסו לרשותו של הישראל, או ע"י אריסות כפירש"י ז"ל, או שלקחן מהגוי ואח"כ הוא מירחן כפירוש התוספות ואע"פ שנחלקו באוקמיתא דגמרא, מ"מ שניהם מודים דלא מהני אם מירחן ישראל בעודם שייכים לגוי, וע"כ דסברי רש"י ז"ל והתוס', דלא מקרי מירוח ישראל אלא כשהם ברשותו, אבל אם מורחם הישראל בעודם ברשותו ובבעלותו של הגוי לא חשיב מירוח ישראל, אלא מירוח גוי. ובאמת כן כתבו התוספות שם במפורש, אי בחלק העכו"ם היינו מריחת עכו"ם. עכ"ל. וכ"כ רש"י ז"ל במסכת גיטין (מ"ז ע"א) ד"ה דיגונך וכו', שאם מירחן גוי והן שלו בשעת מירוח שהוא גמר מלאכתן למעשר, מירוח הגוי פוטרן וכו', אבל אם הגדילו בקרקע הגוי ולקחן ישראל בשבלים ומירחן חייבים במעשר וכו'. עכ"ל. ובאמת שכן עולה גם מפירוש רבינו גרשום ז"ל בגליון הגמ' שם, שכתב, אלא דמרחינהו ישראל מרשות עכו"ם, כגון שנתן העכו"ם לישראל שדהו בקבלה, ומירחן ישראל, והאי הלוקח דקאמר, כלומר שלקחן ממנו ישראל בטורת עבודתו, והן שלו שיכול

למוכרן ולוקח הדמים. עכ"ל. והדבר מבואר יותר בכירור בשטה מקובצת שבגלין הגמ' שם (אות כ"ד) בשם תוס' חיצוניות, שכתבו ע"ד רש"י ז"ל הנזכר, ול"נ לר"י דכיון שהיה אריסו של גוי ויש לגוי חלק שם, פשיטא דהוי כמרחינהו העכו"ם. ועוד וכי מירוח הקדש, ר"ל מירוח ההקדש בעצמו, אלא הוי פירושו מירוחו ברשות ההקדש, וא"כ מרחינהו ישראל ברשות העכו"ם הוי כמו מרחינהו העכו"ם עצמו. ע"כ. נראה לר"י דמרחינהו ישראל ברשות גוי מיירי שלקחם ישראל מן העכו"ם בשיבלים ואח"כ מירוחם. עכ"ל. הרי מפורש ומבואר באה"ט דכל זמן שהפירות שייכים לגוי, או אפילו שיש לו בהם רק חלק, עדיין חשיב מירוח של גוי, גם כשבפועל נתמרחו בידי ישראל דהבעלים הם שקובעים, ודימה את זה למירוח הקדש, וכנ"ל. וכאמור גם רש"י ז"ל מודה בעיקרון הזה, רק בדבר אחד הוא חולק על התוס', דלשיטתו ז"ל החלק השייך לישראל נחשב שלו לגמרי והוי כנפרד מחלקו של הגוי לפחות לענין המירוח. וע"כ חשיב חלק זה שנתמרח ע"י ישראל, וכן צ"ל גם לרבינו גרשום ז"ל הנז' (1).

וכן הוא דעת הרא"ש ז"ל גם כן הובא בשיטה מקובצת שם, שכתב על דברי רש"י ז"ל דפירש הגמ' שהישראל אריס, ולא רצה לפרש כמו שמשמע פשטא דסוגיא שמירח הישראל תבואת העכו"ם, משום דאכתי מיקרי מירוח עכו"ם, כיון שהתבואה שלו אע"פ שמירחה הישראל, כי היכי דלא מיקרי מירוח הגוי אם מירח גוי תבואת ישראל וכו'. עכ"ל.

נמצא דדעת רבינו גרשום ורש"י והתוס' ותו"ח והרא"ש ז"ל דלענין המירוח אזלינן בתר בעה"ב, ולא בתר מי שמירח בפועל, וכמו מירוח הקדש וכנ"ל. ולפי זה פשיטא דבנידוננו שהיהודי בוצר כרמו ע"י פועלים שאינן בני ברית, דבודאי חשיב מירוח ישראל וחייבים בתרו"מ כמו שהיה מורחן הישראל בעצמו.

ב. דעת הרמב"ם בדין מירוח:

ואולם מהרמב"ם ז"ל לא נראה כן, שכתב בהלכות תרומות (פ"א הי"ג) וז"ל וכן הגוי שגמר פירות ישראל הואיל ודיגונן ביד גוי, אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן. עכ"ל. וכתב מרן ז"ל שם בכסף משנה בשם מהר"י קורקוס ז"ל, דעת רבינו שמה שדרשו דיגונן ולא דיגון גוי, כולל אפי'

(1) וראיתי להגאון מופת דורנו רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצוק"ל בספרו הבהיר קהלות יעקב על זרעים (סימן ז') (כד"ה ובודאי באה"ד) שכתב דרש"י ז"ל שפירש דמירוח אריס ישראל הוי מירוח ישראל, לגבי כל הפירות חשיב מירוח ישראל, דאזיל לשיטתו בס"פ השולח גבי שדה שישראל ונכרי שותפין בו, דאין לך כל חטה וחטה שאין חציה טבל וחציה חולין ע"ש, וכיון שא"א למרח חצי חטה, נמצא דמכח חלקו של האריס הוא שליט למרח את הכל מחמת חלקו דידיה, ומשו"ה חשיב מירוח ישראל. והתוספות לשיטתם בגיטין שם, שהשותף יש לו מחצה מסוים אלא שלא הוברר איזהו, ומשו"ה הקשו דעל חלקו של נכרי אין כאן מירוח ישראל. וע"כ שכן משמע מרש"י בגיטין (מ"ז ע"א) ד"ה דיגונן, דלא מיקרי מירוח ישראל א"כ הפירות הם של ישראל. עכ"ל. ואולם מפשיטות לשונו של התוס' לא נראה דמפרשים ברש"י שעל כל הפירות קאי שיחשבו מרוחים ע"י ישראל שהרי כתבו, אי בחלק העכו"ם וכו', ואי בחלק ישראל וכו'. ונראה דפשיטא להו דלאו על כל הפירות קאי, ואע"ג דאפשר לדחוק ולומר שכתבו כן לפי שיטתם שהם חולקים בזה על רש"י ז"ל, מ"מ לא הו"ל לכתוב כן על דברי רש"י ז"ל. ועוד דלדברי הרב קה"י זלה"ה, קשה על דברי רש"י ז"ל דהרי שם בברייתא דגיטין (מ"ז סוף ע"א) בישראל ועכו"ם שלקחו שדה בשותפות, קי"ל כרבי, דאמר טבל וחולין מעורבין זה בזה. וע"ז כתב רש"י ז"ל אין לך כל חטה וחטה שאין חציה טבל וחציה חולין. וטעמו דרבי הוא משום שאין ברירה, וכמ"ש בגמרא שם להדיא, ע"כ ל"פ אלא דמר סבר יש ברירה ומר סבר אין ברירה. ע"ש. ומכוח זה כתב רש"י ז"ל שם שישראל צריך לעשר את שלו מיניה וביה, ולא ממנו על טבל גמור ולא מטבל גמור עליו, מפני שמפריש מן הפטור על החיוב ומן החיוב על הפטור, אבל כי מעשר מיניה וביה וכו'. עכ"ל. ולפ"ז גם בגמ' דבכורות שאמרו שחייב לעשרן, אם מדובר בכה"ג שהוא מכוח תערוכת ונחשיב אריס כשותף עם הגוי ממש, א"כ הו"ל לרש"י ז"ל לפרש דיעשרן מיניה וביה דוקא. וא"ל דשאני ההיא דבכורות דכיון שמירחן ישראל לכולהו. אהני לעשותה כחיוב גמור, וכפי שכתב הקה"י, דמכוח חלקו של האריס (הישראל) הוא שליט למרח את הכל מחמת חלקו דידיה. וכנ"ל. דהא גם בההיא דגיטין איירי גם בכה"ג שמרח הכל דאי לא"ה אין חיוב דאורייתא כלל, ופשטות הגמ' דגיטין משמע דאדאורייתא קאי, וע"כ מתיב מינה למ"ד אין קנין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר. ועיין ברמב"ם בהל' תרומות (פ"א הלכה כ' וכו"א) דמחלק בין א"י שהמעשרות של תורה שבזה אין ברירה, לבין סוריא שחיובה מדבריהם דבזה יש ברירה וחלק הגוי פטור. ומ"ש בהל' כ' שם דאפילו מירחן הגוי חייבים מדבריהם, והוא מטעם שהביאו שלישי אצל ישראל, דחלק ישראל בכה"ג חייב אפי' מירחן הגוי, (וכמ"ש הר"מ ז"ל שם הלכה י"ג וע"ש בכ"מ בשם מהר"י קורקוס ז"ל.) והרי זה דרבנן ויש ברירה, כבר עמד ע"ז הרדב"ז ז"ל בפירושו שם, וע"ש. ואע"ג דבגיטין שם הוכיחו מבריתא זו דיש קנין לגוי בא"י להפקיע מן המעשר ואנן קי"ל דאין קנין, ואין פסקו הרמב"ם ז"ל והש"ע (סימן של"א סעיף י"א) לבריתא זו. כבר יישב את זה מרן ז"ל בכסף משנה שם, ועיין עוד בפנ"י על גיטין שם. ויש עוד מה לפלפל ולסלסל בזה, ועוד חזון למועד אי"ה ב"ה.

מירח הגוי פירות ישראל, הבדיגון תליא מילתא, ואדיגון קפיד רחמנא, אבל מדרבנן מיהא מחייב מהטעם הנז' למעלה, דכיון שנתחייבו, דהיינו שהביאו שלישי בידי ישראל, אינם יוצאים מחיובם לגמרי. אבל אין טעם חיובם מפני שבשעת מירוח היו של ישראל, דלדעת רבינו אין חילוק וכל דיגון גוי פטור אפילו שהוא דגנך, ולכך כשמכר הגוי פירות מחוברים אחר שבאו לעונת המעשרות, ומירחן גוי פטורים לגמרי, אע"פ שבשעת מירוח היו של ישראל, דכיון שגוי מירחן פטורים מן התורה, וכיון שהביאו שלישי ביד גוי לא חייבו בו חכמים. וכו'. עכ"ל. (והקטע האחרון הוא מלשון הר"מ שם הלכה י"ד).

הרי פירש כמה פעמים בבירור גמור שדעת הרמב"ם ז"ל דלא אזלינן בתר בעלים כלל, אלא בתר הממרח בפועל. ואם גוי מירחן אפילו שהם של ישראל וגדלו בקרקע ישראל פטורים לגמרי מן התורה, מהאי מיעוטא דדיגונך ולא דיגון עכו"ם. ולא כאותם ראשונים שהזכרתי לעיל. וע"ש עוד שכתב להוכיח כן מההיא דבכורות גופה, שאמרו, אלא דמרחינהו ישראל ברשות גוי, ואמאי לא משני לעולם דמרחינהו גוי אחר שקנאם ישראל, וחייבים מיהא מדרבנן, אלא משמע דלא שניא ובכל גוונא פטור לגמרי. עכ"ל. ומרן הכ"מ ז"ל לא העיר עליו מאומה וש"מ דהכי ס"ל גם כן.

אלא דלמרבה התימא הנה הרמב"ם ז"ל עצמו הביא את הדין דמסכת בכורות הנזכר בהלכה י"א שם ונראה דמפרש הענין כדעת רש"י ז"ל ושאר הראשונים שהזכרתי, וז"ל שם, פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל וכו', ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן, וגמרון ישראל חייבין בכל מן התורה, ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן, ותרומת מעשר ומוכרה לכהן, ומעשר ראשון והוא שלו. וכו' עכ"ל. הרי מפורש בדבריו ז"ל שאינו חייב אא"כ לקחן ישראל קודם שתגמר מלאכתן וגמרון הישראל. וש"מ דאם היה גומרון הישראל בעודם שייכים לגוי היו פטורים, דאל"כ למה לו לכתוב שלקחן הישראל וגמרון, והיה די שיאמר אם גמרון הישראל חייבין בתרו"מ, אלא ודאי דלא מהני מה שהישראל גמר אא"כ לקחן והם ברשותו, ואז מהני דיגון דיליה לחייבין בכל מן התורה.

והמעייין יראה שדברי הרמב"ם ז"ל, הם ממש כפירוש התוס' דבכורות הנ"ל, שפירשו דמרחינהו ישראל, אחר שלקחן ישראל מן הגוי מירחן וכמ"ש לעיל. וגם הרמב"ם ז"ל כתב, אם לקחן ישראל וכו' וגמרון ישראל חייבין. והרדב"ז ז"ל שם וגם מרן ז"ל בכסף משנה ציינו שהמקור לדברי הרמב"ם ז"ל הוא הגמרא דבכורות הנ"ל, וכתב מרן ז"ל שם, ומפרש רבינו דהא דקאמר דמרחינהו ישראל מרשות גוי, היינו שלקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרון ישראל. וכן פירשו התוספות. עכ"ל. וכעת ראיתי שגם הגר"א ז"ל ציין לד' התוס' ע"ד הר"מ הנ"ל. וכעין זה כתב גם הרדב"ז ז"ל שם ואע"ג דלא כתב בפירוש שזה כמו פירוש התוס' מ"מ הן אותן דברים, וע"ש. אלא דלכאורה זה סותר למה שכתב בהלכה י"ג הנז', דשם מפורש דאזלינן רק בתר מי שממרח בפועל ולא בתר הבעלים.

ג. תשובות הגרב"צ עוזיאל ז"ל והגרצ"פ פונק ז"ל :

והנה ראיתי בשו"ת הר צבי על זרעים ח"א (סימן י"ז), שדן בפירות שהשאירו הגויים בא"י בכורחם מכאן ערב קום המדינה, ונגמרה מלאכתן בידי ישראל אם פטורים משום הפקר, שהפקר פוטר אפילו חזרו וזכו בו בעודו מחובר, כדתניא המפקיר כרמו והשכים לבקר ובצרו חייב בלקט שכחה ופאה, ופטור מן המעשרות, וגם הפקר הגוי מפקיע ופוטר מתרו"מ כמ"ש הרמב"ם הל' תרומות (פ"ב הי"א). ועלתה על הפרק שאלת תרו"מ מהפירות הללו, וכן היין והשמן שנעשו ע"י ישראל מגידולים אלו, וכתב שנזדמנה לידו תשובה בכתב יד מה שהורה בזה גדול מפורסם, (הראש"ל הג"ר ב"צ חי עוזיאל ז"ל), שכתב דהיות והממשלה אוסרת להושיט בזה יד אין לו דין הפקר, (ועייין מזה להלן בעה"ו). ולגבי מירוח הגוי, הביא דברי ספר החרדים שכתב דמירוח הגוי אינו תלוי בבעלים אלא בעושה מעשה המירוח, וגם אם בעה"ב גוי אם מירחן ישראל חייב בתרו"מ. והוא ז"ל דחה את זה מכח רש"י ותוס' בבכורות (י"א ע"ב) דס"ל דאזלינן בתר בעלים. וכנ"ל. וכיון שהבעלים גויים

(שהממשלה מעמידה את זה ברשות הבעלים) הם פטורים, ואם קנה הישראל את הזיתים מהממשלה ואח"כ מירחן חייבין, ואפילו נדרכו ע"י גויים. ואם הדריכה היתה באחריות המדינה כדי לשלם לבעלים, אפילו נדרכו ע"י גויים חייבים, כיון שזה בבעלות ישראל.

והגרצ"פ ז"ל כ' דאין לדחות דברי ספר חרדים מרש"י והתוס' הנ"ל, שהרי הרמב"ם ז"ל בהל' תרומות (פ"א הי"ג) סובר דאזלינן בתר הממרח בפועל והזכיר למ"ש הכסף משנה בשם מהר"י קורקוס ז"ל דדיגון עכו"ם פוטר אפילו הוא דגנן. ודלא כרש"י ז"ל, ועוד שהחרדים בנה יסודו ע"ד הרמב"ם ז"ל שכתב במרח גוי פירות ישראל פטור. והחרדים כתב דהה"נ כשישראל ממרח פירות הגוי דחייב בתרו"מ, דהמירוח הוא הקובע.

עו"כ שהגרצ"פ עוזיאל ז"ל הקשה על החרדים מהרמב"ם שם (הלכה י"א) שכתב אם לקחן ישראל וכו' וגמרן חייבים, ומשמע דרק אם לקחן ואח"כ מירחן חייב. וכן הזכיר שהכ"מ שם כתב שהוא כדברי התוס' דבכורות, וסיים דלפ"ז מה שכתב הרמב"ם גבי פירות הגוי "ומירחן הגוי", הוא לאו דוקא, וה"ה אפילו מירחן ישראל בשביל גוי (ג"כ פטורים כיון שהם שייכים לגוי). והגרצ"פ ז"ל דחה דבריו בזה, וכתב דאין זה מחוור לומר שהרמב"ם ז"ל לא דייק בלשונו. (וע"ש שהזכיר מדברי מרן ז"ל באבקת רוכל (סימן ח') שדייק במ"ש הרמב"ם פעם א' ונגמרו מיד ישראל, ופעם אחרת כתב וגמרם ישראל, ולמד מזה עד כמה מגיעים דקדוקי הלשון של הרמב"ם ז"ל, וע"כ א"א לומר כאן שכתב וגמרן הגוי שלא בדקדוק.)

עו"כ הגרצ"פ ז"ל דהכסף משנה לא התכוין לומר שהרמב"ם סובר כהתוספות, שהרי כתב בהלכה י"ג היפך מהתוספות, אלא כונת הכ"מ שגם הרמב"ם ז"ל מפרש הסוגיא דבכורות דאמרו בדמרחינהו ישראל ברשות נכרי, דהיינו שלקחן הישראל ואח"כ מירחן. אך לא מטעמם של התוס', דהתוס' לשיטתם דאזלי בתר בעלים, וע"כ הוכרחו לפרש שהישראל לקחם ואח"כ מירחם כשהם שלו כבר והוא בעלים עליהם. אבל הרמב"ם ז"ל סובר דאזלינן בתר מי שמירח בפועל, ועם כל זאת נקט לקחן קודם מירוח, משום דאם היה לוקחן אחר המירוח יהיו פטורים מתרו"מ מדין לקוח דפטור. [וכמ"ש הרמב"ם בהלכות מעשר (פ"ב ה"ב) וז"ל וכן הלוקח פטור מן התורה שנאמר תבואת זרעך, וחייב מדבריהם, בד"א בשלקחן אחר שנגמרו מלאכתן ביד מוכר, אבל אם נגמרו ביד לוקח חייב לעשר מן התורה]. ואע"ג דהתוס' בב"מ (פ"ח ע"א) כתבו דבלוקח מן הנכרי אין לו דין לקוח למ"ד אין קנין לנכרי, הרי כתב סמ"ג (בהלכות תרו"מ) דמ"ש התוס' הוא לשיטת ריב"ם דס"ל דפטור לוקח הוא רק קודם מירוח. אבל לר"ת אין חילוק בין ישראל לנכרי.

עו"כ פירוש אחר למה נקט הרמב"ם ז"ל שישאל לקחן לפני שמירחן, משום חיוב הנתינה של התרו"מ שהוא מפריש. שהרי באותה הלכה (י"א), כתב הרמב"ם ז"ל חיוב תרו"מ, וגם חיוב הנתינה, שמיד אחר שכתב שאם מירחן ישראל חייבים בכל מן התורה. כתב ומפריש תרומה גדולה וכו' ותרומת מעשר ומוכרה לכהן, ומעשר ראשון הוא שלו. וכתב דגם לראשונים שסוברים שההפרשה ונתינה הם מצוה אחת, מ"מ בפירות דגוי, אע"ג דחל עליהם איסור טבל שהוא איסור חפצא, מ"מ חיוב נתינה שהוא חיוב גברא לא שייך בגוי, ואם היו הפירות הללו עדיין של גוי לא היה שייך בהם מצות נתינה אפילו מירחן ישראל, וכיון שרצה להשמיענו גם דין נתינה, ע"כ הוכרח לומר שהישראל לקח אותם ואח"כ מירחן, דהשתא חלה עליו גם מצות נתינה, וקמ"ל דבזה שגדלו אצל גוי אע"פ שמירחן ישראל אינו חייב לתת לכהן כי אם תרומה גדולה, אבל תרומת מעשר יכול למוכרה לכהן, ומעשר ראשון יכול לקחתו בשבילו וכמבואר ברמב"ם ז"ל שם, אבל אם היה לוקחם הישראל רק אחר המירוח, דאיסור טבל חל ברשות הגוי, פשיטא דאין כאן מצות נתינה בשעת חלות ההפרשה דגוי לאו בר חיובא הוא, ואין ראייה מזה דישראל ברשות הגוי לא מחייב. עכתד"ק.

ד. השגות על פירוש הגרצ"פ ז"ל בביאור ד' הרמב"ם ז"ל:

והנה אע"ג שדברי הגאון רצ"פ ז"ל הם דברים חריפים ונפלאים, מ"מ קשה מאד לענ"ד להולמם בלשון הרמב"ם ז"ל. דכל כה"ג הו"ל להרמב"ם ז"ל, לפרש דבריו היטב, דאין נוכל לומר

שהרמב"ם כתב "ולקחן ישראל קודם שתגמר מלאכתן וגמרן", רק כדי לשלול הדין דלקוח, כשלמעשה עדיין לא לימדנו דין דלקוח כלל, ולכל הפחות היה לו להוסיף ולומר, אבל אם לקחן רק אחר שמירחן פטורים מן התורה משום דלקוח פטור מהמעשרות. ועוד קשה לענ"ד דאיך יעלים מינן הרמב"ם ז"ל, דין פשוט דמירוח ישראל מהני לחייב בתרו"מ גם כשהפירות אינן שלו, וכתב לשון המורה להיפך, דכפשוטו נראה דלא חייב אא"כ לקחן ואח"כ מירחן דוקא, וכל זה רק משום דבלא זה יש בזה דין לקוח ופטור, והיה לו להשמיענו את עיקר הדין דאינן מירוח ישראל תלוי בבעלותו, אלא גם אם מורח ישראל פירות הגוי חייבים אפילו שאינם שלו, ואם נתן הגוי פירות שלו שמרחן ישראל, לישראל אחר חייב הלה להפריש מהן תרו"מ מן התורה, דבכה"ג אין פטור דלוקח. וגם בפירושו השני שכתב שהרמב"ם נקט שלקחן ישראל כדי ללמדנו דאפילו שחל חיוב ההפרשה ברשות ישראל, וחל עליו גם חיוב הנתינה מ"מ בזה הוא פטור וכנ"ל, וגם הוא קשה דהאם בשביל ללמדנו דין זה, יכתוב לשון שהוא היפך האמת ויתן מקום לטועים, שיטעו בדבריו לחשוב דלא מתחייבים הפירות במירוח ישראל אא"כ לקחם קודם והם שלו, ובפרט דרבים מהראשונים ס"ל כן להלכה ולמעשה וביניהם רבינו גרשום ורש"י והתוס' ועוד והוא פלא. דבדואי היה לו להשמיענו תחילה את הדין הזה שבו הוא עוסק כעת, ולומר דכל שמרחו ישראל חייב אפילו שאינן שלו אלא של הגוי, ובהלכה אחרת ישמיענו דין הנתינה, ומ"ש הגרצ"פ ז"ל שהרי הרמב"ם כתב הדין הזה יחד עם דין הנתינה באותה הלכה, מה בכך, לא היה לו להר"מ ז"ל לכותבם יחד לגרום לנו לטעות בדבריו, אלא יכתוב כאן הדין של המירוח כתיקונו ברור ומושלם בלא דין הנתינה, דמי הכריחו לכותבם יחד עד שהוכרח לשנות ולתת מקום לטועים, והיה יכול לכתוב דין הנתינה בהלכה אחרת דבר דבור על אפניו. ואעיקרא נלע"ד דאינן זה מוכרח לומר דאם לא לקחם ישראל לפני המירוח לא שייך בהם מצות נתינה, דיש מקום לומר דאע"ג דלא חלה מצות נתינה על הגוי מ"מ כיון שחל על פירות אלו דין טבל ונאסרו באכילה אע"ג דבעודם אצל הגוי לא שייך בהם מצות נתינה דהגוי לאו בר חיובא הוא. מ"מ לאחר שמכרן לישראל, חל עליו מצות נתינה על המתנות שמפריש מפירות אלו, כדי שיוכל לאוכלן, דמה שלא חלה מצות נתינה תחילה, לא נבע מחיסרון בפרי עצמו, אלא הוא מפני שהיו בבעלות הגוי, דלא שייך שתחול עליו המצוה הזו. אבל עתה שעברו לבעלות ישראל והוא מצווה ועומד להפריש מהם תרו"מ, חלה עליו מיד גם מצות נתינה. תדע שהתוס' שם כתבו שצ"ל שלקחן ישראל ואח"כ מירחן, דאם לא לקחן הו"ל מירוח עכו"ם, ומשמע דאם לא הטעם הזה דבעודם ברשות הגוי חשיב מירוח הגוי, היו מפרשים הגמ' כפשוטה, שהישראל מירחן לפני שלקח אותם מהגוי. וקשה דהא שם כתוב הדין דנתינת תרומה ושהמעשר הוא שלו וכו', ואיך היה שייך להעמידה במרחן והן ברשות הגוי, והרי על הגוי לא חלה מצות נתינה. וע"כ צ"ל לפי שיטת רש"י והתוס' וסיעתם, דגם אם מירחן קודם הלקיחה, מיד כשלקחן ישראל חלה עליו מצות הנתינה, ולא כמ"ש הגרצ"פ ז"ל.

דברי הגר"ח מבריסק ז"ל בהגדרת הפטור דפירות נכרי:

והלם ראיתי למרן הגר"ח מבריסק ז"ל על הרמב"ם (בהלכות תרומות פ"א ה"א) שכתב ותרומת מעשר ומוכרה לכהן וכו' מפני שאומר וכו', אני באתי מכח איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום. ומפני מה אמרו שלא יתן תרומת מעשר כמו תרומה גדולה, לפי שנא' בתרומת מעשר כי תקחו מאת בני ישראל וגו'. וע"ש שהביא מקור לזה מגמ' דבכורות (י"א), ודקדק מהרמב"ם שמצריך שני הטעמים, ולמה לא סגי בטעמא דקאתינא מכח גברא וכו', או בקרא דכי תקחו לבד, וכתב דעיקר הפטור הוא משום דאתינא מכח גברא וכו', והפסוק מלמד שלא חל על היהודי חיוב נתינה מחדש, ואינו חוזר ומתחייב בהיותו ברשות ישראל, אבל תרומה גדולה אע"ג דבהיותו ברשות נכרי אין בה חיוב נתינה, מ"מ כשעבר לרשות ישראל חל עליו לתת תרומה גדולה לכהן, משא"כ במעשר ותרומת מעשר שגם בהיותם ברשות ישראל לא חל עליו חיוב נתינה וכדילפינן מקרא דכי תקחו מאת בני וע"ש. ואח"כ כתב והנה בעיקר הדבר הנכרי עצמו לאו בר נתינה דתרומת מעשר הוא, צ"ע. אם זה משום דנכרי ליתיה במצות, ומשו"ה ליתיה גם

בהך חיובא דנתינה לכהן, או דנימא דהוי דין מסויים בדין הנתינה דבשל נכרי פקע חובת נתינה דתרומת מעשר. ונראה דנ"מ לענין ישראל הבא מכוחו, דאם נימא דכל פטור הנכרי הוא רק משום דלאו בר מצות הוא, ממילא דכל פטורו שייך רק לגבי הנכרי בעצמו, אבל ישראל הבא מכוחו שפיר מתחייב בזה, ולא שייך לומר דקאתי מכח פטור, שגם כשהם אצל הנכרי, לא חלה עליהם שום פטורא רק לגבי נכרי ולא לגבי ישראל. וע"ש שכתב שהפסוק דכי תקחו מאת בני" וגו', בא ללמד דטבליים של נכרי אינן בדין נתינה, והמיעוט הוא על הנכרי בעצמו, ללמד שנפקע דין נתינה מפירות הנכרי, ולא רק משום שאינו בר חיובא, וממילא ילפי' דהישראל הבא מכוחו נמי פטור מהנתינה. וע"ש. הרי שמהפסוק למדנו שישי פטור בפירות הגוי, עד שאפילו לקחם הישראל קודם המירווח ומירחן הישראל ג"כ פטור מנתינה של תרומת מעשר ומעשר"ר, אבל תרומה גדולה חייב לתת דע"ז אין פסוק, ואע"ג דעל הגוי לא חלה מצות נתינה דלאו בר חיובא הוא, מ"מ כשעובר לבעלות ישראל חייב הוא בנתינתה. וממילא אם היה לוקחן ישראל אחר שמירחן הוא עצמו אצל הגוי, שע"ז חלה בהם מצות הפרשה שהיא חלה בחפצא, אע"ג דנתינה לא חלה על הגוי דלאו בר חיובא הוא, כדברי הגר"פ. מ"מ כיון שאין מיעוט בזה מן הפסוק, רק לא חלה על הגוי משום דאינו בר חיובא. אז ישראל הבא מכוחו חלה עליו מצות נתינה, וכמבואר בדברי הגר"ח ז"ל. והוא ברור בס"ד.

ויש עוד מה להאריך בכל זה במו"מ כדרכה של תורה ודי במ"ש. והעיקר הוא דמפשיטות לשון הרמב"ם ז"ל לא נראה שנקט לשון כזה דלקחם ישראל קודם המירווח, רק כדי לשלול שתי הלכות שעדיין לא דיבר בהם כלל ואפילו ברמז כלשהו, וכל זה כאשר הלשון הזה גורם לטעות בדין העיקרי שהוא מלמדינו כאן. וגם מ"ש הגר"פ ז"ל בדעת מרן ז"ל בכסף משנה שכתב דברי הרמב"ם ז"ל הם כדעת התוספות הנ"ל, שזה לא לגמרי כדעת התוספות אלא רק באוקימתא דגמרא בלבד ולא מטעמיה. הוא קשה לאומרו שאם לזה התכוין מרן ז"ל הו"ל לפרש דבריו להדיא ולא לסתום ולכתוב דהרמב"ם סובר כפירוש התוס'.

ה. העיקר דהרמב"ם מפרש הגמ' כדעת התוס':

וע"כ מכל זה נראה דבאמת הרמב"ם ז"ל מפרש הסוגיא דבכורות הנז' כדעת התוס', שהרי באמת הוא כתב אותו הלשון של התוס' ממש, וכמבואר בכסף משנה וכן מפורש גם בהרדב"ז ז"ל שם, שהביא לשון הגמרא דבכורות, וכתב והא דקתני הלוקח טבליים ממורחים, ה"ק הלוקח טבליים מן העכו"ם ועתה הם ממורחים. עכ"ל. והיא הקושיא שהתקשו התוס' שם לפי ביאורם, ונדחקו לפרש בדוחק גדול דה"ק שלקחם והם עתה ממורחים. וכל כך נדחקו בזה ובעיקר שלא לפרש דהיו ממורחים מעיקרא, דאפילו מירחן הישראל קודם שלקחן לא מהני להו מידי, ומיקרי מירוח עכו"ם כיון שעדיין היו שלו, וכמו שמפורש כ"ז בתוס' הנז' להדיא. ואם ס"ד דהרמב"ם ז"ל חולק על שיטת התוס' וסיעתם, וס"ל דמירוח הישראל מחייב גם כשהתבואה היא של הגוי, בודאי דלא היה נדחק לאוקמי הגמ' בדוחק גדול כזה, שהוא כמעט היפך פשטות לשון הגמרא, וכ"ז רק כדי לחדש לנו דין הנתינה. והתוס' שפירשו הגמ' בדוחק גדול כזה, הוא מפני שאינם יכולים לפרש הגמרא באופן אחר כלל, דהם סוברים דאזלינן בתר בעלים דוקא, וא"כ גם אם מירחם ישראל כשהם שייכים לגוי, נחשב מירוח עכו"ם, ומה זה שאמרו דמירחיהו ישראל, ובע"כ צ"ל שמרחו אותם אחר שלקחו אותם, ואע"פ שזה סותר את פשטות הלשון של הגמ', כבר לימדנו מרן ז"ל בב"י (כמה פעמים) דטוב לנו לסבול דוחק הלשון מדוחק הענין. אבל אם הרמב"ם ז"ל סובר דמירוח ישראל מחייב גם כשאינם שלו, א"כ למה ליה לאוקמי הגמ' בשלקחן, והיה יכול לפרשה כפשוטה לגמרי דלא קנה תבואה זו כלל, אלא היא היתה של הגוי ועדיין היא שלו, והישראל מירחה וע"י מירוחו התחייבה בתרו"מ, (ודין הנתינה יכתוב אותו במקום אחר וכמ"ש לעיל). אלא בע"כ צ"ל דהרמב"ם סובר כהתוספות ממש ולזה כיוונו הרדב"ז ומרן ז"ל. אלא דלפי"ז עדיין קשה ממ"ש הוא ז"ל גופיה בהלכה י"ג שם, דנכרי שמירח תבואת ישראל פטורה מתרו"מ מן התורה, וש"מ דבתר הממרח בפועל אזלינן, ולא בתר בעלים. וכנ"ל.

ו. תשובת מהריט"צ ז"ל:

והנה הגרצ"פ ז"ל שם הביא תשובת מהריט"צ ז"ל (סימן ז') שעמד בגודלו על סתירה זו בפסקי הרמב"ם ז"ל שבהלכה י"א פסק כהתוספות דבכורות (י"א) הנ"ל, ובהלכה י"ג כתב, וכן גוי שגמר פירות ישראל הואיל ודיגונו ביד נכרי אינן חייבין בתרו"מ אלא מדבריהן. ותירץ מהרמב"ם ז"ל סובר כהתוספות דגיטין (מ"ז ע"א) שכתבו דר"א דריש דגנך ודיגונך, דתרווייהו בעינן לחייב בתרו"מ, ובכן נאמר דגם רבה (דפליג התם על ר"א, ואמר דאין קנין לגוי בא"י להפקיע ממעשר, ופסק הרמב"ם כוותיה בפ"א מהל' תרומות ה"י). בעי תרווייהו דגנך ודיגונך, דס"ל דא"צ שהקרקע יהיה של ישראל, דהא ס"ל דאין קנין לגוי וכו', אלא בעינן שהדגן יהיה של ישראל בשעת הדיגון, (וגם הדיגון יעשה ע"י ישראל). וע"כ בהלכה י"א כתב שהישראל לקחן ואח"כ מירחן דרק בזה מחייב בתרו"מ, ובהלכה י"ג כתב דאם מירח הגוי תבואה של ישראל אינה חייבת אלא מדרבנן. משום דחסר דיגון ישראל ואין חיוב עד שיהיה דגנך ודיגונך.

הערות הגרצ"פ על מהריט"ץ:

והגרצ"פ ז"ל שם האריך לדחות את דברי מהריט"צ ז"ל כיע"ש. ואע"ג דאפשר שיש מקום ליישב מה שהקשה עליו מדקדוק לשון הרמב"ם ז"ל דכנגד זה יש דיוקים מלשונו של הרמב"ם לחזק דברי מהריט"צ ז"ל. מ"מ עוד הקשה עליו מעצם הענין של דגנך ודיגונך, יע"ש שהאריך בזה מדברי התוס' בכמה מקומות ומפשטות הסוגיא דגמ' בגיטין שם, והסתייע גם מדברי שאגת אריה בדיני חדש (סימן ג') שמכל זה הוכיח דדגנך לא קאי על התבואה כי אם על השדה עצמה, כמבואר בתוס' בגיטין (כ"ג ע"ב) ורק לר"א דס"ל דיש קנין לגוי בא"י וכו', הוא דצריכים דרשה דדגנך ולא דגן עכו"ם, דמזה שנתמעט דגן עכו"ם שהוא הקרקע שלו, מזה למד דיש קנין לגוי להפקיע. וממילא דהרמב"ם ז"ל דס"ל אין קנין לגוי בא"י וכו', אין לומר דס"ל דרשה דדגנך למעט קנין פירות של גוי, וע"ש בזה.

עו"כ להקשות על מהריט"ץ ז"ל מהרמב"ם שם (ה"ג) שכתב, ישראל שמכר פירותיו לגוי קודם שהגיעו לעונת המעשרות וגימרון הגוי פטורין מתרו"מ, והביא מ"ש מרן ז"ל באבקת רוכל (סימן ח') דלשון וגמרון הוא שהגוי גימרון, ודייק הגרצ"פ ז"ל דש"מ אם גימרון ישראל חייב אע"פ שהבעלים גוי. ומוכח להדיא דמירוח ישראל בשל גוי מחייב כשיטת ספר החרדים, דכיון דהר"מ ז"ל סובר בדין מירוח גוי דאזלינן בתר פועל (ולא בתר בעלים), אין לחלק בין מירוח גוי למירוח ישראל בשל גוי, דלעולם בתר פועל אזלינן להקל ולחמיר. והפסק של מהריט"ץ ביהודים שעושים דבש מענבים של גוי, שפטורים מהמעשר. צ"ע דלהרמב"ם שם (ה"ג) עולה דחייב דבתר פועל אזלינן. עו"כ דאפשר שאם ראה מהריט"ץ ז"ל מ"ש החרדים, לא היה פוטר ממעשר פירות הגוי שנתמרחו ע"י ישראל. עכת"ד. וע"ש עוד באורך גדול.

סיוע למהריט"ץ מלשונו של הרמב"ם:

והיה מקום להוכיח מהרמב"ם ז"ל כדברי מהריט"ץ, דבהלכה י" שם כתב פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בא"י וכו' שנא' דגנך ולא דגן גוי. ולכאורה אינו מובן למה כתב דגנך, ולא כתב דיגונך ולא דיגון גוי, שהרי הרמב"ם פסק דאין קנין לגוי וכו' ובגיטין (מ"ז ע"א) אמרו על מחלוקת רבה ור"א, במאי קמיפלגי, מ"ס דגנך ולא דגן גוי, ומ"ס דיגונך ולא דיגון עכו"ם. וכתבו התוס' שם דמרש"י משמע דהא בהא תליא, דלרבה דאמר אין קנין ודריש דיגונך ולא דיגון עכו"ם אית ליה מירוח הגוי פוטר וכו'. עכ"ל. וא"כ הרמב"ם ז"ל שפסק דאין קנין כרבה, למה כתב דגנך וכו', שהיא דרשתו דר"א, ומזכי שטרא לכי תרי. והנה בהלכה י"ג כתב, הואיל ודיגונך ביד גוי אינן חייבין בתרו"מ, וזוהי בעצם הדרשה של רבה, דיגונך ולא דיגון גוי. ולכאורה נראה דדריש שתי הדרשות וכדברי מהריט"צ ז"ל.

ואולי עפ"ז בנה מהריט"צ ז"ל את הפירוש הנ"ל בשיטת הרמב"ם ז"ל, ואין בידי ספר מהריט"צ לעיין בו. ושור"ר בספר המפתח (ברמב"ם הוצאת ה"ר פרנקל), שציינו שמהריט"צ ז"ל הנז' עמד על

הערה זו דלמה נקט הר"מ ז"ל דגנך ולא כתב דיגונך, וכן ציינו שעמד ע"ז רבינו בצלאל ז"ל בשו"ת שלו, ועוד. ועיינן בילקוט שינויי נוסחאות שם, שיש כתבי יד של הרמב"ם שבהם הגירסא היא, דיגונך ולא דיגון גוי. וכן היא הגירסא בסמ"ג.

ומדברי מרן ז"ל בכסף משנה בהל' מעשר (פי"א הט"ו) נראה שהוא סובר שמ"ש הרמב"ם דגנך ולא דגן גוי (שגם שם כתב כן) זה מכוון לדיגונך, שכתב שם בזה"ל, וטעם רבינו משום דכפ"ק דבכורות גבי הלוקח טבלים ממורחים וכו', אי דמרחינהו גוי דגנך אמר רחמנא ולא דגן גוי, משמע בהדיא דדיגון גוי אפילו מדרבנן פוטר. עכ"ל. נמצא דמפרש למ"ש הרמב"ם דגנך ולא דגן גוי, דר"ל דיגונך ולא דיגון גוי, וצ"ל דס"ל שהר"מ באמת מתכוין לדיגון, רק דנקט לשון המקרא.

קושיא על מהריט"ץ:

ואחר העיון נר' לכאורה דגם זה קשה שהרמב"ם ז"ל כתב בריש הלכה י"א וז"ל, פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בא"י, אם נגמרה מלאכתן ביד הגוי ומרחן הגוי פטורים מכלום, שנאמר דגנך ולא דגן הגוי. עכ"ל. ונראה דלא פטרם אלא בכה"ג שגדלו אצל הגוי וגם מרחן הגוי, אבל אם מרח הגוי פירות של ישראל לא נפטרים וזה בודאי סותר למש"כ בסוף הלכה י"ג (הנז' דאם מרח הגוי פירות ישראל פטורים וכו'). (ומ"ש שם דחייבין מדבריהם כ' מרן ז"ל שם בשם מהר"י קורקוס ז"ל שהוא מטעם שהביאו שלישי בידי ישראל, וע"ש). ושו"ר בהר צבי שם, שכתב הוכחה זו משם השל"ה בשער האותיות (ענין תרו"מ), שדייק מזה דאם מירחן ישראל חייבים אע"פ שהם של הגוי, וכמו שפסק החרדים. וע"ש. וזה בודאי דלא כמהריט"ץ ז"ל שמצריך שני דברים. (2)

(2) והנה ראיתי חידוש גדול למרן החזו"א ע"ה בדמאי (סימן י"ב אות י"ט) ד"ה ישראל שמרח תבואתו ע"י פועלים נכרים, דעת הר"מ דמקרי מירוח עכו"ם, ואין מעשרין מהן על תבואה שמירחה ישראל, ואפי' בדיעבד אינו מתוקן. ע"כ דאפשר דבמקום הדחק יש לסמוך על התוס' בבכורות (י"א ב') דכל שהתבואה של ישראל מקרי מירוח ישראל. וגם זה ד' הראב"ד והרא"ש, וכמ"ש בשביעית (סימן א' ס"ק כ"א), וע"ש עוד מ"ש בזה. להוכיח כהתוס' ודעמיה שאם התבואה של ישראל, אפי' מירחה פועלים גויים מיקרי מירוח ישראל דאזלי' בתר בעלים, ולא כהרמב"ם ז"ל שמחשיבו למירוח של גוי משום דהגוי מירחה בפועל וזה הקובע. אלא שבסוף דבריו ר"ל דאפשר שגם הרמב"ם ז"ל יודה בזה, וכתב בזה"ל, ומש"כ הר"מ (הלכה י"ג) וכן העכו"ם שגמר וכו', היינו לקח קודם מירוח, וקמ"ל דאפילו לקח תלוש. עכ"ל.

נמצא דהחזו"א מפרש שהרמב"ם בהלכה י"ג מדבר במירחן הגוי לאחר שלקחן, וכמו בהלכה י"א דשם מפורש בהר"מ שלקחן ישראל ואח"כ מרחן, גם כאן לקחן הגוי ואח"כ מרחן. ואחר המחילה מהדר גאוננו אין הלשון מרשה לומר כן, דמלבד דבהלכה י"א פירש הרמב"ם דעתו להדיא וכתב, ואם לקחן ישראל וכו', וה"נ היה לו לכתוב דברים ברורים כדרכו, וכן הגוי שלקח פירות מירוח ונגמרו וכו'. ולמה יסתום הדברים. ועוד יותר מזה דהלשון שכתב, וכן הגוי שגמר פירות ישראל, מורה להדיא שהפירות עדיין של ישראל הן. ואם לקחן הגוי כמ"ש החזו"א, כבר לא נקראים פירות ישראל. ועוד שכתב הטעם, הואיל ודיגונך ביד גוי אינן חייבים, מראה שרק הדיגון ביד הגוי אבל הדגן הוא של ישראל עדיין. וע"כ העיקר הוא כפירושו של מהר"י קורקוס ז"ל שהובא בדברי מרן ז"ל בכסף משנה, שכתב להדיא כמה פעמים דמירי בפירות של ישראל, וכתב וכל דיגון פטור אפילו שהוא דגנך. וע"ש שחזר ע"ז כמה פעמים והוא פשוט וברור. וגם מרן ז"ל לא העיר עליו כלום. וכן עיקר. והמעייין בדברי הגר"א ז"ל בבאורו (בהוצאת הר' פונקל) ע"ד הרמב"ם שם הלכה י"ג, יראה שכן למד גם הוא בדעת הרמב"ם ז"ל. וע"ש היטב. ובאמת שהדברים מבוררים בדברי הרמב"ם ז"ל גופיה שם בהלכה י"ד (וכן פסק גם הש"ע סימן של"א ס"ז) וז"ל, מוכר גוי לישראל פירות מחוברים אחר שבאו לעונת המעשרות, ומרחן הגוי ברשות ישראל, אינן חייבין בתרו"מ הואיל ובאו לעונת המעשרות ברשות הגוי, ומרחן הגוי אע"פ שהם ברשות ישראל. עכ"ל. ומ"ש שבאו לעונת המעשרות ברשות הגוי, הוא לומר דע"ז זה אינן חייבים אפילו מדרבנן, דמן התורה אינן חייבין בתרו"מ משום שמרחן הגוי, ואפילו שהן של ישראל, אך אם היו גדלים ברשות ישראל והיו מגיעין אצלו לעונת המעשרות היו חייבים מיהא מדרבנן, וכמבואר בהרמב"ם שם, וכנ"ל. נמצא דלהלכה ולמעשה זה ברור בדעת הרמב"ם ז"ל וגם בדברי מרן הש"ע, דכל שמירחן הגוי אפילו שהן של ישראל פטורין מן התורה מתרו"מ ולגבי חיוב דרבנן זה תלוי בעונת המעשרות שאם בזמן שהגיעו לעונת המעשרות היו ברשות ישראל, אפי' מירחן גוי, חייבין בתרו"מ מדרבנן, דלא גרע מדין דמכרן הישראל לגוי אחד שהגיעו לעונת המעשרות דחייבים מדרבנן, כמבואר בהרמב"ם שם ריש הלכה י"ג. וכן בש"ע שם סעיף ו'. וזה פשוט.

ובמקורות וצינונים על הרמב"ם ז"ל שם כתבו, שהטור (בסימן של"א) חולק ע"ז וס"ל דגוי שמירח פירות ישראל חייב מה"ת, ב"ח. ועיינן גם מארי בגיטין ד"ה זה שאמרו וד"ה זה שביארנו, וע"ש שהזכירו כמה ראשונים דסברי שמירוח גוי פטור אפילו בתבואת ישראל וע"ש, ובאמת הב"ח פירש להדיא בדעת הרמב"ם ז"ל הנ"ל דמירוח נכרי בפירות של ישראל פטור שהטור בסימן של"א (דף רע"ו ע"א) כתב אבל נכרי הממרח פירותיו של ישראל לא נפטרו בכך. עכ"ל. וכתב הב"ח ע"ז, פירוש וחייב לעשר מן התורה, דמפורש במנחות (ס"ז) ובפ' השולח דהא דדרשינן, ולא דיגון נכרי, אינו אלא בפירותיו של נכרי, אבל נכרי הממרח פירותיו של ישראל כשלא מכרן לנכרי, אין הנכרי עושה אלא מלאכה אצל ישראל וחייב לעשר. ע"כ שם, ובזה ג"כ חולק רבינו אמ"ש הרמב"ם וכן נכרי שגמר פירות ישראל הואיל ודיגונך ביד נכרי אין חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן. שלדעת רבינו חייבין מן התורה. עכ"ל. (וכן חזר וכתב שם הב"ח (בסוף אותו עמוד) ד"ה ומ"ש וכן הנכרי וכו' ובסוף דבריו כתב, והיישוב לדעת הרמב"ם כתוב בספר כ"מ בשם ר"י קורקוס ע"ש. עכ"ל. הרי מפורש שהוא מבאר ג"כ בדעת הרמב"ם כמ"ש לעיל. וכן מפורש גם בדרישה שם (אות י"ב) להדיא, שהביא את לשונו של הר"י קורקוס שבכסף משנה הנז', וכתב עליו, ולפ"ז צ"ל דרבינו חולק בזה עם הרמב"ם, דדיגון נכרי בפירות של ישראל אינו פוטר מדאורייתא. עכ"ל. וכן מפורש גם בחיובי הגהות שם (אות י"ב) להדיא ע"ש.

ז. יישוב הסתירות שבפסקי הרמב"ם:

ואחר שהוברר היטב בס"ד שדעת הרמב"ם והש"ע דמירוח גוי פוטר אפילו בתבואה של ישראל. משום דאדיגון קפיד רחמנא כלשונו של מהר"י קורקוס ז"ל, א"כ בודאי עומדת למולנו הסתירה מהלכה י"א דשם, מבואר באה"ט דלא מהני דיגונו של ישראל א"כ לקחם תחילה. וכל מה שטרח הגרצ"פ ז"ל ביישוב הענין לא יועיל להוציא מקרא מפשרו וכבר ביארתי הענין לעיל. וכנגד דברי מהריט"צ ז"ל עומדים קושיותיו הרבות של הגרצ"פ ז"ל.

ואחר עיון גדול בכל הסוגיא הזו נלע"ד לבאר דעת הרמב"ם ז"ל בזה. בדרך פשוטה, דבאמת הרמב"ם ז"ל סובר שהעיקר הוא הממרח בפועל שע"ז נאמר בגמרא, גיטין (מ"ז ע"א) ועוד "דיגונך ולא דיגון עכו"ם" ואדיגון קפיד רחמנא, וע"כ פסק הרמב"ם ז"ל בהלכה י"ג וגם בהלכה י"ד, שאם מרח הגוי את הפירות של ישראל פטורים מתרומות ומעשרות מן התורה. ולגבי חיוב דרבנן אין זה תלוי בכך שהפרי הוא של ישראל בשעת המירוח, אלא תלוי בעונת המעשרות, אם כשהגיעו לשליש היו ברשות ישראל, אפילו שמירחן גוי חייבים מדרבנן, דכיון שכבר חל עליהם חיוב לא פקע לגמרי, ולא עוד אלא אפילו מוכרן לגוי לגמרי ומירחן הגוי כשהם שלו, כיון שהבאת שלישי היתה ברשות ישראל, חייבים בתרו"מ מדרבנן, וכמו שמבואר כל זה להדיא ברמב"ם ז"ל שם, ובדברי מהר"י קורקוס שבכסף משנה. ואין בזה שום ספק.

ומיהו אע"ג דאמרינן שאדיגון קפיד רחמנא, ולא על הבעלות. מ"מ אין דיגון ישראל מחייב בתרו"מ א"כ דיגון והן שלו, וכמו שמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל שם (הלכה י"א) הנז', וכמו שעולה בבירור גמור מדברי מרן בכ"מ ומהרדב"ז ז"ל שם. ושני טעמים בדבר, א' דיסוד החיוב הוא רק בפירות של ישראל דוקא, אבל פירות הגוי הם מופקעים מכל חיוב כלל, ואע"ג דקי"ל שאין קנין לגוי בא"י להפקיע מן המעשרות, והארץ נשארת בקדושתה, מ"מ פירותיו של הגוי שגדלו אצלו בקרקע שלו, לא חל עליהם חיוב. ולא מהני להו דיגון של ישראל כדי לחייבם בתרו"מ, ואפשר דמ"ש "דיגונך", ממילא כלול בזה שהדגן יהיה שלך ושתדגן אותו, ואין צריך לשתי הדרשות, כמ"ש מהריט"ץ ז"ל, שעל זה הרבה להקשות הגרצ"פ ז"ל. ולהוכיח מהגמ' והראשונים שלדעת רבה לא שייך לדרוש את שתי הדרשות, אלא באמת הוא דורש רק "דיגונך" אך בכלל זה יש הענין שיהיה שלו כשמדגנו. או בלשון אחרת, י"ל דלא נקרא "דיגונך" אלא כשמדגן דברים שלו, אבל של הגוי הם מופקעים מחיוב, ואין בכוח המירוח של ישראל להחיל עליהם חיוב של תרו"מ.

ואולם דרך זו קשה, דהרמב"ם ז"ל בהלכה י' שם, כתב גוי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי הוא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה וכו'. ובהלכה י"א כתב, פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בא"י, אם נגמרה מלאכתן ביד הגוי ומרחן הגוי פטורין מכלום, שנאמר דגנך ולא דגן גוי עכ"ל. עינינו הרואות דאפילו שגדלו בקרקע של גוי וגמרו הגוי, עם כל זה לא נפטרו בגלל שהם פירותיו של הגוי או שגדלו אצלו, אלא רק בגלל שהגוי מרח אותם, ואפילו נאמר כמ"ש הגר"צ עזיאל ז"ל בתשובתו הנ"ל, דמ"ש כאן הר"מ ז"ל ומרחן הגוי, הוא לאו דוקא אלא אפילו אם מרחן ישראל נמי פטורים, מ"מ הרי הרמב"ם ז"ל כתב הטעם משום שנאמר דגנך וכו'. והדרא קושיא לדוכתה אחר שהרמב"ם סובר דבתר הממרח אזלינן, א"כ אם מרחן ישראל אמאי פטורים. ובע"כ צ"ל דדריש גם דגנך וגם דיגונך כמ"ש מהריט"צ ז"ל.

ביאור ד' הרמב"ם כאן ע"פ דבריו בהלי מעשר:

והיותר נראה בזה בעה"ו דבאמת אזלינן רק בתר הממרח בפועל. וע"כ אם מרח הגוי תבואת ישראל פטורה מתרו"מ, ומ"מ בישראל שמרח פירותיו של הגוי פטורים, ולא משום שהפירות הם של גוי, דהא גם פירות הגוי לא נפטרו אלא משום שנא' דגנך וכו', והיינו דיגונך דקי"ל כרבה. (ועי"ל מ"ש בזה). אלא היינו טעמא דאפילו מירחן ישראל אינם חייבים, משום דלא מיקרי דיגונך, אלא כשמדגן בשביל עצמו ולא בכה"ג, שהרי כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר (פ"ב ה"א) אינו חייב להפריש

מעשר מן התורה אלא הגומר פירותיו לאכלן לעצמו, אבל הגומרן למוכרן, פטור מן התורה וחיוב מדבריהם. שנאמר עשר תעשר וגו' ואכלת, אינו חייב אלא הגומר תבואתו לאכלה. עכ"ל. נמצא דאפילו פירות של ישראל שגדלו בשדהו ומירחן בעצמו, רק שאין דעתו לאוכלן בעצמו, אלא למוכרן לאחרים שיאכלו אותם, מ"מ פטורים מן התורה, למדנו מכאן שהתורה גילתה לנו שאין המירוח מחייב במעשר, אא"כ הוא מרח כדי לאוכלן בעצמו דוקא, אבל בלא"ה פטורין, ולא זהו דיגונן האמור בתורה, ואע"ג דבתיבת דגנך אין משמעות לזה, מ"מ למדו כן מדכתיב "ואכלת" שאינו מתחייב אלא בכה"ג דוקא. והדברים ק"ו לזה שממרח פירותיו של הגוי, דבודאי דזה לא לצורך אכילתו שלו, ובודאי דגרע מזה שממרח את תבואתו שלו, רק שאינו מתכוין לאוכלה בעצמו, אלא למוכרה לאחרים שיאכלוה. ובזה שממרח לגוי גם חיוב דרבנן ליכא דזה לא שייך בגוי. דרק כשגדלו עד לשליש אצל ישראל דכבר חל עליהם חיוב, ואח"כ מוכרן לגוי, בזה אמרו דחייבים מדרבנן דלא פקע מהן אותו חיוב. משא"כ בזה דהיו של הגוי מאז ומעולם.

אלא דלכאורה לפי זה יוצא שגם אם יש לו פועלים יהודים יהיה דיגונם פטור, דהם ממרחים בשביל בעה"ב, ולא בשביל שיאכלו הם. אלא דזו אינה קושיא, דהואיל וקו"ל שלוחו של אדם כמותו [וגם יד פועל כיד בעה"ב] אז כשיהודי ממרח ברשותו ובציוויו של בעה"ב נחשב שבעה"ב מרח בעצמו, וחיובין בתרו"מ מן התורה. משא"כ פועל גוי דאין שליחות לגוי. [ועיין לקמן מ"ש בזה בס"ד]. אבל גוי שמרח תבואתו ע"י פועלים ישראלים, אפילו את"ל דבכה"ג נחשבים הישראלים שלוחיו של הגוי, מ"מ תבואה זו פטורה, דשלוחו כמותו, וכמו שמרחה הגוי עצמו חשיבא ופטורה. ואם מצד מירוחו של הישראל כבר כתבתי דבכה"ג פטורה התבואה, גם למ"ד דהעיקר הוא הממרח, דבעינן שימרח כדי לאוכלן בעצמו וליכא. ומיהו ראיתי להרשב"א ז"ל בחידושו לב"ק (נ"א ע"א) שכתב, וי"ל דאין שליחות לגוי, ואפילו אינהו לדין. עכ"ל ע"ש. ודי בזה.

ח. יישוב דברי הר"מ בהלכות אלו וסידורן:

אלא דעדיין קשה מהרישא דהלכה י"א שכתב הר"מ ז"ל שם, פירות הגוי וכו' ומרחן הגוי פטורים. וש"מ דאם מרחן ישראל חייבים אפילו הם של גוי עדיין. וזה היפך ממ"ש מיד אחרי זה, שאם לקחן הישראל ומרחן חייבים, דש"מ דאם מרחן ברשות הגוי פטורים. וכבר כתבתי לעיל שכן דייק השל"ה.

והנראה בזה לענ"ד הוא, דכאן (ברי"ש הי"א) בא ללמדנו הדין דאין קנין לגוי בא"י וכו', שבהלכה הקודמת כתב עצם הדין דאין קנין לגוי בא"י, אבל בסוריא יש לו קנין להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר, וכאן בהלכה י"א מבאר את הענין באופן מעשי, וה"ק פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בא"י וכו', פטורין מכלום שנא' דגנך ולא דגן גוי. כלומר אע"ג דנזרעו וגדלו בקרקע שבארץ ישראל, ואמרינן דאין קנין לגוי בא"י להפקיע מן המעשרות. מ"מ פירות אלו פטורים מכלום משום שדיגון עכו"ם פטור. וש"מ דדיגון ישראל חייבים, ואת זה הוא מפרש מיד אחרי זה דדיגון ישראל מחייבם. ומיהו רק בתנאי שהוא לקחם ואח"כ מירחן. ובהלכה הראשונה לא בא לאפוקי שאם מירחן ישראל יהיו חייבים אע"פ שהם של הגוי עדיין, אלא רק בא לומר את עצם הדין דאין קנין לגוי להפקיע, ומ"מ אם נגמרו אצלו פטורים משום דיגון עכו"ם. ולא חש לבאר דאפילו אם מירחן יהודי ברשות הגוי פטורים, שהרי תיכף ומיד כתבה בלא שום הפסק. שכתב ואם לקחן ישראל וכו' וגמרן חייבין בכל מן התורה. שבזה ביאר דמירוח ישראל מהני רק אם מירחן כשהן ברשותו דוקא. אבל בלא"ה לא מהני מידי ואע"פ שהוא מירחן ופטורים הם, משום דזה לא דיגונך שמחייב בתרו"מ, וכמו שביארתי בס"ד. ובהלכה י"ב שם, חזר וכתב דין דמרחן ישראל אחר שלקחן, שהן חייבים בתרו"מ. וחידש בה דין, דאם לקחם הישראל מן הגוי לפני שבאו לעונת המעשרות ונגמרו ביד ישראל חייבין בכל, ונותן התרו"מ לבעלים. ואם מוכרן לישראל אחר שבאו לעונת המעשרות, מפריש תרו"מ ונותן מהן לבעלים לפי חשבון, שאם גדלה שליש ביד גוי ושני שלישים בידי ישראל

נותן שני שלישי תרומת מעשר לכהן ומוכר לו שליש אחד, וכן נותן שני שלישי מעשר ראשון ללוי. ובהלכה י"ג כתב דין ישראל שמכר פירותיו לגוי, דאם מכרן לו קודם עונת המעשרות וגמרן הגוי פטורים מן התרו"מ לגמרי, ואם מכרן לו אחר עונת המעשרות אפילו מרחן הגוי חייבין מדבריהם. ופירש מהר"י קורקוס ז"ל הטעם דהואיל ונתחייבו אין חוזרים ונפטרים, דכיון דבשעת הבאת שליש שהוא זמן חיובם היו ברשות ישראל, ירד להם תורת חיוב ולא ראו חכמים לפוטרים לגמרי. עו"כ באותה הלכה, דין מירוח הגוי שהוא פטור אפילו שהפירות הם של ישראל, דבתר הממרח בפועל אזלינן, וכמ"ש לעיל, ובהלכה י"ד המשיך לפרט דין זה, דיש אופן שאין בו גם חיוב דרבנן, והיינו כשמכרן הגוי לישראל אחר שבאו לעונת המעשרות, ומרחן הגוי ברשות ישראל. ואחר שגמר לבאר דיני קרקע א"י שבידי הגוי, שכתב בהלכה י" שאין לו קנין להפקיעה מחיוב מעשר. התחיל בהלכה ט"ו לבאר דין הגוי שקנה קרקע בסוריא, שכתב שם בהלכה י" שיש לו קנין בסוריא להפקיע מהמעשר ושביעית. זהו הנלע"ד בכיבור דברי הרמב"ם ז"ל בהלכות אל.

בדין פועלים גוים אי אמרינן בהו יד פועל כיד בעה"ב:

ט. ואחר שביררנו שדעת הרמב"ם ז"ל דדיגון הגוי פוטר גם בפירותיו של ישראל, ושכן הוא דעת מרן ז"ל בכסף משנה ובש"ע.

עדיין יש מקום בראש לדון באלו הפועלים הנכרים, דחשיב מירוח דידהו כמו מירוח דבעה"ב שהוא ישראל, מדין שלוחו של אדם כמותו, או מדין דיד פועל כיד בעה"ב. והנה מרן ז"ל בכסף משנה שם (הלכה י"א) כתב בשם אורחות חיים (סוף הלכו' חלה) בשם הראב"ד, אפילו קנה מהגוי דגן ומירח ישראל חייב בתרומה ומעשרות. ואם קנה מהגוי שבלים לצורך מצות, ומרחן גוי לצורך ישראל חייב בתרומה דשלוחו של אדם כמותו, אבל אם המוכר גוי מרחן פטור. עכ"ל. ואיני יודע מנין לו לרב ז"ל לחלק בין מוכר עצמו לגוי אחר, ואפשר דהכי קאמר אם המוכר גוי מרחן קודם שמכרו לישראל פטור. ומ"ש דשלוחו של אדם כמותו יש לגמגם בדבר דהא אין שליחות לגוי, כמ"ש בב"מ (ע"א ע"ב). עכ"ל הכ"מ.

ומפשטות דברי הראב"ד ז"ל שבאורחות חיים הנז', עולה דכשהגוי עושה מירוח לצורך ישראל חייב מדין שלוחו של אדם כמותו, וחשיב כמו שהישראל מירחם בעצמו, אלא שמרן ז"ל גמגם בזה מהא דאין שליחות לגוי, ומשמע דאינו דוחה דבריו ממש. ולכאורה היה לו לדחות דבריו מהא דק"ל אין שליחות לגוי וגמגום זה לא ידענו מה הוא. ואפשר דשאני הכא שא"צ דיני שליחות, ובכה"ג אפשר דיש שליחות לגוי, וע"כ לא דחהו ממש רק גמגם עליו. ועוד דאפשר שהראב"ד ז"ל אמר כן לחומרא. [ובאגב למדנו מדברי הראב"ד ז"ל, דגם הוא סובר בזה כהרמב"ם ז"ל דדיגון הגוי פוטר גם כשאין הפירות שלו אלא של ישראל, דאי לאו הכי למה צ"ל דשלוחו של אדם כמותו. וצ"ע ממ"ש החזו"א בשם הראב"ד, והבאתי דבריו לעיל הערה 2. ע"ש.]

תשובת הגר"ע הדאיה ז"ל:

ובהיותי בזה ראיתי תשובת הגה"צ רבינו עובדיה הדאיה זלה"ה, והיא נדפסה בכרם ציון ח"א (עמוד קמ"ז), שהביא דברי הכ"מ הנז', וכתב דמבואר מדבריו שהבין בדברי הראב"ד, דאפילו עשאו למוכר שליח לא אמרינן ביה שלוחו של אדם כמותו, ועל זה תמה (בכ"מ) מנ"ל חילוק זה, וכתב, ובהורמנותיה דמרן ז"ל אני אומר דדברי ראב"ד ז"ל ברור מיללו, דמ"ש אבל אם המוכר עצמו מירחו, דהיינו שהמוכר מצד עצמו מרחו לעשות טובה לקונה שלו, בזה הוא דפטר מכיון שהלוקח לא ביקש ממנו את זה ולא הוי כשלוחו, לא כן בעכו"ם אחר מסתמא שהישראל עשאו שליח למרחו, ודיבר בהוה דמן הסתם גוי אחר שמירח, עשה כן בשליחות הישראל, אבל המוכר עצמו מסתמא עושה מצד עצמו בלא שהישראל ביקש ממנו, וכן מדויק בדברי הראב"ד עצמו שבעכו"ם אחר כתב בשביל ישראל, אבל במוכר לא כתב בשביל ישראל, וע"כ לא שייך לומר שהוא שליח של

ישראל. עכת"ד. ולא ידעתי מאי קשיא ליה בדברי מרן ז"ל, דבאמת כן הוא פשט דברי מרן דמתחילה שאל מנ"ל לחלק בין המוכר לגוי אחר כי מלשון הראב"ד נשמע קצת דמחלק בין זה ובין זה. ואח"כ כתב דהחילוק הוא לא בין הגוי המוכר לגוי אחר, אלא הכל תלוי בזה שהגוי עשה בציווי הישראלי או לא, וזהו שכתב, ואפשר דה"ק אם הגוי המוכר מרחן קודם שמכרו לישראל פטור. עכ"ל. כלומר דבמוכר פטר משום שמרחן קודם שמכר לישראל, ואדעת עצמו עבד. אבל מ"ש שמרחן גוי אחר, ר"ל שמרחן בציווי הישראלי.

יישוב דברי הכ"מ מקושיות הרב ישכיל עבדי:

וגם מה שהוסיף הגר"ע הדאיה ז"ל באות ג' שם, לתמוה ע"ד מרן ז"ל בכ"מ הנ"ל למה כתב, ואפשר דה"ה (בכ"מ שבהוצאת פרנקל כתבו ואפשר דה"ק ולא דה"ה) אם כונתו ליישב מה שהקשה על הראב"ד ז"ל, איך נתייבבה הקושיא, דהגם דמרח קודם שמכר פטור, משום דלא עשה בשליחות ישראל דעדיין לא היה שלו, אבל במרח אחר שנמכרו דע"ז נאמרו דברי הראב"ד ז"ל דפטור, אכתי קשיא דבאומרו "וה"ה" מבואר דדין א' שוה לשניהם, בין קודם שמכר ובין לאחר שמכר, אם מרחם המוכר פטור, והדרא קושיא לדוכתה, מה בין המוכר לאחר, וע"ש דכתב לתקן את הנוסח ובמקום "דה"ה" יש לכתוב ואפשר דהוא ביום המוכר וכו', וע"ש שהאריך בזה והעלה דעיקר החילוק הוא בין מרחן קודם שמכר לישראל, לבין מרחן לאחר שמכר לישראל דהוי כשלוחו, ואה"נ שגם אם המוכר עצמו שמרח אחרי שמכר לישראל חייב, דהוי כשלוחו. דאחר שנעשה ממון ישראל אין חילוק בין המוכר עצמו לגוי אחר, עכ"ד. ואחר המחילה מהדר"ג א"צ בכל האריכות הזו, כי דברי מרן ז"ל פשוטים וברורים, וכל מה שהאריך לבאר בזה, הן הן הדברים שכתב מרן ז"ל בקיצור נמרץ, ותלה את כל החילוק בין זה שהמוכר מרח קודם שמכר לישראל, וע"כ לא שייך בזה לומר שמרח בשליחות הישראלי. וכמו שפרשתי לעיל.

י. גוי שמרח בשליחות ישראל:

ומ"ש הראב"ד שאם מירחן עכו"ם בשביל ישראל חייב בתרומה דשלוחו של אדם כמותו, ומרן ז"ל כתב דאין שליחות לגוי, ראיתי בברכ"י (סימן של"א אות ו') בשם מהר"ם מזרחי בשו"ת פרי הארץ ח"ג כ"י (יר"ד סימן ה'), שהפליא לתמוה על מרן ז"ל דהוא גופיה בב"י לעיל סימן קס"ט העלה להלכה דיש שליחות לגוי לחומרא, ומה מקשה על הראב"ד, והאריך ובסוף כתב שהיא תמיהא נשגבה על מרן. וגם הפר"ח בהגהות רמ"א כתב על הכ"מ הנז', דאיברא דאין שליחות לגוי מן התורה אפילו לחומרא כדאיתא בב"מ (ע"א) אבל מדרבנן יש שליחות לחומרא כמ"ש הה"מ פ"ה דמלוה דין ד'. עכ"ל. ומרן החיד"א ז"ל כתב דמדכתב מרן, ויש לגמגם ולא הקשה עליו שדבריו היפך הדין דאין שליחות לגוי, נר' מזה דפשוט לו למרן ז"ל דיש שליחות לגוי לחומרא, רק שהראב"ד כתב בפשטות דשלוחו של אדם כמותו, ומשמע מזה דמן התורה קאמר, ע"כ כתב מרן דיש לגמגם בדבריו, דאין שליחות לגוי, כלומר כלפי מ"ש בפשיטות דיש שליחות לגוי, לזה כ' דאין שליחות לגוי, ואיברא דלחומרא מדרבנן יש שליחות לגוי, וזהו גמגום בלשון בלבד ולא בעיקר הדין. וגם בלשון הוא רק גמגום, די"ל דגם הראב"ד פשיטא ליה דאין שליחות, רק כוונתו שיש שליחות לחומרא רק לא רצה להאריך, ומיהו גמגום יש בדבר, דבמקום שכתב, דשלוחו של אדם וכו', היה לו לכתוב דהוי שלוחו לחומרא. ולכן גמגם בו מרן ז"ל. עכתד"ק דהחיד"א ז"ל.

ונתתי שמחה בלבי שגם אני הבנתי דברי מרן ז"ל קרוב לזה הפירוש ת"ל ית'. וראיתי כעת להגר"ע הדאיה ז"ל בתשובה הנז', שדן בדבר זה אם הראב"ד אמר כן מדין תורה או מדרבנן, ולא זכר ש"ר את דברי מרן החיד"א הנז'. ואולם הביא שם את דברי הפר"ח הנ"ל שהובאו בשער המלך (הלי' תרומות פ"א הי"א). והשע"ה כ' על הפר"ח, דאין נראה לומר שהראב"ד התכוין לחייב בשליחות הגוי מדרבנן, דלדעת הראב"ד בהל' מעשר (פי"א הט"ו) ששם פסק הר"מ שאם

הפקיד ישראל פירות מתוקנין אצל גוי פטורים, שאפילו החליפם הגוי פטורים דדיגונך אמר רחמנא וכו'. והראב"ד בהשגתו שם כתב, חייבין מדבריהם. גם אם היה מתחלתו של הגוי ומירחן הגוי חייבים מדבריהם. ומה צ"ל דאם עשה הגוי בשליחות ישראל חייבין מדבריהן. אלא בע"כ צ"ל דמ"ש הראב"ד, אם מירחן הגוי בשביל ישראל חייב, היינו מן התורה. ושפיר קשיא ליה למרן ז"ל דהא קי"ל אין שליחות לגוי, דמהתורה אפילו לחומרא אין שליחות. ובאמת היא קושיא גדולה גם על דברי מהר"ם מזרחי ז"ל שהובא בברכ"י הנ"ל, וכן קשה נמי על מסקנת הברכ"י, דר"ל שגם הראב"ד לא התכוין לומר דיש שליחות לגוי ממש, אלא להחמיר והיינו מדרבנן, דמהתורה אין שליחות לגוי כלל ואפילו לחומרא. ואיך אפשר לומר כן כשדעת הראב"ד ז"ל ברורה, דגם בפירותיו של גוי ומירחן הגוי חייבין מדבריהם, כשגדלו בא"י.

מתרץ קושיית שער המלך על הפר"ח:

וראיתי להגר"ע הדאיה ז"ל באותה תשובה שכתב לתרץ, דצ"ל דכאן היה סבור הראב"ד ז"ל, שאין לחייב מדבריהן אלא כשמרח בשליחות ישראל דוקא, ובהגהותיו (בהל' מעשר ספ"א) הדר ביה וחלק על הרמב"ם, ופסק דבכל גוונא חייב מדרבנן. עכ"ד. ובאמת זה דוחק גדול. ולענ"ד היה נראה לומר דמ"ש הראב"ד ז"ל בהל' מעשר שדיגונך הגוי חייב מדבריהם, הוא רק כשחייב תרו"מ הוא מן התורה, ולא בזה"ז שכל חיוב תרו"מ הוא דרבנן דוקא. והטעם הוא משום דחיוב זה שכתב הראב"ד ז"ל הוא גזירת חכמים משום בעלי כיסים. [דבמנחות (ס"ו ע"ב) אמרו מירוח הגוי אי פוטר תנאי הוא, דתניא תורמין משל ישראל וכו' דברי ר"מ ורבי יהודה, רבי יוסי ור"ש אומרים תורמין משל ישראל וכו', ולא משל כותים ושל גויים על של ישראל. בעי רבא גלגול הגוי מאי, הדר אמר רבא מ"ד מירוח הגוי פוטר, גלגול הגוי פוטר, וכו'. איתיביה ר"פ גוי שהפריש פטר חמור וכו', ועוד איתיביה רבינא חלת הגוי וכו', והא האי תנא דאמר מירוח הגוי אינו פוטר, גלגול הגוי פוטר מדרבנן גזירה משום בעלי כיסין. ופירש"י, כלומר לעולם הא דקתני לגבי חלה גלגול פוטר, הנך תנאי הוא דפטרי במירוח, והא דקתני לעיל, הא תרומתו אסורה מדרבנן, הויא משום גזירה משום בעלי כיסים, עשירים שלוקחים תבואה מחמרים, ואי שרית ללוקח מן הגוי שלא יעשר דמירוח הגוי פוטר, אתי למימר נמי לוקח מחמר ישראל פוטר, ל"א משום בעלי כיסים שיש להם קרקעות הרבה וחסים על רוב מעשרות, ויקנוהו לגויים וימרחוהו גוים ומפקע ליה ממעשר עכ"ל. וכתב מרן ז"ל בכ"מ (פ"א מהל' תרומות הי"א), דמשמע ליה להרמב"ם ז"ל להלכה דאין לחייב מירוח גוי כשהיה של הגוי, דר"פ ורבינא פליגי על רבא ולית להו גזירת כיסין, והלכה כוותייהו דבתראי ניהו. ועוד דאיכא למימר דגם רבא לא גזר אלא כשהיה מתחלתו של ישראל וכלשון שני דרש"י, אבל כשמתחילה היה של גוי לא גזר. אבל הראב"ד ז"ל חולק על זה, וע"ש. נמצא דלדעת הראב"ד ז"ל גם כשהיה של הגוי שייכת גזירה זו דבעלי כיסים וע"כ חייבין מדרבנן. ויש מקום לומר דרק בזמן שהיה חיוב מעשר מן התורה, הוא דגזרו במירוח הגוי אטו בעלי כיסים, אבל בזה"ז שכל החיוב מדרבנן בלבד, י"ל דיודה הראב"ד ז"ל דבזה לא גזרו, דהוי כמו גזירה לגזירה. ובאמת כן ראיתי לרבינו המבי"ט ז"ל ח"ב (סימן קצ"ו דף י"א טור ג'). הוב"ד בתשובת הגאון מוהרא"ד מלצר ע"ה, שבכרם ציון על תרומות ח"ב (עמוד קל"ד) בסוף תשובה א' של הגאון הנז', שכתב כן בדעת הרמב"ם ז"ל שכתב (הל' תרומות סוף הי"י) דאם גדלו אצל ישראל עד להבאת שליש ואח"כ מוכרן לגוי, והוא מרחן חייבין מדבריהם, וכתב המבי"ט ז"ל דבזה"ז שכל התרו"מ הם מדרבנן, אם מרחן גוי פטור לגמרי. וע"ש. ופשוט דלפ"ז גם מ"ש הראב"ד ז"ל דמירוח גוי חייב מדרבנן, הוא רק בזמן שחיוב תרו"מ הוא מן התורה, אבל בזה"ז שכל חיוב תרו"מ הוא מדרבנן אין מירוח הגוי חייב אפילו מדרבנן, אלא שבהשגותיו ע"ד הרמב"ם שמדובר מעיקר הדין, כתב הראב"ד ז"ל דמירוח הגוי נמי חייב מדבריהם, אבל באותו מעשה שקנו חטים למצות וכו' דזה הלכה למעשה, ואיירי בזה"ז שאין חיוב דרבנן על מירוח הגוי, והיינו צריכים לפוטרם לגמרי מתרו"מ, ע"כ חידש הראב"ד ז"ל שחייבים מדרבנן מדין שלוחו כמותו.

דאע"ג דאין שליחות לגוי מה'ת, מ"מ יש שליחות לגוי מדרבנן לחומרא וע"כ יש להחמיר ולחייבם במעשר מדבריהם. ומרן ז"ל ג"כ הבין דבריו לנכון דרק מדרבנן קאמר, וע"כ לא דחהו רק גמגם בדבריו וכמ"ש מרן החיד"א ז"ל הנ"ל.

יש שליחות לגוי לחומרא:

והעולה מדברי הפר"ח ומהר"מ מזרחי ומרן החיד"א ז"ל, דגם לדעת מרן ז"ל, אם אמר ישראל לגוי למרח לו תבואתו, ומרחן בשליחותו, אע"ג דאין שליחות לגוי, מ"מ חייבים מדבריהם, דמדרבנן אמרי' שיש שליחות לגוי לחומרא. ואע"ג דבלא"ה בנ"ד יש חיוב דרבנן אפילו מרחן הגוי, דהרי פירות דנ"ד גדלו אצל ישראל, וגם להרמב"ם אם רק הביאו שלישי אצל ישראל, אפילו מירחן גוי חייבין מיהא מדרבנן. מ"מ הנה לדעת המב"ט ז"ל דין זה הוא רק בזמן שנהוג דין תרו"מ מדאורייתא, ולא בזה"ז, אבל השתא שמינהו לגוי למרח ברשותו, לכ"ע יש חיוב מדרבנן מדין שליחות. וכנ"ל.

אלא שראיתי להגאון ישכיל עבדי שם, שכתב, דאפי' דקי"ל יש שליחות לגוי לחומרא מדרבנן, מ"מ בהפרשת תרו"מ לא מחמירים בזה, דהויא חומרא דאתי לידי קולא, דאתו לאפרושי מנייהו על דבר שחיובו מן התורה, והוי כמו מפטור על החיוב, דבזה פטור מן התורה, וכן להיפך נמי. ולא אמרו להחמיר בשליחות הגוי אלא ברבית וכדומה, אבל בתרו"מ אפילו מדרבנן ל"א דיש שליחות לגוי, דהיא חומרא דאתי לידי קולא. ואולם המעיין בדבריו יראה דהוא ז"ל גופיה התקשה בסברא זו, והוצרך לחלק בזה בין דעת הרמב"ם ל'ד' הראב"ד, דלהראב"ד לא אמרינן סברא זו דאתי לידי קולא, דהוא חולק על הר"מ וס"ל דאפילו בקרקע הגוי ומרחן הגוי חייבים מדרבנן, הרי דלא חיישינן שמא יפרישו מנייהו על פירות אחרים, ושוב כתב לחלק דשאני פירות הגוי דמידע ידעי דאין חיובם אלא מדרבנן ולא אתי לאפרושי מנייהו על אחרים, משא"כ פירות ישראל שקנה אותם מהגוי ומירחן הגוי אם נחמיר בהם מדין שליחות לחומרא, יש מקום שיטעו בהם ויפרישו מהן על אחרי' או להיפך. וע"ש בדבריו. וגרם לו זה כדי לבאר קושית מרן ז"ל בכסף משנה שהקשה על הראב"ד דאין שליחות לגוי, ואשתמטתיה דברי מרן החיד"א ז"ל בכרכ"י שביאר דברי מרן בטוטו"ד. וא"צ לחילוקים הללו, והעיקר כדברי כל גדולי האחרונים הפר"ח וסיעתיה דרבנן החמירו בזה ולא חיישינן דאתי לידי קולא, דכמה וכמה דינים דרבנן נאמרו בתרו"מ ולא חששו לחששא זו.

יא. דעת מחנה אפרים בפועל גוי:

וידועים דברי הגאון מחנה אפרים בהלכות שלוחין (סימן י"א) שנשאל במי שרוצה לתקן מעקה ע"י אומן גוי אם יברך עליו, והעלה דיד פועל כיד בעה"ב ממש, יותר משלוחו, דשליח אינו יכול לזכות לבעה"ב במקום דחב לאחרים מה שאין כן פועל גופו קנוי לב"ה לגמרי ועדיף משליח. [ולמד את זה מב"מ (י' ע"א) דס"ל לר"נ דמגביה מציאה לחבירו לא קנה חברו. ואתביה מהשוכר את הפועל לעשות עמו במלאכה דמציאתו לבעה"ב, ומשני שאני פועל דכידו של בעה"ב דמי ע"כ. והעלה שם דפועל שנשכר לכל מלאכת בע"ה אפי' למציאה כשמגביה מציאה זכה בה בע"ה אפי' לא התכוין לזכות בה לבעה"ב, אבל שליח אפי' למ"ד שיכול לזכות לבעה"ב מ"מ בעי' שיתכוין לזכות לון וכתב שכן ראה בת' הרשב"א ז"ל החדשות, וה"ט דשכירות ליומיה ממכר הוא, וכמ"ש הריטב"א ז"ל בחידושיו, ודמי לעבד כנעני דאמרי' בפ' השואל (צ"ו ע"א) אמר לעבדו צא והשאל עם פרתי מהו, תבעי למ"ד שלוחו של אדם אינו כמותו, ה"מ שליח אבל עבד יד עבד כיד רבו, ומסיק מסתברא יד עבד כיד רבו, וה"נ יד פועל כיד רבו, וכתב שכע"ז כ' מהרש"ך ז"ל באפוטורופוס של יתומים דידו כידם יע"ש, ואחרי זה הביא המח"א ז"ל את דברי הראב"ד שבארחות חיים הנ"ל, וכתב דלכאורה היה נראה דהראב"ד ז"ל איירי כשמרחן ע"י פועלים גויים דנהי דאין הגוי נעשה שליח, מ"מ פועל שאני דידו כבע"ה וכאילו מרחן בע"ה בעצמו. וכתב שכן משמע בירושלמי פאה על המשנה דקצורה עכו"ם

ה"ז פטורה משום דקצירך אמר רחמנא, ולא קציר כותים, ואמרו עלה דאם קצרוה פועלים כותים ה"ז חייבת. ולפ"ז י"ל דאם שכר פועל לתקן המעקה ה"ז מברך עליו דחשיב כאילו הוא עצמו עשהו. עכ"ל.

וע"ש במח"א שכתב עוד דהא דאין שליחות לגוי הוא רק במידי דבעי שליחות כגון תרומה, אבל לא במידי דלא בעי שליחות, והזכיר ד' הרשב"א שכתב דמהני טבילה לכלי שטבלו גוי. וכתב, ואפשר שזהו טעמו של הראב"ד ז"ל שכתב דשלוחו כמותו, דבזה לא אתמעט משליחות, וע"ש. והנה לדברי הרב מחנה אפרים ז"ל עולה דהראב"ד מחייב בזה מן התורה או מטעם דשאני פועל שידו כיד בעה"ב ממש, וחשיב מירוח של ישראל. או מטעם דבדברים כאלו שא"צ שליחות לא התמעט הגוי משליחות כזו, ושפיר אמרינן ביה שלוחו כמותו. וא"כ עולה דמין ז"ל חולק ע"ז לגמרי, וס"ל דגם באופנים אלו אמרינן דאין שליחות לגוי. והלם ראיתי להגאון מהרי"ט אלגזי ז"ל בבכורות (פ"ד אות נ') שהביא דברי מחנ"א הנז', (ובדף כ"ג ע"א טור א' ד"ה ואולם לפענ"ד) כתב דרבים מהפוסקים חולקים על זה והאריך להוכיח מהתוס' בגיטין (פ"ב) שכתבו לפי שאינן בתורת גיטין וקדושין דס"ל דאפי' ע"י עבד שלה לא מתגרשת מדין שליח קבלה, ולא אמרי' יד העבד כידה. וכ"כ ריא"ז שם, וכ"נ מסתמיות כל הפוסקים, וע"ש במה שחילק לדחות ראיות המחנ"א. וכתב בזה"ל, כיון דלרוב הפוסקים נר' דס"ל דבדבר שהעבד והפועל גופיהו פסולים לשליחות, אינם נעשים שליח אפילו לרבים, וא"כ בעושה מעקה ע"י פועל גוי, לא חשיב כאילו עשה הוא עצמו, כיון דאין שליחות לגוי. עכ"ל.

יב. הירושלמי בפאה וביאורו:

אלא דעדיין קשה מירושלמי פאה (פ"ב מ"ז) דתנן קצרוה גויים פטורה. ואמרו בירושלמי, דוקא שקצרוה לעצמם, אבל אם קצרה ע"י פועלים גויים חייבת דקרינן בה ובקוצרכם, וכ"כ הרמב"ם ור"ש ורע"ב ז"ל בפירוש המשנה שם. וכ"פ הרמב"ם להדיא בהל' מתנות עניים (פ"ב ה"י) ע"ש. וש"מ דפועל גוי נמי ידו כיד בעה"ב. ועלה בדעתי הקטנה דאולי בפאה לא דקפיד רחמנא אלא שיקצור מדעתו ולא שיקצור בעצמו דוקא. דרק בדיגון הוא דפקיד רחמנא אדיגונך דוקא. ויש בזה גם סברא שהדיגון שעל ידו חלים על התבואה מצות הפרשת תרו"מ. בזה אמרה תורה שאין מצות אלו חלים, אלא כשנגמרה מלאכתן ע"י ישראל. (דיש בזה קצת קדושה של תרומה וכו'), אבל פאה שהיא ממתנות עניים, אין ענין שיקצור בעצמו, אלא די שיקצרוה לדעתו ולרצונו. ומצאתי תנא דמסייע לי בזה מדברי הפר"ח שכתב רעק"א ז"ל שם, וז"ל מסתברא דגם שאינם פועלים שלו, כל שקצרוה לצורך ישראל גם בלא ידיעתו חייב בפאה. וכו' עכ"ל. והוא סיוע גדול לאמור בס"ד. שוב מצאתי הדבר כמו מפורש במשכנות הרועים (מע' פ' אות ל"א, בדף רב"ע ע"א ד"ה וראיתי) שכתב בשם הרב חזון נחום ז"ל על פאה שם, דאם קצרוה פועלים גויים לישראל חייבת, דכיון שהוא מדעת בעלים, ובקוצרכם קרינן ביה, אע"פ שאין שליחות לגוי. וכתב המשנה"ר דשפתיו ברור מללו דרחמנא תלי במה שנקצר מדעת בעלים חייבת ולא מתורת שליחות, ולא מתורת פועל. ובהכי אזדא לה ראית מהרשד"ם ז"ל וע"ש. והן הן הדברים שכתבתי לעיל בעוניי ת"ל. (אלא שלהלן סוד"ה ומ"ש עוד הרב ז"ל, נראה מדבריו שמפרש לד' הרב חזון נחום ז"ל קצת אחרת ממ"ש כאן. והעיקר כמ"ש כאן שגם בסוף דבריו חזר וכתב כמו שכתב כאן וכדלהלן.)

ועוד יש להוסיף דיש פוסקים שפירשו, שכל החיוב דפאה שנקצרה ע"י פועלים גויים הוא רק מדרבנן, מדין דיש שליחות לגוי לחומרא מדרבנן, וכמ"ש המשנה ראשונה בפאה שם. והשוה את זה לגזירת בעלי כיסין. ועפ"ז ג"כ אין ראיה מזה שיד פועל גוי כיד בעה"ב. שו"ר במשה"ר שם (דף רב"ע ע"ב בשם חזו"נ כ"י, שפירש כן בירושלמי פאה הנ"ל, וגם בדברי הרמב"ם ז"ל בהל' מתנו"ע (פ"ב ה"י), וכתב עליו משה"ר, ש"מ דס"ל דאין יד פועל גוי כיד בעה"ב. עוד פירש דהרב חזו"נ ז"ל האריך בזה, לומר דגם למאן דפליג אסברת ר"ח ורש"י, וס"ל דלא אמרינן יש שליחות לחומרא (בפרק א"נ), מ"מ מודה הכא דקנס קנסוהו חז"ל כדי שלא יפקיע ממנו מצות תרו"מ. וע"ש.

וכבר כתבתי דלפי פירושו של המחנ"א גם מרן ז"ל חולק על הדין הזה, וס"ל דלא מהני מירוח הגוי לחייב אפי' שהפירות של ישראל והוא פועל של ישראל או שלוחו בכל גוונא פטור. ועתה הוסיף מהרי"ט אלגאזי ז"ל דרוב הפוסקים חולקים על המחנ"א בזה, ויש להוסיף שכן נראה מדעת הפר"ח ומהר"ם מזרחי ז"ל ומרן החיד"א ז"ל בברכ"י הנ"ל, שגם בכה"ג אמרי' דאין שליחות לגוי מן התורה, ורק מדרבנן יש להחמיר בזה.

וכעת ראיתי בתשובת הרב ישכיל עבדי הנז', שהקשה ע"ד המחנ"א איך אפ"ל בדברי הראב"ד ז"ל שהוא מדין פועל, והראב"ד קרא בחיל דשלוחו כמותו, ולדברי המחנ"א פועל עדיף משליח והו"ל לומר יד פועל וכו'. ואעיקרא דהראב"ד לא הזכיר פועל כלל, ומשמע מדבריו דאירי בשליח ולא בפועל. [וכעת ראיתי להרב משכנות הרועים (דף רע"ג ע"א) ד"ה הדרי שגם הוא העיר על הרב מחנ"א כע"ז].

וכן הביא שם שהרב שער המלך דחה לד' המחנ"א ממ"ש בב"ק (נ"א ע"א) בור של שני שותפין היכי משכחת ליה, אי דשוו שליח אין שליח לדבר עבירה, והרשב"א ז"ל שם הקשה נימא דעשו שליח גוי ותירץ דאין שליחות לגוי. ולמחנ"א נימא בפועל גוי דידו כיד בעה"ב, אלא ודאי דגם פועל גוי אין ידו כבעה"ב. והרב ישכ"ע ז"ל שם (אות י"ב) תירץ קושיא זו ויש מקום לשאת ולתת בדבריו ז"ל ואכמ"ל דבלא"ה גם הוא העלה דלא משמע כן מהראב"ד ז"ל.

אלא דמ"ש הרב ישכ"ע שם (אות י"ג) שאם היה הגוי שכור אצלו אפשר דגם מרן יודה דהפירות חייבין ביד פועל כבעה"ב וכמ"ש המחנ"א, אינו נראה לענ"ד, דהמחנ"א מפרש בדעת הראב"ד ז"ל דאירי בפועל, וע"ז גופיה כתב מרן ז"ל דאין שליחות לגוי, כלומר דאינו מודה לו גם בזה. וכאמור ר"ה פ' חולקים על המחנ"א וכמ"ש מהרי"ט אלגאזי ז"ל בפירוש, וכן נראה מכל גדולי האחרונים הנ"ל.

יג. דעת הרמב"ם במירוח פועל נכרי:

ועוד נראה לענ"ד שכן נראה בפשיטות מדברי הרמב"ם ז"ל (בפ"א מהלכות תרומות הי"ג) שכתב, וכן הגוי שגמר פירות ישראל הואיל ודיגונן ביד גוי אינן חייבין אלא מדבריהן. ומשמע דבכל אופן שהגוי מרח פטורים, בין אם עשה כן מדעתו ובין אם הישראל אמר לו והוא שלוחו, ובין שהוא פועל שלו בכל גוונא פטורים דדיגונן אמר רחמנא ולא דיגון עכו"ם, ואם איתא לדברי המחנ"א, הו"ל להרמב"ם ז"ל לבאר דבריו היטב כדרכו בקדש ולא להניח מקום לטעות בהם, ובפרט דמסתמות הדברים עולה שבכל גוונא פטורים. וכ"נ גם מהלכה י"ד שם, וכן נמי בש"ע (סי' של"א ס"ז) שכתבו, מכר הגוי לישראל פירות מחוברין אחר שבאו לעונת המעשרות. ומירחן הגוי ברשות ישראל אינן חייבים בתרו"מ, וכו' עכ"ל. והדבר הוא כמו מפורש כמה פעמים בדברי מהרי" קורקוס ז"ל שהובאו בדברי מרן הכסף משנה ולא העיר בהם כלל.

דעות הפוסקים החולקים על מחנ"א:

וכ"נ מהב"ח בסימן של"א (דף רע"ו ע"א) ע"ד הטור שכתב אבל נכרי הממרח פירותיו של ישראל לא נפטרו בכך, וכתב הב"ח דמ"ש דיגונן ולא דיגון גוי הוא בפירותיו של נכרי, אבל נכרי הממרח פירותיו של ישראל, אין הנכרי עושה אלא מלאכה אצל ישראל וחייב לעשר. וכתב דבזה חולק רבינו על הרמב"ם ז"ל שכתב וכן נכרי וכו'. עכ"ל. ומסתמיות הדברים עולה דהרמב"ם פוטר במירוח הגוי בפירות ישראל בכל גוונא גם בפועל.

וכ"נ להוכיח מתשובת מהרי"ט צ"ע ז"ל (סימן ז') שדן בפועלים יהודים שעשו דבש מענבים של הגוי ברשות הגוי, והאריך במור"מ של הלכה כיד ה' הטובה עליו, והעלה לפוטרו מתרו"מ משום דלא מהני דיגון של ישראל אלא כשמדגן פירות שהם שלו. ואם איתא לדבר המחנ"א, הו"ל לפוטרו גם להחולקים וס"ל דמירוח ישראל מחייב אפי' בפירות של גוי, דשאני הכא שהם פועלים של הגוי ויד

פועל כיד בעה"ב, והו"ל מירוח של גוי. א"ו דפשיטא ליה להרב מהריט"צ ז"ל דאין חילוק בין אם הוא פועל או לאו, ואין נ"מ בזה לענין המירוח.

עוד ראיתי בסה"ב משכנות הרועים (מערכת אות פ' אות ל"א) שהאריך הרחיב בדין פועל דקי"ל דידו כיד בעה"ב, כמ"ש בב"מ (דף י' ע"א, וי"ב ע"ב) ובח"מ (סימן ע"ר ס"ג). ועיין שם להלן (בדף רע"א ע"ב טור ב' ד"ה ועדיין יש לברר) שדן בפועל גוי אי אמרינן ביה נמי דידו כיד בעה"ב או לאו. ותלה את זה בפלוגתא דרבוותא, שהשטמ"ק בב"מ (י' ע"א) כ' בשם גליון התוס' וז"ל, ועוד דר"י הכהן אומר דרבא פריך ליה מפועל דהוי שלוחו של בעה"ב וכו' עכ"ל. ומשמע דפועל לא עדיף משליח וממילא בגוי דאינו בתורת שליחות גם אם הוא פועל אין ידו כבעה"ב. אבל מעליות דרבינו יונה ז"ל נראה דגם פועל גוי ידו כיד בעה"ב. וע"ש שכתב שכ"נ מהתוס' והרא"ש ז"ל, אבל מרש"י ורשב"ם הוכיח להיפך.

עוד הביא ד' מהרשד"ם ז"ל חח"מ (סימן שע"ו) בהחזיק קרקע שיש בה עפרות זהב על ידי פועלים נכרים שעובדים לו שם, ופשיטא ליה דהויא חזקה גמורה, ואפילו שאין שליחות לגוי, כיון דכ"ע הכי עבדי דפרעי לגויים החופרים וכו', וכמ"ש רע"ב (בפ"ב דפאה מ"ד) דתנן קצרוה גויים פטורה. וכו' והרב משכנות הרועים הק' על מהרשד"ם דמתחילת דבריו משמע דס"ל דפועל גוי לא אמרינן דידו כיד בעה"ב, שכתב דלאו מתורת שליחות אתינן עלה, אלא כיון דכ"ע הכי עבדי ומשמע שהוא מתורת סטומתא כמו בח"מ (סי' ר"א), והדר מייתי מפאה דמשמע דיד פועל כבעה"ב אפילו הוא גוי. ולעומת זה הביא דברי הרב חזון נחום ז"ל כ"י שכתב בפאה שם, אבל אם קצרוה לישראל דהיינו מדעת בעה"ב, ומשמע דפועל גוי אין ידו כיד בעה"ב. וע"ש שכתב ע"ד הרב מחנ"א ז"ל דזה תלוי במחלוקת דאשלי רברבי כהנ"ל, ובסו"ד (שם דף רע"ג ע"א סוד"ה עו"כ הרב שע"ה, כתב בזה"ל, אין שיהיה בפועל גוי אי אמרינן דידו כיד בעה"ב, לא אתברר, דלדעת הרב חזון נחום והר"ש שעה"מ ז"ל, פשיטא להו דלא אמרינן, והרב מחנ"א ז"ל שם ובהל' קנין חצר (סימן ט"ו) לא החליט לומר דהוי כידו כמו שיראה המעיין ואתה תחזה. עכ"ל.

והרווחנו בזה עוד דלדבריו ז"ל גם להרב מחנ"א לא מוחלט לומר שיד פועל גוי כידו של בעה"ב, ומאחר ורבים חולקים עליו בודאי דלא נניח למילתא דאינה מוחלטת בידי הרב מחנ"א מפני רוב הפוסקים דהחליטו שאין יד פועל גוי כיד בעה"ב.

עוד ראיתי לרבינו השדי חמד (מע' הכללים מע' אלף אות קמ"ו, כרך א' עמוד 46) שהביא דברי הרב מחנ"א הנז', והאריך בדברי האחרונים החולקים בזה ע"ד הרב מחנ"א ז"ל ומכללם הגאון שעה"מ בהל' תרומות (פ"א הי"א), וערך השלחן חא"ח (סימן ש"ז אות יו"ד), והשו"מ ח"ב (סימן ק"י) הגם שכתב ליישב קושית הרבנים הנז' מב"ק (נ"א) מ"מ הקשה עליו מגיטין (כ"ג) כיע"ש ודחה דבריו. ובסימן ס"ט וסימן ע' כתב דהאחרונים דחו סברת הרב מחנ"א, עוד הביא ד' מרן מוהרי"ט אלגזי ז"ל (הנ"ל) שגם הוא חולק על הרב מחנ"א (וע"ש בזה), וגם הרב חקרי לב ח"ב (יו"ד ט"ו) חולק על הרב מחנ"א, וע"ש עוד שתמה על איזה אחרונים שפסקו כהרב מחנ"א ולא שתו לבם לדברי החולקים עליו. והזכיר לדברי מוהרש"ק ז"ל בשיו"ר טהרה (בקונטרס תיקון עולם ד"ט ע"א) שכתב דהמחנ"א הוא מגדולי חכמי הספרדים, ואין לדחות דבריו בגילא דחיתתא. וע"ש עוד מדברי האחרונים, והזכיר ד' שו"ת בית שלמה חא"ח (סימן פ"א) בשם נה"מ (סי' פק"ח) שסובר כהרב מחנ"א, והחמיר עפ"ז בנידונו לענין חמץ שעבר עליו פסח, והשד"ח כתב עליו, ואילו ראה אמבוהא דספרי הנ"ל החולקים על סברת הרב מחנ"א, לא הוה חייש בנדונו, כיון שחמץ שעבר עליו הפסח הוא דרבנן, כדאי הם לסמוך עליהם, ולומר דגם בפועל אין שליחות לגוי. וע"ש עוד מזה.

ועיין עוד להשד"ח ז"ל במערכת האלף כללים בפאת השדה (כרך א' עמוד 249) (אות ע"ח ד"ה ועל מה שכתבתי וכו') שהאריך מאד בזה בדברי חכמי זמנו ע"ה ע"ש ותורה נחת ממשא ומתן של תורה.

מסקנת הדברים בפועל נכרי:

נמצא דדעת רוב הפוסקים הוא דגם בפועל אמרינן אין שליחות לגוי, והרב מש"ה כתב שגם הרב מחנ"א ז"ל גופיה לא החליט בזה. וכתב כתבתי שכן יש להוכיח מהרמב"ם והשו"ע ומהב"ח, ושכן מבואר מדברי מהריט"צ ז"ל וכו'. ובפרט שכל דין תרו"מ בזמנינו הוא רק מדרבנן בלבד, ע"כ בודאי דאין לנו להחמיר בזה נגד רוב מנין ורוב בנין של הפוסקים. וכנראה שזוהי סברתם של הגרצ"ע והגרצ"פ פרנק ז"ל (הנ"ל) דדנו גם על פועלים גויים, ונו"נ אם הולכים אחר הממרח בפועל או אחר בעה"ב, ולא העלו על דל שפתם הענין של יד פועל כיד בעה"ב. ועיין עוד בדברי מרן החזון איש ז"ל בהל' דמאי (סימן י"ב אות י"ט) שכתב, שאם מרח ישראל ע"י פועלים נכרים מיקרי מירוח נכרי לדעת הרמב"ם ז"ל ע"ש. הרי דפשיטא ליה דאין נ"מ בין פועל ובין שליח, אלא בכל גוונא חשיב מירוח הגוי, ופטור להרמב"ם ז"ל.

ע"כ נלע"ד דגם בממרח ע"י פועלים גויים חשיב מירוח של גוי ופטור לדעת הרמב"ם ז"ל וסיעתו. ורק אמנם יש מקום לחייב מדרבנן מצד דיש שליחות לגוי לחומרא מדרבנן, וראיתי בשדי חמד בכללים מערכת האלף אות רנ"ו (כרך א' עמוד 66) שדן במה שאמרו יש שליחות לחומרא אם הוא מן התורה או מדרבנן ע"ש. ובאותו ס"ב שם, דן אם הא דלחומרא יש שליחות לגוי הוא דוקא באיסורי רבית, או גם בשאר איסורין, וע"ש שהזכיר פוסקים רבים, דס"ל דלא החמירו אלא ברבית, ובין היתר כתב שבשו"ת בית שלמה או"ח (סימן פ"א) כ' דמתשובת הרא"ש ז"ל (כלל ק"ח), והריב"ש ז"ל (סימן ש"ה) משמע דדוקא באיסור רבית החמירו, אבל מרש"י שבת (קנ"ג) ובסוף פ"ק דע"ז ותוס' שם נראה דגם באיסור שבת אמרינן כן, ובשו"מ (סימן ס"ט) בשם הב"מ (סי' ה') כ' דגבי שבת לא שייך לומר יש שליחות לחומרא, דמ"מ גופו נח. וע"ש. ועי"ל מ"ש בזה בשם הרב ישכיל עבדי ז"ל.

יד. יש להחמיר במירוח הגוי מדין שליחות:

אך מ"מ נראה שהעיקר בזה, כמו שהעלו הפרי"ח והרב פרי הארץ שמדרבנן מיהא חייבים במעשר, ומרן החיד"א ז"ל הסכים על ידם, ופירשו שכן הוא דעת מרן ז"ל גופי' בכסף משנה וכו'. ובנדוננו דמיירי בפירות שגדלו אצל ישראל דבלא"ה חייבים בתרו"מ מדרבנן משום גזירת כיסים גם להרמב"ם ז"ל, וכמ"ש לעיל. ואע"ג שדעת המבי"ט ז"ל דבזה"ז שכל דין התרומה ומעשר אינו אלא מדרבנן, יש לפטור מירוח הגוי לגמרי, ולא חייבו הרמב"ם ז"ל אלא מעיקר דינא בזמן שהיה דין מעשר מן התורה. [וגם מצד דבזה"ז י"ל דיש קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מתרו"מ כמו בסוריא. וכתב הגרא"ז מלצר ז"ל שכן ד' הגרא"א ז"ל ביו"ד (סימן של"א) דנוטה לדעת סה"ת דבזה"ז יש קנין. וע"ש.] מ"מ בזה שיש גם שליחות של הגוי, דרבים כן שלמים סברי דחיישינן לחומרא לפחות מדרבנן (ויש שחשו לה גם מדאורייתא). ובלא"ה הנה דעת רש"י בגיטין (י"ח ע"א) דמירוח הגוי אינו פטור אלא בפירות שהן שלו בשעת מירוח, וכן למדו האחרונים בדעת התוס' ושאר ראשונים בבכורות (י"א ע"א) הנ"ל, ואע"ג דהעיקר בזה כהרמב"ם ז"ל ובפרט שדעת הרמב"ן והרשב"א והריטב"א ז"ל סברי שהולכים רק אחר הממרח בפועל, וכדמשמע מדבריהם על מסכת קידושין (מ"א ע"ב), וכמ"ש הגרצ"פ ז"ל (בהר צבי זרעים ח"א סי' י"ז אות ג' ד"ה ובאמת) וע"ש. וכ"כ גם הקה"י ז"ל בזרעים (סי' ט') בתחילת דבריו יע"ש. ובפרט שכ"כ מהר"י קורקוס, וכן דעת מרן ז"ל בכ"מ וגם בש"ע פסק כן, וכן עולה גם מפסקו של מהריט"צ ז"ל ועוד, מ"מ בזה שיש גם שליחות הגוי, ויש שסוברים שבפועל גם בגוי, אמרינן דידו כיד בעה"ב, וגם שגדלו ברשות ישראל לגמרי נראה דלכה"פ יש לעשרן מדרבנן, וכן עיקר.

[ואע"ג דיש מקום לדון מצד ס"ס ובפרט בזה"ז דכל דין תרו"מ הוא רק מדרבנן, והוא לז"ג על רבים מאב"י ואכמ"ל עוד]

הכלל העולה מכל האמור:

(א) העיקר בדעת הרמב"ם והש"ע דמירוח גוי פטור ואפילו שהפירות הם של ישראל. ומיהו אם גדלו עד שליש אצל ישראל, אפילו מירוחן גוי חייבים בתרו"מ מדבריהם. [ודעת המבי"ט דבזה"ז פטורין גם מדרבנן].

(ב) מירוח ישראל אינו מחייב אלא בפירות של ישראל, וכשמרחן כדי לאוכלן בעצמו. (אבל ממרחן כדי למוכרן פטורים מה"ת וחייבים מדבריהם, כמ"ש הרמב"ם בהל' מעשר פ"ב ה"א).

(ג) פירות שגדלו אצל גוי בקרקע שקנה בא"י, וקודם המירוח לקחן ישראל ומירוחן, חייבים בתרו"מ מן התורה. (ונותן תרומה גדולה לכהן, ותרומת מעשר מוכרה לכהן ומעשר ראשון מפרישו והוא שלו).

(ד) קנה ישראל פירות מחוברין מהגוי, לפני שבאו לעונת המעשרות (שהוא שלישי) ונגמרו ביד ישראל חייבין בכל. (ונותן תרו"מ לבעלים). ואם לקחן אחר שבאו לעונת המעשרות (בידי הגוי) וגמרן ישראל. מפריש כל התרו"מ. (ונותן לבעלים לפי חשבון, שאם גדלו שלישי ביד הגוי ושני שלישים ביד ישראל, נותן ב' שלישי תרו"מ לכהן, וב' שלישי מעש"ר ללוי, ומוכר לו השליש).

(ה) פירות של ישראל שגדלו בשדה שלו, (או שקנה אותם מהגוי קודם שנמרחו), ומירח אותם גוי בשליחות ישראל, או מירחו אותם פועלים גויים ברשות ישראל, חייבים מדרבנן. דאמרינן יש שליחות לגוי לחומרא מדרבנן.

(ו) אין מעשרין מפירות שנתמרחו ע"י הגוי, (בין שהם פועלים, ובין שהם שליחים של ישראל) על פירות שנתמרחו ע"י ישראל. ואפילו בדיעבד לא מתוקן.

(ז) לאור האמור צריכים להזהיר למשגיחים בשוקים הסיטונאים, שיעשרו בכל הפירות של כל מקום לבדם מיניה וביה, דיש מקומות שהמירוח נעשה ע"י ישראל ויש ממרחין בידי גויים. [ואע"ג דמרן החזו"א (דמאי סימן י"ב או י"ט) מצדד להקל בדיעבד במקום הדחק בזה"ז שהתור"מ הם מדרבנן, ולסמוך על החולקים בזה על הרמב"ם כיע"ש. מ"מ לכתחלה גם החזו"א מודה שלא יעשו כן, ובפרט דאנו פוסקים בזה כהרמב"ם והש"ע].

זה הנלע"ד קלה כמו שהיא, ואל שד' ינחנו בדרך אמת ויזכנו לביאת המשיח ובנין ביהמ"ק, ונזכה לקיים את כל המצות התלויות בארץ בשלמותן כדת וכדין בב"א. המצפה לרחמי ה' וישועתו הקרובה ע"ה ש.מ. עאמר

הרב שניאור ז. רוח שליט"א
הרב המקומי בית עוזיאל וי"ר המכון

מעשר עני - פרק ב'

א. מצוות מעשר עני נחלקת לשנים. האחד הוא, ההפרשה של המעשר מכלל הפירות. והשני הוא, הנתינה בפועל לעניים (1). ונחלקו מוני המצוות כיצד למנות את מצוות מעשר עני. י"א שהנתינה אינה נמנית למצווה בפני עצמה. אלא היא חלק ממצוות ההפרשה (2). וי"א שמצוות הנתינה נמנית למצווה בפני עצמה (3).

מהרמב"ם בכל המקומות הנ"ל וכפי שציננס הקנאת סופרים. ועו"ע למוהר"א אוזכרי זצ"ל בספר החרדים (מ"ע התלויות בא"י פ"א אות ט"ז) ואכמ"ל. ועי' להרב נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד שאלה רא ד"ה ואומר) שכתב שבחלה ובתורמה יש שני מצוות, ההפרשה והנתינה ועי"ש שהאריך בזה. וכתב הנוב"י שבחידוש זה לא קדמני שום מפרש או פוסק. עכ"ד. ואל תתמה שהרי כבר קדמו הרמב"ן הנ"ל בזה. וכמו שראיתי שיש התמהים עליו, כיון שאין חידושו של הנוב"י קשור לנידוד, שבנידוד"ד אנו דנים על מנין המצוות. והנוב"י לא דיבר בזה כלל רק חידש שיש מצווה מיוחדת בנתינה ובמצווה זו נתחדש ענין השיעור של הנתינה. וכמו שהאריך שם, ועי"ז שיש כאן שני מצוות גם הרמב"ם לא חולק רק שאינו מונם למצווה אחת וכנ"ל. וכדברים אלו ממש כתב מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א בחוברת תנובות שדה גליון מס' 1 (עמ' 21) שנידונו של הנוב"י הוא על שיעור הנתינה ועי"ז כתב החידוש שלא קדמו אף מפרש ואינו קשור למנין המצוות ועי"ש ויערב לך.

(2) הרמב"ן בסה"מ שורש י"ב. הסמ"ג עשין מצווה קס"א. החינוך מצווה תע"ד, ועי"ש במנח"ח שצין שדעת הרה"מ"ח כדעת הר"מ.

(3) הרמב"ן בסה"מ שורש י"ב על הר"מ שם, ועי' בס' מרגניתא טבא (על הר"מ בסה"מ שם) בד"ה ובוה. שכתב וז"ל: ונראה שגם הרמב"ן חזר בו. שהרי כשבא להשלים המצוות שהסיר ממנין רבינו לא השלים באלו שימנה ההפרשה למצווה בפ"ע והנתינה למצווה בפ"ע. אלא טרח למצוא מצות אחרות להשלים המנין, ש"מ שחזר מכל דבריו שכתב כאן. ודוק היטב. עכ"ל. והרב המגיה שם כתב וז"ל: והמעין ברמב"ן סוף שרש י"ב יראה

(1) כ"מ מהרמב"ם הלכות מתנות עניים (פ"ו הל' ד'). ובעוד מקומות. ועי' לקמן (הערה 3) שהבאנו את דברי הרמב"ן שחולק על הר"מ לענין מנין המ"ע. וכתב שם המהר"א אליגרי זצ"ל בספרו לב שמח (על הר"מ שם בסוד"ה אמנם) שמה שכתב הרמב"ן להוכיח נגד הרמב"ם מהא שמברכים על ההפרשה. לא ידענא מאי קאמר, כי הרב לא יכחיש שיש בהפרשה מצווה, אלא שאינה מצווה לעצמה וזה מבואר בדבריו. עכ"ל. הרי שהרב לב שמח הבין שהרמב"ן למד בדעת הרמב"ם שהפרשה כלל אינה מצווה. ורק הנתינה מצווה היא וזהו שתמה עליו. וכ"כ מוהר"ח קזיס זצ"ל בספרו קנאת סופרים (על הר"מ שם בסוד"ה ועוד) וז"ל: ותמהני מהרמב"ן ז"ל שטרח להביא ראיות שגם ההפרשה מצווה היא כאילו לא יודה בזה הרב ז"ל, והלא לקמן סי' קכ"ה קכ"ו קכ"ז כתב שצונו להוציא וכו'. והיכן מצינו בדברי הרב דהנתינה לבד היא המצווה כמו שייחס לו הרמב"ן ז"ל. עכ"ל. הרי לך שגם הוא הבין שהרמב"ן ס"ל בדעת הרמב"ם שרק הנתינה מצווה היא. ואמנם נלענ"ד שגם הרמב"ן ס"ל בדעת הרמב"ם, שההפרשה למצווה תחשב רק שאינה נמנית למצווה בפני עצמה. ומש"כ הרמב"ן שם וז"ל: וכיון שאמרו לנו לברך בשעת ההפרשה למדנו שבהפרשה מצווה. עכ"ל. אין כונתו שמכאן למדנו שההפרשה מצווה ולא כדעת הר"מ שס"ל שהפרשה אינה מצווה, ומה הרבנים הנ"ל הוכיחו דבריהם. אלא כוונת הרמב"ן שמכאן מוכח שההפרשה היא מצווה בפני עצמה ולכן מברכים על ההפרשה וכ"מ מדברי הרמב"ן שם, והדברים מפורשים במהר"י די ליאון זצ"ל בספרו מגילת אסתר (על הר"מ שם בד"ה נראה לי) שכתב. וז"ל: ומה שהביא ראיה שההפרשה **מצווה בפני עצמה** ממה שמברכים עליה אינה ראיה. עכ"ל. הרי לך שס"ל שהרמב"ן הוכיח רק לענין שההפרשה היא מצווה בפנ"ע, אך גם הוא מודה שמ"מ גם הרמב"ם סובר שההפרשה מצווה היא, וכמו שמוכח

ב. פירות או ירקות שניטלו מהן תרומות ומעשרות, מלבד ממעשר עני שלא הופרש מהן, הרי הן טבל. 4. והאוכל מהן, לוקה משום אוכל טבל. אך אין בו חיוב מיתה 5. וי"ח שאף טבל הטבול

וכך הביא בירושלמי (סופ"א דפאה) בפשטות, שמ"ע טובל. וכ"פ הר"מ להלכה הל' מאכלות אסורות (פ"י ה"כ). ובטור סי' של"א, ובב"י שם. 5. תי"א' בתוס' ביבמות (דפ"ו ע"א ד"ה אי מהתם). וכ"פ הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פ"י הל' כ. וסייעתא לדברי הרמב"ם, מהגמ' מכות דף ט"ז עמ' ב. אמר רב אכל טבל של מעשר עני לוקה. ואת המשך דברי ר' יוסי בגמ' שם שאמר, מיתה. ואת המשך דברי ר' יוסי בגמ' שם שאמר, יכול לא יהיה חייב אלא על הטבל שלא הורם ממנו כל עיקר, הורם ממנו תרו"ג ולא הורם ממנו מע"ר וכו' ואפי' מעשר עני מנין, ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך וכו' עיי"ש, י"ל שאין כונת הגמ' להשוות אם לא הרים ממנו תרו"ג שאז אם אכל טבל חייב במיתה, אך אם אכל טבל שלא הפרישו ממנו רק מעשר עני אינו במיתה אלא במלקות. וכך כותב הרמב"ם בשהמ"צ מצות ל"ת קנ"ג, על דברי הגמ' במכות שם. והראב"ד בהשגות שם הסכים עם דעת הרמב"ם, וכתב ע"ז, סברא היא זו והיא יפה בעיני. עכ"ל. ומש"כ הר"א שזו סברא ע"י במגדל עוז שם שתמה על הר"א שהלא גמ' ערוכה היא במכות שם. ועי' מש"כ מרן בכ"מ לישב דברי הר"א. ועו"ע ברדב"ז שם ובלח"מ שם. ועו"ע בב"י על הטור בסי' של"א בד"ה וכל אלו התרומות ובד"ה שאחריו. ועי' לקמן הערה 6, שהבאנו את דברי הירושלמי שכתבו במפורש שגם מ"ע טובל והאוכלו חייב מיתה. ומ"מ ס"ל להר"מ שהבבלי פליג אירושלמי וקיי"ל כבבלי. וכ"כ הגאון רבי משה זכותא זצוק"ל בספרו קול הרמ"ז על המשנה במס' דמאי (פ"ד מ"ג). שס"ל להר"מ כהבבלי שפליג אירושלמי. ועיי"ש שתמה על הרע"ב שכתב בפירושו למשנה שם, שהאוכל טבל שלא הופרש ממנו מ"ע חייב מיתה ועיי"ש. ועו"ע בשו"ת מהרי"ט שאלה כה (בד"ה ועל לשון) שהביא ג"כ סייעתא לדברי הר"מ ז"ל מדברי רב בגמ' מכות שם. ועו"ע בשו"ת שאג"א דיני מצה ומרור (ריש סי' צ"ו בד"ה ועתה אבאר) שהביא את דברי הר"מ. ז"ל. וסייעו מדברי הגמ' במכות הנ"ל. ושור"ר להגאון הר"מ פינשטיין זצ"ל בספרו חידושים וביאורים למסכת דמאי (פ"ד מ"ג בד"ה ובעצם)

שלא חזר בו כלל. וכן בס' מעה"ח דף פז. תמה עליו בזה. עכ"ל. ואמנם דברי הרב המגיה צדקן שהרמב"ן בסוף שורש י"ב כתב במפורש שהמנין של הפרשה והנתינה לשתי מצוות משלימות לנו החשובין. רק שכוונת הרב מרגניתא טבא, שהרמב"ן חזר בו, לא היתה על דברי הרמב"ן בשורש י"ב, שודאי דבריו שם המפורשים לא נעלמו מעיניו, אלא כוונתו על הרמב"ן בדברי הסיכום שכתב בסוף ספר ההשגות (דף מט ע"ב) בד"ה ואתה, ששם הוא מונה את כל העשרים ושש מצוות שסיקל מחשבונו של הרמב"ם, ואת העשרים ושש מ"ע שהוא מביא במקומן. ולא מנה בתוכם את מצוות הנתינה של חלה ותרו"מ. וכמו"כ בבוא הרמב"ן לסכם את מצוות העשה ששכחם הרמב"ם ע"פ דעתו (דף כ"א ע"א) מנה אחת לאחת את מנין המ"ע לפי דעתו ולא הזכיר את מצוות הנתינה. (רק במצווה א' מנה מצוות אכילת מע"ש בירושלים, ואינו קשור לנידו"ד) וזהו שכתב הרב מרגניתא טבא: שהרמב"ן בבואו להשלים המנין לא השלים במ"ע של הנתינה, ומכאן שחזר בו, ואין א"כ שום מקום לתמוה עליו. כנלענ"ד. ואמנם הרב מל"מ בספרו דרך מצוותיך (דף נ' - נ"א ע"ב) מאריך לבאר את מחלוקת הר"מ והרמב"ן למנין המצוות, ואחר שביאר מה הם העשרים ושבע מצוות שהם חלוקים בהם (ומש"כ הרמב"ן הנ"ל עשרים ושש עיי"ש במל"מ שביאר מהי המצווה הנוספת), כתב, ודע שמלבד אלו הכ"ז מ"ע שכתבנו שיש הבדל בין הר"מ להרמב"ן עוד יש הבדל בניהם בחמש מצוות אחרות, ומונה שם את מצוות הנתינה וכדברי הרמב"ן בשורש יב', ומסכם: הכלל העולה שהרמב"ן סיקל מחשבונו של הרמב"ם שלשים ושתיים מצוות, והביא במקומם ל"ב מצוות אחרות שלא זכרם הרמב"ם. עכ"ל. ואמנם כ"ז תוספת של הרב מל"מ, אך הרמב"ן עצמו בסיכום דבריו לא כתב את מצוות הנתינה. ואדרבה פעמיים סיכם את המ"ע שהוא חולק עם הר"מ ולא הזכיר את מצוות הנתינה, ומכאן הגיע הרב מרגניתא טבא למסקנא שהרמב"ן חזר בו. ודוק בכ"ז.

4 ברייתא בגמ' יבמות (פ"ו ע"א). ר' יוסי אומר יכול לא יהיה חייב אלא על טבל שלא הורם ממנו כל עיקר. הורם ממנו תרומה גדולה וכו' ואפי' מעשר עני מנין? ת"ל לא תוכל וגו'. וכ"ה בגמ' מכות (ט"ז ע"ב). ועו"ע גמ' נדרים פ"ד ע"א. וקיי"ל להלכה כדברי אביי שלכו"ע אם לא הפריש מ"ע הרי"ז טובל. (ועי' בר"ן על הגמ' בנדרים שם).

למעשר עני חייבים עליו מיתה 6).

ג. פירות או ירקות שהופרשו מהן תרומות ומעשרות. ומעשר עני בתוכם. ולא נתן המעשרות לעניים. י"א שלא יצא י"ח ואין פירותיו מתוקנין 7). ומ"מ העיקר להלכה שאע"ג שאם לא נתן המ"ע לעניים הוי כגזול את העניים. מ"מ פירותיו מתוקנין ויצאו מידי טבלן 8). אמנם כ"ז אם המפריש יודע שבהפרשתו הוא מזכה לעניים אחד מעשרה מהיבול, רק שהוא אינו נותן לעניים אלא אוכל או מוכר בגזל. אך אם אינו יודע כלל שהוא מזכה לעניים אחד מעשרה. וחושב שרק צריך ליטול יותר מאחד ממאה ולומר איזה נוסח תפילה וזהו מצוות ההפרשה. ככה"ג אין

סי' נ' ח - יג) וכתב על דברי הר"מ והר"א שכתבו שטבול למעשר אינו במיתה. שדבריהם צע"ג. (ומש"כ שם להוכיח מרש"י ביבמות שחייבים מיתה על הטבול למע"ר ומע"ש ומ"ע. אין הדברים מוכרחים. שהלא רש"י ז"ל דיבר שם שחייב מיתה רק לגבי מע"ר. וכבר דנו בזה הרבה לחלק בין מע"ר למע"ש ומ"ע, ועי' בתוס' שם, ובתו"י שם, ובמנח"ח הנ"ל שהביא הדברים בארוכה ודו"ק).

7) לעיל בהערה 3 הארכנו במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן האם ההפרשה והנתינה מצוה אחת הם או שנמנים לשתי מצוות. והיה נראה לומר שלדעת הרמב"ם שהכל מצווה אחת, אם לא קיים את החלק של הנתינה אין המצווה מושלמת ולא יצא ידי חובתו ואין הפירות מתוקנים. ובאמת כ"כ מהר"י די ליאון בפ"י מגלת אסתר על סה"מ (שם ד"ה נראה ל"י) וז"ל ... שהרי כל זמן שלא נתן לו חלק לא יצא ידי חובתו וכו'. ועו"ע מש"כ הרב קנאת סופרים, והרב לב שמח והמרגניא טבא שם על הר"מ ואכמ"ל. ומ"מ כפי שביארנו שם דעת הרמב"ם היא שגם ההפרשה וגם הנתינה מצווה רק ששניהם נמנים למצוה אחת, ולכן אפשר לומר גם בדעת הר"מ. שאע"ג שלא נתן הפירות לעניים וביטל מצוות נתינה מ"מ ידי חובת ההפרשה יצא והפירות יצאו ידי טבלן ודו"ק.

8). מרן הגרצ"פ פראנק זצ"ל בכרם ציון הר צבי עמ' ה - טו, דן באריכות בשאלה זו והביא שם את דברי המגלת אסתר והקנאת סופרים הנ"ל, ובתוך דבריו כותב שם (בר"ה ומעתה), ומעתה נחזור לדין דאף שדעת הגאונים מהרש"ק והשוואל ומשיב דבמפריש תרו"מ ע"מ שלא לקיים מצוות נתינה הפרשתו בטלה. אבל גדולי הדורות חולקים ע"ז וס"ל דהפרשה זו קיימת, וכדמוכח מרש"י

שהביא את דברי הר"מ וכתב שם שהתי' הראשון של התוס' ביבמות (שם) הוא מקור גדול להר"מ. ופלא על הכ"מ שלא הזכיר מקור זה דיבמות, ועיי"ש בדבריו. ועו"ע להגאון ר"מ אריק זצ"ל בס' טל תורה על מס' דמאי שם, מש"כ ע"ד הר"מ. עיי"ש. וכדברי הר"מ ז"ל שאין במעשר עני חיוב מיתה, כ"פ הסמ"ג לאוין קמ"ז והוב"ד בב"י על הטור שם, וכ"כ החינוך מצוה רפ"ד שבמ"ע אין חיוב מיתה אלא מלקות בלבד. ועי' במנח"ח שם. וכ"פ המאירי עמ"ס מכות (במשנה דף י"א ע"א סוד"ה ואח"כ, ובדף ט"ז ע"ב בד"ה הטבל). וכ"פ הכל בו בס"י צ"ג.

6) ירושלמי עמ"ס קידושין (פ"ב ה"ח) אמר רבי בא בר הונא בשם רבי, האוכל פירותיו טבולים למעשר עני חייב מיתה. ובירושלמי דמאי (פ"ד מ"ג) שנינו רבי בא בר הונא בשם רב האוכל פירותיו טבולין למעשר שני חייב מיתה. וכך היא הגירסא שלפנינו. אך הפ"מ שם כותב שצריך לגרוס טבולין למעשר עני. וכ"ה הגירסא בפ"י הרא"ש על המשנה שם. וכ"ה בר"ש שם. וכ"ה בפ"י המהר"ש סיריליאו שם. ובד"ה וראיתי להרמב"ם, האריך להוכיח שמ"ע חייב מיתה ולא כד' הרמב"ם ז"ל וסייעתו. וכ"כ המהר"א פולדא על המשנה שם, שהגירסא היא מעשר עני ולא מעשר שני. וכ"כ התו"ט על המשנה שם שהג"י היא מ"ע. וכ"ה נוסחת הגר"א על הירושלמי שם, וכ"כ רעק"א בגליון הש"ס שם שצ"ל מעשר עני. ועו"ע בס' פאת השדה על מס' דמאי שם, על הגירסא בירושלמי. ובהגהות מהר"י לנדא על הגמ' ביבמות (פ"ו ע"א) ציין למ"ר באיכה עה"פ גלתה יהודה וגו'. שכתוב שם שהאוכל פירותיו טבולין למ"ע חייב מיתה. עיי"ש. ובילקוט (פר' ראה תצ"ב) כתב בשם הפסיקתא האוכל פירותיו טבולין למעשר עני חייב מיתה. (ועי' במבוא הפסיקתא להרד"ל עה"פ עשר תעשר) וכ"כ במדרש תנחומא (פר' ראה י"ז) שהאוכל פירותיו טבולין למ"ע חייב מיתה. וכ"כ התוס' ביבמות (הנ"ל) בתי' השני. וכ"כ הערוך בערך עשר. וכ"כ הרע"ב עמ"ס דמאי (שם). ועמש"כ עליו בקול הרמ"ז הנ"ל. וכ"פ להלכה הערוך השולחן (העתיד

הפירות מתוקנין ולא חלה ההפרשה כלל. 9).

ד. כאמור לעיל המפריש מעשר עני מפירותיו, אע"ג שלא נתנם לעניים. פירותיו מתוקנין. ומ"מ כיון שלאחר קריאת שם שייכים הפירות לעניים, אם מעכבם הבעה"ב לעצמו או למכרם לאחרים הריהו גוזל את העניים ועובר אלאו דלא תגזול. ומבטל מצוות עשה שנאמר: והבאתם שמה. ועובר תיכף על לאו דבל תאחר, וכן בכל יום ויום שמעכב מלידתן להם. וכ"ז מלבד ביטול מצוות העשה של הנתינה לעניים. ואפשר שעובר גם על מ"ע של "מוצא שפתיך תשמור". שהרי אמר בפיו שזה לעניים ולא נתן להם. ובכל הנ"ל עובר גם בזה"ז שתרומ"מ רק מדרבנן. כיון שלאחר קריאת שם זוכים העניים במעשר מהתורה 10)

ה. שני מיני מעשר עני הן, האחד מעשר עני המתחלק בגורן. והאחד מעשר עני המתחלק בתוך הבית 11). מעשר עני המתחלק בגורן אין בו טובת הנאה לבעלים ואינו יכול ליתנו למי שהוא רוצה. אלא כל עני הרוצה ליטול, יבוא ויטול. אבל מעשר עני המתחלק בבית. יש לבעלים טובת הנאה. ויכול ליתנו לאיזה עני שירצה ויכול לקבל מקרובו של עני מעות ע"מ ליתן לעני הזה את

בגורן אלא בתוך הבית וכו'. וכבר תמה עליו הריטב"א (בבימות שם בד"ה מאי) מהגמ' בנדרים ומהספרי ששני מיני מעשרות הן. ומתחילה היה נראה לי לומר שכוונת רש"י היא רק על אשה, שלה אין מתחלק מעשר עני אלא בבית ולא בגורן. שגנאי לאשה להיות בגורן וכמש"כ הריטב"א גופיה שם (לא בדעת רש"י). ושור"ר שכ"כ הערוה"ש בהל' פאה סי' יד' סי"ח שבזה יש לבאר דברי רש"י שם. שאשה אינה מקבלת כלל מעשר עני בגורן. ואמנם יש לציין שיש החולקים שבגורן כ"ש שאשה מקבלת ראשונה. וכ"כ הרדב"ז על הר"מ (מתנו"ע פ"ו י"ג) ובפרישה על הטור (יו"ד סי' של"א ס"ק ל"ג) שאשה מקבלת תחילה כדי שלא תצטרך להתעכב לעמוד בין האנשים המחזירים על הגרנות. ואחר העיון קצת קשה לומר ביאור זה ברש"י, שהנה בסו"ד כתב רש"י ועוד משום דלא ליכספו עניים. ואת זה כתב טעם לדבריו שמ"ע אינו מתחלק בגורן אלא בבית, וא"כ כתב זאת על כל העניים ול"ד על אשה. ועוד שרש"י גופיה כתב בסנהדרין (צ"ג ע"א ד"ה וכי) במעשה דבועז ורות, על שאלת הגמ' וכי דרכו של בועז ליתן שש שיבולים. וכתב רש"י ז"ל וז"ל, והא תנן אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב שעורים עכ"ד. משמע א"כ שלמד שרות קבלה מבוועז מעשר עני בגורן. וא"כ אשה כן מקבלת מעשר עני ואפי' בגורן. ועו"ע לקמן הלכה יא. ובהערה 40 שם. ועכ"פ בדברי רש"י לא מצאתי ביאור המניח את הדעת וע"י ערוך לנו ביבמות שם על דברי

יומא (פ"ג ע"א) וכן מכות (יז), וכן משמע בפשיטות מהמשנה למלך ומהר"ם בן חביב, והשאג"א והחת"ס ושאלת יעב"ץ שהזכרתי לעיל שהקשו כולם וכו' באופן שמדברי כולם נלמד שהפרשה ע"מ שלא לקיים מצוות נתינה הפרשה מעלייתא היא, ותרומתו תרומה. עכת"ד. וכך היא מסקנתו הלכה למעשה. וכ"פ להלכה מרן החזו"א במעשרות סי' ז אות כ"ד. וכ"פ מרן הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ריש סי' נג'). וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' י' ענף ב). והביא שם שכן דעתו של הראש"ל הגר"צ מ"ח עזיאל זצ"ל. וכ"פ להלכה מרן מופה"ד הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א (ילקו"י אור ודרך הל' תרו"מ ס"ד).

9) מרן הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (שם) ועיי"ש שהאר"י בדבריו לבאר כ"ז, וכותב שם שדבריו הם בפרט לענין מעשר עני שאין בו שום קדושה, ועיקר חיוב ההפרשה הוא רק כדי לזכות את העניים.

10). הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (שם) ועיי"ש שזן אם זה דווקא לאחר ההפרשה או גם לפני הפרשה עובר באיסור גזל. ומש"כ שעובר בכל תאחר תיכף, אע"ג שכתב הרמב"ם (בהל' מעשה הקרבנות פ"ד הי"ג) ומקורו מהגמ' בר"ה (ד"ד ע"א) שעובר על כל תאחר רק לאחר שעברו ג' רגלים ולא הביא. מ"מ כבר כתבו התוס' בר"ה (שם ד"ה לקט) שהיכא דקיימו עניים ולא נותן להם קא עבר לאלתר, כמו צדקה. וע"ע רמב"ם הל' מתנות עניים (פ"ח ה"א).

11). גמ' נדרים (פ"ד ע"ב) ושם בתוס' (ד"ה במעשר) בשם הספרי. וכ"ה בפ"י הרא"ש שם ובר"ן שם בשם הספרי. והנה רש"י עמ"ס יבמות (דף ק ע"א ד"ה ה"ק) כתב וז"ל, מעשר עני אין מתחלק

המעשרות. וי"א שיכול לקבל גם מהעני ממש שאין דין של מסייע בבית הגרנות בעניים. (12). ואין חילוק בכל זה בין ימות החמה לימות הגשמים אלא שכך הדרך, שבימות הגשמים מכניס המעשר לביתו שלא יפסיד. ובימות החמה מניחו בגורן שיבואו העניים ויטלו. (13). ומ"מ אם לא באו עניים לגורן, והכניסו לבית כדי שלא יפסד המעשר. דינו כמעשר המתחלק בבית שיש בו טובת הנאה לבעלים (14).

רש"י, ועו"ע בדרך אמונה על הר"מ במתנו"ע (פ"ו בצה"ל ס"ק ל) ואכמ"ל. (12) גמ' נדרים שם וז"ל: מעשר עני המתחלק בתוך הבית דכתיבה ביה נתינה "ונתת ללוי" מש"ה אסור לו לאיתהנו" (למודר הנאה). במעשר עני המתחלק בתוך הגרנות כיון דכתיב ביה "והנחת בשעריך" שרי ליה לאיתהנו". וכך הביא התוס' שם בד"ה במעשר. וביבמות (ק' ע"א ד"ה מעשר) ובחולין (קל"א ע"א ד"ה מעשר) בשם הסיפרי. וגם בפ"י הרא"ש בנדרים, ובר"ן שם הביא הדברים בשם הסיפרי ועי' לקמן הערה 13. וטובת הנאה שמדובר כאן, מפרש רש"י בחולין (שם ד"ה יש בהן) "שבירו לתתן לאיזה עני שירצה. וחבירו אומר לו הילך סלע זה ותן כל מעשרותיך לקרובי עני והיינו טובת הנאה דבר מועט". עכ"ד. ומ"מ אין לבעלים ליטול מהעני עצמו כסף ע"מ ליתן לו המעשר דהוי כעני המסייע בבית הגורן. שאין נותנים לו מעשר וכמ"ש בגמ' בכורות (כ"ו ע"ד). וכך מדויק מדברי רש"י כאן שדווקא קרובו של עני ולא העני עצמו ואמנם הירושלמי עמ"ס דמאי הביא איסור של כהן ולוי המסייע בבית הגרנות, הזכיר עניים. וכ"ה בתוספתא דמאי (פ"ה). והרמב"ם בהל' תרומות (פ"ד הי"ח) הביא את האיסור של כהן ולוי לסייע בגורן ולא הזכיר כלל מעניים. הרי שלמד כדברי הירושלמי והתוספתא שלא הזכירו איסור בעני לסייע בגורן, וראיתי בדרך אמונה (שם צה"ל פ) שנשאר בצ"ע מדוע השמיט זאת הרמב"ם. וכפי שהבאנו לעיל אפשר שהרמב"ם למד כירושלמי והתוספתא שלא ס"ל איסור בעניים לסייע, ויש בזה טעם וכפי שביאר הרמב"ם (שם הל' תרומות הל' ט) שעל שולחן המקום הם אוכלים ועל שולחן הם שותים ומתנות אלו לה' יתברך הם והוא ב"ה זיכה להן וכו' הרי טעם זה שייך בכהנים ולוויים ולא בעניים שבמעשר שלהם אין שום קדושה. ואחרי כתיב כל זאת מצאתי דברים מפורשים בחתם סופר בחידושו על הש"ס בנדרים (דף פ"ה ע"א בד"ה המקדש בתרומות) שכתב שם, שלמרות שבגמ' בבכורות מוזכר עניים מ"מ הר"מ לא גרס ליה ומוכח שלא פסק כן בהל' מתנו"ע. וכו' משמע מקרא דושחתם ברית הלוי וקרא דלא יחללו דמייתי הש"ס התם. דלא שייך זה במתנות עניים, שאין בהעניים משום חילול קדושתם ושחיתת בריתם.

עכ"ד. וברוך שכוונתי לדברי גדולים. ובפרט שיש להוסיף כנ"ל שבירושלמי ובתוספתא ג"כ לא הוזכר עניים. להרמב"ם כמותם. (13) כאמור לעיל הביאו הראשונים את הסיפרי שכתב להקשות קראי אהרדי כתוב אחד אומר ונתת וכתוב אחד אומר והנחת. הא כיצד, אלא בימות החמה יניחנו בגורן אבל בימות הגשמים יניחנו בבית פן יטנף מן הגשמים הלכך אז מתחלק בבית ואז יש בו טובת הנאה לבעלים. עכ"ד הסיפרי כפי שהביאם ר"ת שם בתוס'. וכך מובאים הדברים ברא"ש שם. והר"ן שם (בד"ה רבא) הביא את הסיפרי כדברי התוס', והוסיף ואית דמפרשי איפכא בימות הגשמים מחלקו בתוך ביתו והותר ממנו בימות החמה שאחר ימות הגשמים מניחו בגורן. והתוס' בחולין (שם) וביבמות (שם) כתבו כפי השני של הר"ן ויש שרצו לעשות בזה נ"מ וחילוקים. מ"מ נראה שאין בכל זה נ"מ לדינא. וכ"כ בד"ה בצה"ל (ס"ק לא). ומ"מ הרמב"ם לא הזכיר מזה כלל ולכן בימות הגשמים יכניסו לביתו כדי שלא יפסד, ובימות החמה יניחנו בחוץ לעניים ואם יש חשש הפסד גם בימות החמה יכניסו לביתו ועי' הערה 14.

(14) רש"י נדרים (שם) ד"ה במעשר, וז"ל לאחר שהכניס תבואתו לאוצר ולא הפריש ממנה מעשר עני בגורן לפי שנאנס ולא מצא עניים וכו' ובההוא מעשר אית בהו טובת הנאה. מפורש א"כ מדברי רש"י שכל שהכניסו הבית מכל סיבה שהיא. דין מעשר עני המתחלק בבית יש לזה ויש לו טובת הנאה. ואמנם בערוה"ש (פאה יד' ו') כתב שבקיץ שלא היו עניים או שנאנס והכניס הביתה אין לו בו טובת הנאה. אך מ"מ מרש"י הנ"ל. ומסתימת דברי הרמב"ם לא משמע כך, וגם מהחזו"א (עי' לקמן הלכה ט' ובהערה 32 שם) שכתב שבזה"ז יש להכניס הביתה ולא להשאיר בגורן כיון שאין עניים מצויים ויש לבעה"ב טובת הנאה. מהן מוכח שס"ל

1). כאמור מעשר עני המתחלק בגורן אין בו טובת הנאה לבעלים. מ"מ יש אומרים שכ"ז אם העני בא ונוטל לבדו מהגורן שאין בעה"ב יכול לעכב עליו ואין מוציאין מיד העני. אך אם בא העני ושואל מבעה"ב רשות לקחת את המעשר. יכול בעה"ב לסרב ולא לתת לו 15). ודעת הרמב"ם אינה כן אלא שלעולם אין בעה"ב יכול לסרב לעני. וגם אם אינו רוצה יכול העני ליטול המעשר בכל כרחו של הבעלים 16). וכ"ז במעשר המתחלק בגורן. אך מעשר עני המתחלק בבית, אין העני יכול ליטול המעשר ללא רשות הבעלים. ורק אם נטל העני את המעשר בכח, אין מוציאין מידו שטובת הנאה אינה ממון 17). ומ"מ בין מעשר עני המתחלק בגורן או בבית, אם רואים שהבעלים אינם רוצים לתת לעניים. מוציאין בית הדין ממנו את המעשרות. ואפי' הבעלים ג"כ עני מוציאין מידו 18).

2). מעשר עני המתחלק בגורן אין בו דין חלוקה. אלא מניח הבעה"ב את המעשרות בגורן והעניים באים ונוטלים 19). ומ"מ אם הבעלים נמצאים בגורן ויש לו שם מעשר עני, ובאו לפניו עניים, תקנו חכמים שיהא הוא נותן להם בשוה לכל אחד. שיעור כדי שביעה של כל אחד 20).

של"א בד"ה ומ"ש ואפילו ועמש"כ בב"ח שם ועי' מה שתמה עליו הט"ז (יר"ד של"א ס"ק ל"ב).
19) ספרי המובא בתוס' והוב"ד לעיל הערה 13.
רמב"ם שם הלכה י'. והטעם כמש"כ בתורה על מ"ע המתחלק בגורן והנחת בשעריך. ולפי"ז כתב בערוה"ש (הלכות פאה סי' יד' ה"י) שהמעשר עני צריך להיות בשדה. והגורן שאמרו היינו בגורן פתוח, ולא גורן סגור. שאל"כ איך יטלו העניים. ואפשר דמותר לסוגרו אך כשיבואו העניים שרוצה ליתן להם (לשיטתו שס"ל כתוס' והר"ן כתב שרוצה ליתן וכו') יפתח והם נוטלין.
20). תוספתא פאה פ"ד ה"ב. רמב"ם שם הל' ז'. ואע"ג שכתבנו בהערה הקודמת שאין דין נתינה בגורן, מ"מ הכא עשו חכמים תקנה שבעל הבית יחלק להם בשווה כדי שלא יריבו. רק שנותן לכל אחד שבא, שאין לו טוה"נ בגורן. וכ"כ בהסבר הרמב"ם המעשה רוקח (בהי"ג). והוב"ד בדרך אמונה (מתנו"ע פ"ו ס"ק ל"ו) ובצה"ל ל"ב כתב שבזה מתורצת קושיית המנח"ח, שהקשה (במצוה תע"ד) שהרי בעה"ב מניח לפניהם וא"כ איך משכחת לה שבעה"ב נותן להם כ"א כדי שביעה. ולפי דברי המעשה רוקח מיושבים הדברים. ואח"ז מצאתי להרב משנה ראשונה (עמ"ס פאה פ"ח מ"ה) שהקשה את קושיית המנחת חינוך, וכתב שם שצ"ל שלשון הנחה שמצינו בגורן פירושה שנוטל בידו ומניחה לפניהם, ויש חילוק בין הנחה לנתינה ועיי"ש. וכ"כ מדנפשיה הרה"ג משה רוזנטל

כדברי רש"י וכפשטות דברי הרמב"ם שלא מחלק. אלא בכל ענין שהיה צריך להכניס לביתו יש לו מהן טובת הנאה. (ובכרם ציון הלכות פסוקות אוצר התרומות פמ"ב ה"ד. הביאו דברי הערוה"ש להלכה. וקצ"ע שלא הביאו דברי רש"י הנ"ל וסתימת דברי הרמב"ם ודו"ק).
15). כ"כ התוספות בחולין (קל"א ע"א בד"ה יש בו טובת הנאה) וכ"כ הר"ן על הרי"ף בחולין שם בסוד"ה ההוא ליואה. ועו"ע ברמ"א ביו"ד (סי' ס"א סכ"ח). ובביאור הגר"א ס"ק כ"ב וס"ק כ"ח.
16). רמב"ם הלכות מתנות עניים פ"א ה"ח ופ"ו ה"י. וכתב שם שהעניים באים ונוטלים על כרחו. וכ"כ הרדב"ז בפ"ו שאין דעת הרמב"ם כדעת התוס' והר"ן, וכ"כ בפאת השולחן (פי"ב בית ישראל ס"ק יד). והמהר"י קורקוס כתב (בפ"א שם בד"ה אין בהם) שאפשר שדעת הר"מ הוא כדעת התוס' והר"ן ועיי"ש בביאורו. וכדעת הרמב"ם כתב גם רש"י ז"ל בחולין (שם ע"ב בד"ה אין בהן).
17). פשוט שאם יש לבעלים טובת הנאה אסור לעני ליטול ללא רשות. ואם נטל בכח אין מוציאין כיון שדעת הרמב"ם (הל' תרומות פי"ב הט"ו) שטוה"נ אינה ממון וא"א לתבוע ממנו בחזרה. ומש"כ התוס' בחולין (שם) שאם בא עני ולקחו מוציאין מידו. היינו למ"ד טובת הנאה ממון. ועי' רדב"ז על הר"מ (מתנו"ע פ"ו שם) שכתב שבדין הראשון מודה הר"מ לתוס' כיון שטוה"נ הוא ממון. ולכן אם העני נטלו מוציאין מידו. עכ"ד. וכבר תמהו עליו האחרונים שמש"כ הוא היפך דעת הרמב"ם שס"ל שטוה"נ אינה ממון.

18) רמב"ם מתנו"ע פ"ו ה"י. ומש"כ שם הרמב"ם על מעשר עני בגורן. ל"ד אלא ה"ה במעשר המתחלק בבית, דגזירת הכתוב היא להזהיר את העני שלא יקח משלו. וכ"כ הבי"ע על הטור (יו"ד

וי"א שעני שיש לו בביתו מספר נפשות נותן לו כדי שביעה של כאו"א מבני הבית (21). ואם אין לו כדי שיעור שביעה לכל עני, הרי זה נותן לפניהם המעשר שיש, והן מתחלקין בניהם בשווה (22). וכ"ז במעשר עני המתחלק בגורן אבל המתחלק בבית נותן לכל עני כמה שרוצה (23). ואפי' כל שהוא (23א). וי"א שלא יפחות מכזית לכל עני (24). שאין דין כדי שביעה אלא בגורן ולא

וגם מרן בכ"מ על הר"מ כתב שמקורו של הרמב"ם הוא מהתוספתא שם, ולא חש לזה שכתב הר"מ כזית, למרות שבתוספתא כתב כל שהוא. ונראה שס"ל שהשיעור שנתן הר"מ הוא לאו דוקא. וגם הטור ביו"ד (סי' של"א) כתב כלשון הר"מ וז"ל: ואם הביאו לביתו מחלקו כמו שירצה אפילו אין מגיע לכל אחד אלא כזית. ומרן בב"י שם (בד"ה ומ"ש ואם) כתב שהמקור הוא מהתוספתא הנ"ל ואף ציטט את לשון התוספתא שבתוך ביתו נותן כל שהן ואינו חושש. ובד"ה שאחריו הסביר את הטור בזה"ל: היינו לומר דאע"פ שנשאר אצלו הרבה ובמה שנתן אין בו כדי לכל אחד אלא כזית שפיר דמי. עכ"ד. הרי לך שמביא את התוספתא ומבאר על פיה את הטור. ואינו חושש כלל להעיר ששם בתוספתא אין שיעור ובטור כתב כזית, ובע"כ צ"ל ששיעור כזית לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט וכנלענ"ד. וגם הרע"ב על המשנה (שם מ"ה ד"ה פרס) כתב במפורש אבל המחלק מעשר עני בתוך ביתו, מחלק לפי רצונו, ולא נתנו בו חכמים שיעור. וגם בפ"י הר"ש על המשנה הביא דברי התוספתא שבבית נותן כל שהן ואינו חושש. ולא הוסיף ע"ז מאומה לתת בזה שיעור כזית. וכ"ה בפ"י המהר"י במ"צ שם. וע"י בהערה הבאה.

(24) כ"כ המל"מ על הרמב"ם (שם ה"ז בד"ה שוב ראיתי). וכתב שטעם הדברים שצריך כזית הוא משום שנתינה כתב ביה, ולעולם אין נתינה פחותה מכזית. ועיי"ש באריכות. (יש לדון בדבריו. ומה אם האחד מהעשרה הוא פחות מכזית. ויש לדון עוד הרבה בדבריו ואכמ"ל. ועל עיקר דבריו עיין מש"כ מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א במאמרו "שיעור להפרשת חלה" בגליון תנובות שדה מספר 1. ואח"כ מצאתי שגם הרב מנחת בכורים (על התוספתא פ"ד ה"ב בד"ה נותן כל שהוא) כתב שלא יתן לעני פחות מכזית. [ועו"ע בגמ' ביצה (ט"ז ע"ב) מש"כ אודות העירוב שנאכל וכו' אם נשאר כל שהוא, מאי כל שהוא אע"ג דליכא כזית,

בהערה בספר כרם ציון אוצר התרומות הלכות פסוקות עמ' רכ' יעוי"ש. וכ"ז דלא כהרב ערוה"ש (העתידי פאה פ"ד ה"ז) שכתב שלשון נותן שכתב הרמב"ם לאו דוקא אלא שיניחם ליטול, ועיי"ש. ומהו שיעור כדי שביעה ע"י ברמב"ם שם בהל' ח' שפירט את סוגי התבואה והפירות השונים. ועו"ע בהערה 25 הטעם שצריך לתת כדי שביעה בגורן. ויש להוסיף שבודאי כל השיעורים האלו הם בתוך אותו מסגרת של אחד מעשרה שהפריש למ"ע, ואי"צ לתת מעבר לזה, שלא חייבתו תורה. וכ"כ בהערה בכרם ציון הנ"ל. וע"י מל"מ על הר"מ שם בתחילת הדיבור.

(21) פ"י כת"י לאחד הקדמונים על הספרי, והוב"ד בדרך אמונה בכיה"ל (שם ס"ח). וע"י מש"כ התפארת ישראל (פאה פ"ח מ"ה בועז ס"ק ה). (22) רמב"ם הלכות מתנו"ע (פ"ו ה"ט). טור יו"ד (סי' של"א) ומקורם מהמשנה מס' פאה (פ"ח מ"ו). ומש"כ שמתחלקין בניהן בשווה. כ"כ הר"מ בפיהמש"ן עמס' פאה שם. וכ"כ הרא"ש בפ"י שם. (23) תוספתא פאה (פ"ד ה"ב - ומש"כ שם כל שדהו ט"ס הוא שהיה כתוב כ"ש וחשבוהו לכל שדהו ועיי"ש במנח"ב). וכ"פ הרמב"ם (מתנו"ע שם הי"ב). וכדברי הרמב"ם שהביא התוספתא ששיעור כדי שביעה הוא רק בגורן ולא בבית, כתבו הראשונים (על המשנה מס' פאה פ"ח מ"ה) והם הר"ש וכ"מ מהרא"ש שם, וכ"כ בפ"י מהר"י במ"צ שם. ואמנם בפאת השולחן פ"ב ה"י הביא מכ"י הגר"א ז"ל שגם בבית צריך ליתן כדי שביעה ודלא כהתוספתא, ועיי"ש באריכות. ובדרך אמונה (מתנו"ע פ"ו צה"ל צ"ד) כתב שמה שרצה לחדש הפה"ש צ"ע, עיי"ש.

(23א). הנה הרמב"ם שם כתב בזה"ל: אבל אם היה המעשר בבית מחלקו לכל העניים אפילו כזית כזית. עכ"ד. ושינה א"כ מלשון התוספתא שכתב כל שהוא. ונראה שלא כתב הרמב"ם ד"ז בדווקא, שהרי סברא פשוטה היא שיכול לעשות בו כרצונו, ולתתו למי שירצה ויכול לא לתת לעני מסויים בכלל. וא"כ מהו ענין של כזית. וצ"ל שאורחא דמילתא נקט, שהשיעור המנימלי הראוי לאכילה הוא שיעור כזית ואה"נ אם רוצה יכול לתת פחות. וכ"כ בדרך אמונה על הר"מ שם (ס"ק עג). וגם הרמב"ם בפיהמש"ן לא כתב שיעור אלא כתב: אבל יתן לכל מי מהעניים שירצה הן רב הן מועט.

במעשר המתחלק בבית (25).

ח. מעשר עני המתחלק בבית. יכול להציל לקרוביו ומיודעיו העניים את המעשר ואפי' את הכל יכול לשמור ולתת להם (26). אבל מעשר עני המתחלק בגורן. ורוצה לתת לעני קרובו או מיודעו. יש לו להפריש מחצה מהמעשר, ולחלקו לעניים, לכ"א כשיעור. ואת החצי השני יכול לשמור לקרובו. ובלבד שלא יהיה יותר מחצי (27). ואם יש יותר מכדי שיעור יוסיף לעניים בשוה, שהרי

יותר מסתבר ממה שכתב בהלכות שאיירי בגורן. והטעם הוא, כיון שבגורן אין לו טוה"נ אין יכול להצניע בשביל קרוביו. ועמש"כ בתוי"ט שיש ט"ס בר"מ בפיהמש"נ, כתב הערוה"ש, שיותר מסתבר שיש ט"ס ברמב"ם בהלכות מהטעם שכתבנו עכ"ד. אמנם כמש"כ רבים ממפרשי המשנה והתוספתא למדו שאיירי בגורן. ומה גם שבפיהמש"נ בנוסח הערבי הקדום ליתא כלל לתיבת בביתו שנמצא לפנינו. ואמנם הערוה"ש בהי"ד הביא את דעות הראשונים הנ"ל שכתבו כהרמב"ם בהלכות, וכתב שצ"ל שאע"ג שאין לו טוה"נ מ"מ כשאין רצונו ליתן לעניים אלו אלא לאחרים הרשות בידו וכמ"ש בסעי' י'. עכ"ד. ושם בס"י הביא את דעת התוס' והר"ן שהבאנו לעיל בה"ו. והנה שם כתבנו שדעת הרמב"ם אינה כדעתם. וא"א א"כ להסביר כדבריו. ועי' שם בהערה 16 ודוק. (ושור"ר שהפה"ש (פי"ב ה"י) בתוך דבריו כתב שם מהקושיא הנ"ל של טוה"נ, וכתב שבשלמא לתוס' והר"ן ש"ד, אך לר"מ שלא ס"ל כותיהו קשיא, וכמש"כ).

27) משנה בפאה (שם) תוספתא פאה (שם) וכ"פ הרמב"ם להלכה (מתנו"ע שם). והנה מלשון הר"מ כאן בהלכות, משמע שעכ"פ צריך שיהיו שני תנאים א. שישאר לכה"פ לכל עני כשיעור שביעה. ב. שמ"מ לא יטול בעה"ב לקרוביו יותר ממחצה. ואם יש יותר מכשיעור יטול לקרוביו רק חצי והשאר יתן לעניים ועי' לקמן הערה 28. ודין זה שכתבנו שצריך להשאיר לעני כשיעור, הוא כדעת ר' יונה בירושלמי עמ"ס פאה (שם). ודעת ר' חזקיה בירושלמי שם אינה כן, וכ"כ מרן בכ"מ שדעת הר"מ היא כר' יונה. וכ"כ הרדב"ז שם. וכ"כ הרב מראה הפנים על הירושלמי (שם) שהרמב"ם בחיבורו פסק כר' יונה. ואמנם כמש"כ דעת ר' חזקיה שם בירושלמי אינה כן, אלא שנוטל לעצמו מחצה, ולעניים יתן השאר וגם אם לא ישאר לכ"א

לא דאית ביה כזית. עכ"ד. משמ"ע א"כ שלמדה בגמ' שכ"ש הוא בד"כ אפי' אין בו כזית. רק גבי עירוב שאני כיון שצריך שיעורו של עירוב הוא כזית, אך מ"מ מוכח ששיעור כזית נופל על לשון כל שהוא. ודו"ק].

25) רמב"ם (שם). ועי' מש"כ הר"מ, הטעם שאין שיעור שביעה אלא בשדה, והוא משום שאינו מוצא שם ליקח שני' ואכלו בשערין ושבעו. (ועי' בערוה"ש שם סוף הלכה ח' שכתב שהר"מ טעמא דקרא קאמר) ועי' מש"כ הרדב"ז על טעמו של הר"מ. ועי' מל"מ (הנ"ל) מש"כ על הר"מ, ועי' שם שהביא את דברי רש"י בעירובין (כט ע"א בד"ה ר' שמעון) שכתב הטעם משום דכתיב ונתת ובציר מהכי לא שמיה נתינה. ועי' שם מש"כ עליו. ועי' במהר"י קורקוס (בה"ז) שכתב שהר"ש הכריח כטעמו של הרמב"ם, ועו"ע במנחת ביכורים על התוספתא (שם) בד"ה מחצי קב חיטין.

26) עי' רמב"ם (מתנו"ע שם הל' יא) שכתב, היה לו מעשר בגורן ורצה ליתנו לעני קרובו או מיודעו, יש לו להפריש מחצה וכו'. עכ"ד. הרי לך שהרמב"ם הגביל את הדין של הצלה לקרובו, רק בגורן. אבל המתחלק בבית יכול לתתו לכל מי שירצה וכמה שירצה. וכ"כ המהר"י קורקוס (הי"א) וז"ל נראה דדוקא במחלק בגורן הוא שצריך לחלק מחצה אבל במחלק בבית, כבר כתב שנותנו לכל עני שירצה וכל מה שירצה. עכ"ד. וכדברי הרמב"ם שאיירי בגורן, כ"כ הר"ש (עמס' פאה שם) ובפי' הרא"ש שם. וכ"מ מפירוש הרע"ב על המשנה (פאה פ"ח מ"ו). וכ"כ המשנה ראשונה בביאורו למשנה (פאה פ"ח מ"ו בד"ה נוטל מחצה) וז"ל, ובגורן מיירי ואילו בבית יטול לקרוביו כמו שירצה. עכ"ד. וכ"כ הרב מנחת בכורים על התוספתא (פאה פ"ד ה"ב בד"ה מציל מחצה) שאיירי בעניים הבאים לגורן. ואמנם הר"מ בפיהמש"נ כתב (פאה שם ד"ה ירצה) שמדובר במעשר עני בבית ולא כמש"כ בהלכות. אך כבר כתב התוי"ט עמס' פאה (שם) שזה ט"ס וצ"ל בגורן. וברמב"ם מהדורת פונקל צוין על דברי המהר"י קורקוס הנ"ל, שבר"מ בנוסח הערבי אין את התיבה "בבית" ועי"ש. ועי' בחידושי מהר"ח שם. ועו"ע בערוך השולחן (העתיד פאה סי"ד הי"ג) וכתב שמה שכתב הרמב"ם בפיהמש"נ

אין לו טובת הנאה במעשר המתחלק בגורן (28). וי"א שלא דוקא חצי, אלא כל שיש כשיעור לעניים, יכול ליטול החלק שנשאר ואפי' יותר מחצה, וליחננו לקרובו העני (29). וי"א בדעת הרמב"ם שאם טרם באו העניים יכול להוריד מחצה לקרוביו. וכשיבואו העניים, אם נותר לכל אחד כדי שבעו יחלק להם כשיעור. ואם לא נותר כשיעור, יניח לפניהם והם יתחלקו בשווה. ואם כבר באו העניים לפניו, יתן לכל עני כשיעור כדי שבעו, והשאר יכול ליתן לקרובו העני. ובלבד שלא יהיה יותר מחצי (29א).

ט. מעיקר הדין כאשר יש עניים שמגיעים לגורן, וכמו"כ אין חשש שיתקלקלו או יגנבו הפירות אם ישאיר אותם בגורן. די לבעה"ב בזה שיפרישם בגורן ויניחם שם. ויבואו העניים ויטלום (30). ואמנם אם יש חשש שיתקלקלו הפירות אם ישאירם בגורן, או שמא יגנבו. או שאין עניים מצויים לבוא לקחת מהגורן. צריך בעל הבית להביאם לביתו ולחלקם שם כדין מעשר עני המתחלק בבית (31).

כשיעור. והנה בפיהמש"נ כתב הרמב"ם כחזקיה וכן פ"י הרע"ב שם. ואמנם בחיבורו חזר בו ופסק כר' יונה. וכמש"כ הנו"כ וכנ"ל. ומש"כ ובלבד שלא יהיה יותר מחצי כ"מ מהרמב"ם בחיבורו. ועי' לקמן הערה 29.

28 כיון שאינו יכול ליטול לקרוביו יותר ממחצה. עליו לתת את מה שנשאר לעניים. וגם להם צריך לחלק בשווה שהרי אין לו טוה"נ. וכמש"כ לעיל. (ועי' מש"ר על המשנה בפאה שם).

29 הנה מלשון הר"מ (מתנו"ע שם) משמע שיש להפריש מחצה. וכל הנשאר מחלק לעניים. משמע א"כ, דוקא חצי ולא יותר אפילו אם יש יותר. וכ"כ הרב משנה ראשונה (עמ"ס פאה שם) וז"ל, אתי למימר שאינו ראוי ליטול יותר מחצי לקרוביו, דא"כ הרי יש לו טוה"נ וכו'. אבל כשמחלק בשווה לקרוביו ולעניים אין כאן טובת הנאה. והרב מלאכת שלמה (על המשנה שם) מציין למש"כ הב"י סי' רנ"א בשם המרדכי. ושם הביא מרן הב"י את המרדכי שכתב על המשנה דידן של נותן מחצה ונטל מחצה. והוסיף ואיכא תנא בתוספתא (וזהו אבא יוסי בן דוסתאי משום ר"א המובא בתוספתא פאה שם). שיכול להציל שני חלקים. וכותב ע"ז המרדכי ומכאן אני למד אדם שנדר לצדקה יכול ליתן לעניים קרוביו **עד החצי** וכו' ולמ"ד שני חלקים ה"נ שני חלקים. הרי לך שדעת המרדכי שאינו יכול לתת כי אם עד החצי ולא יותר מזה. (ואמנם המרדכי שם מבאר את המשנה עפ"י הר"ש כמו שכתב שם "ופי' הר"ש", והר"ש כתב שם ומחצה לאו דוקא. ודוק). ואמנם הר"ש על המשנה שם כתב, שמש"כ במשנה מחצה, לאו דוקא, פי' שאם יש כשיעור לעניים יכול ליטול לקרוביו את השאר ואפי' יותר ממחצה. וכ"כ הרא"ש שם. (ס"ק ז). והרדב"ז כתב (על הר"מ שם) כדברי הר"ש בביאור דברי ר' יונה שמחצה לאו דוקא. וכתב

שהרמב"ם פסק כר' יונה. משמע א"כ מדבריו שלמד בר"מ שמחצה לאו דוקא. אמנם כפי שכתבנו מל' הר"מ שכתב מחצה בסתמא לא משמע הכי, ודין חשוב כזה לכאורה היה לרמב"ם לכתבו. **29א**. כ"כ הפאת השולחן בדעת הר"מ. (פי"ב ה"י ס"ק ט"ו) וכתב שכן מוכח מל' הרמב"ם ועיי"ש. **30**. כ"ז עפ"י מש"כ לעיל בה"ה ובהערות שם. שהיכא שאין הפסד אם ישאיר בגורן, יניחנו שם ויטלוהו העניים. וכע"ז כתב הרמב"ם ז"ל אודות נתינת תרומה לכהן (הל' תרומות פי"ב הי"ז) וכתב שם וז"ל אין ישראל חייבים להטפל בתרומה ולהביא אותה מן הגורן וכו'. אלא כהנים יוצאים לגרנות וישראל נותנים להם חלקם שם.

31. ג"ז שם, שאם יש חשש שיתקלקלו בגשם, או שלא מצא עניים צריך להביאו לביתו ולתת להם וכמש"כ שם הערה 14 בשם רש"י בנדרים שגם אם לא מצא עניים מכניסם לביתו. ועי' ברמב"ם הלכות מתנו"ע (פ"א ה"י). ומ"מ אינו דומה מ"ע לשאר מתנו"ע שכתב עליהם הר"מ שם, כיון שבמעשר עני יש בו מצוות נתינה כמש"כ לעיל הלכה א. ונראה פשוט דלא גרע ממתנות כהונה שכתב הר"מ בהל' תרומות (שם) שאם מצויה חיה ובהמה, ואינה משתמרת בגורן, מטפל בה ומביאה לעיר. (ועי' לקמן הערה 37). וכ"כ מרן החזו"א (מכתבים כת"י והוב"ד בסו"ס דרך אמונה ח"א) וז"ל ולענין מעשר עני המתחלק בגורן וכו' וא"כ רשאי להכניסו לבית ואינו חייב להשאירו בגורן,

ויש לו טובת הנאה מהן (32). ואת כל ההוצאות שנגרם לבעה"ב עקב הטיפול בהבאת המעשר לעני יכול לדרוש מהעניים (33).

י. יש ליתן את פירות המעשר עני עצמן לעניים. ולא את דמיהן וי"ח (34). אא"כ באמצעות של הלואה מראש (35). ואם העני הוא מכירי עניים של בעל הבית, והעני מסכים מראש לקבל את הדמים במקום הפירות. יכול בעל הבית ליתן לו דמים (36). ואם חושש בעל הבית שעד שיטפל

מעות לכהן במקום המתנות, מדברי הבה"ג שכתב וז"ל, ואי ניחא ליה למשקל בשרא חלופי מתנות הרשות בידו עכ"ל, מוכח א"כ שאם ניחא ליה למשקל דמיהו הרשות בידו, דמה לי הן ומה לי דמיהן. וכך הוכיח משו"ת כ"ד (ש"ק ד') שדעת הרדב"ז (ומש"כ הפ"ת יו"ד ס"א ס"ק ד') שדעת הרדב"ז שדוקא הן ולא דמיהן, אינו נכון אלא זו דעת המהר"י קורקוס. ואדרבא הרדב"ז פליג ע"ז וכנ"ל. אמנם בס' יד אפרים (על שו"ע שם) הביא שהרב מחזיק ברכה גמגם עמש"כ הרדב"ז, וכתב שאדרבה בירושלים ובחברון נתבטל המנהג הזה [לתת מעות] ומשתדלים לקנות גדיים כדי לקיים מצווה ולא זולת. וכן ראוי לעשות לחזור ולקיים המצווה כהלכתה וליתן לכהן הזול"ק ביראה אהבה ושמחה רבה. ודחה שם גם את הוכחת הרדב"ז מהבה"ג, שאפשר לומר ששם מדובר אחרי שהכהן זכה בו. עכ"ד המח"ב. והיד אפרים שם דחה דברי המח"ב שביאר בבה"ג, שאם כדבריו מאי קמ"ל והרי לאחר שקיבל את המתנות רשאי הכהן אף למכרם ועיי"ש. ומ"מ להלכה כתב הרב כף החיים (יו"ד סי' ס"א ס"ק נ"ג) שיש ליתן המתנות עצמן. וכ"ז גם בנידו"ד של מעשר עני שג"כ צריך ליתן המעשר עצמו ולא את דמיו. וכ"פ מרן החזו"א (מעשרות סי' ח' ס"ק ה') שצריך ליתן המתנות עצמן ולא דמיהן. ודוחה את דברי הרדב"ז. וגם מה שהוכיח מהבה"ג דוחה שם החזו"א וכתב ואפשר דבה"ג ס"ל עשו שאינו זוכה כזוכה, אבל אין כן דעת שאר הפוסקים. ועיי"ש.

(35) ע"י תוספתא שם ובגריסת הגר"א שם, וע"י רמב"ם הלכות מעשר (פ"ז ה"ה). והדברים ארוכים ואין כאן מקומם, ויתבאר בעז"ה במקומם לקמן בפרקים הבאים.

(36) דרך אמונה (מתנו"ע פ"ו ה"א ס"ק ד). ומיהו מכירי עניים ושאר הדברים יתבאר לקמן.

ובלא"ה מיקרי אין כאן עניים בגורן, שאין עני שיטריח ללכת לפרדס ליקח פירות אחדות שזהו שיעור שביעה שלהן ובודאי צריך ליקח לבית ולחלקן וישלו טוה"נ. וכ"כ במקום דשכיחי גנבי. (ועו"ע מש"כ בגליון תנובות שדה מס' 1 אודות מתנות עניים בכרם בזה"ז. עמ' 49).

(32) כ"מ. מרש"י בנדרים שם שגם אם לא מצא עניים ולוקחן לביתו, מחלקן כדין מעשר עני בבית ויש לו טוה"נ מזה כדין מ"ע המתחלק בבית. וכ"כ בחזו"א (הנ"ל) שיש לו טוה"נ. ואמנם ע"י לעיל הערה 14 שהבאנו דברי הערוה"ש, שדוקא כמה שצותה התורה להכניס לביתו כגון בימות הגשמים יש לו טוה"נ, אך אם הכניס לביתו בימות החמה משום שנאנס ולא מצא עניים אין לו טוה"נ. עכ"ד. ודבריו הם לא כרש"י הנ"ל. ולענ"ד דבריו צ"ע, שהרי הטעם שנתנה לו התורה טוה"נ, הוא כדי שיוזרו להכניס לביתו בימות הגשמים ע"מ שלא יופסדו עניים. וכ"כ הריטב"א (חולין קל"א ע"ב). וא"כ מה גרע כגון הכא שנאנס ולא מצא עניים, ואם ישאירו בגורן, יגנב או יאכל ע"י עופות, שגם פה ע"מ לזרוז יש לו טוה"נ, וזהו כדברי רש"י וכמש"פ מרן החזו"א, וכנלענ"ד.

(33) ירושלמי דמאי (פ"א ה"ב) וכ"פ הרמב"ם בהל' תרומות (שם), ומהם ההוצאות שיכול לבקש בעה"ב מהעני. נפרט בעז"ה בפרקים הבאים.

(34) תוספתא דמאי (פ"ז הי"ב) וקיי"ל להלכה כר' יהודה ר' יוסי ור' שמעון שרבים הם. והמהר"י קורקוס בתשובה [והיא נדפסה בטעות בשו"ת אבקת ווכל סי' ט"ז למרן השו"ע, וכ"כ בשם הגדולים למרן החיד"א זיע"א ערך מהר"י קורקוס, וכ"כ בשו"ב סי' סא ה"י. ובמהר"י קורקוס על הלכות ביכורים (פ"ט יח - יט) ציין לתשובה הזאת ועיי"ש. והובאה ג"כ בשו"ת הרדב"ז סי' ש"מ]. הוכיח באריכות שא"א ליתן לכהן דמים במקום המתנות עצמן, ובריש דבריו הוכיח מהגמ' בחולין ופסקה הר"מ להלכה שרק במקום שאין שם כהן מעלה אותה בדמים לאוכלה מפני הפסד כהן. מוכח א"כ שרק במקום הפסד אך בלא"ה חייב ליתן המתנות עצמן. עכ"ד. וה"ה לנידו"ד במתנות עניים שדינם כדין מתנות כהונה בזה. ואמנם הרדב"ז בסוף הסימן כתב להליץ על המנהג שנהגו לתת

במעשר להביאו, או עד שימצא עניים, עלולים פירות המעשר לילך לאיבוד, יכול הבעלים לאכול את הפירות או למכרן, ויתן דמיהם לעניים (37). רבים מאד הפרטים של דרכי ההקנאה לעני ובעזה"ש נפרטם בפרקים הבאים.

יא. איש ואשה שבאו ליטול מעשר עני. נותנין לאשה תחילה, ואח"כ נותנין לאיש (38). וכ"ז במעשר עני המתחלק בבית, אבל במתחלק בגורן אין נותנים לאשה כלל (39). ובגורן שמצויים בו אנשים, נותנין לאשה מ"ע אך אין מקדימים אותה תחילה ועי' בהערה (40).

של גרושה, פשוט שלא שייך במעשר עני, ונשאר א"כ רק הטעם של חשש יחוד, ומשו"ז לא נותנים לאשה בגורן מעשר עני. וכ"כ רש"י שם, שבבית נותנין לה מ"ע דשכיחי אינשי ואין חשש יחוד. (ומש"כ שם רש"י על מ"ע בגורן עי' לעיל הערה 11). וכ"כ עוד ראשונים שם. ועי' בהערה 40 מש"כ בשם הראשונים. וכן נראה שפסק הרמב"ם להלכה (שם) שכתב וז"ל, באו איש ואשה לבית נותנין לאשה תחלה וכו'. הרי לך שהדגיש הרמב"ם דוקא אם באו לבית, אך אם באו לגורן לא. והטעם הוא כמש"כ הרמב"ם בהל' תרומות (פי"ב הכ"ב) שאין נותנין תרומה לאשה בגורן שמא תגרוש, ומפני היחוד. וא"כ הר"מ פסק כשני הטעמים, וגם משום יחוד, ולכן במ"ע אף דליכא טעם דגרושה מ"מ חישנין משום יחוד. וכ"כ הערוה"ש (סי' י"ד ס"ח) בדעת הרמב"ם, שבדוקא הדגיש בית כי בגורן אין נותנים לה כלל משום חשש יחוד. ועי' בהערה 41. מש"כ עוד בדעת הרמב"ם. ועי' במנח"ח (מצוה תע"ד) שכתב ג"כ שדברי הרמב"ם שכתב בבית, הם בדוקא אך לא כתב שם מטעם חשש יחוד בגורן. אלא כתב שהחילוק בין בית לגורן הוא שבבית יש בו טוה"נ ולכן שייך להקדים, ואילו בגורן שאין לו טוה"נ לא שייך קדימה כיון שהם נוטלים מעצמם ואין לו עסק עמהם. ועי' שם שתמה על החינוך שמשמע מדבריו שגם בגורן אשה קודמת לאיש. עיי"ש. ועי' בהערה 41 - 40 מש"כ עוד בזה על דברי המנח"ח.

(40) עפ"י הנזכר לעיל שבמעשר עני בגורן כל החשש הוא משום יחוד, א"כ בגורן הקרוב לעיר ושכיחי ביה אינשי דליכא חשש יחוד, נותנים לה. וכ"כ הגמ' ביבמות שם, לגבי תרומה אליבא דמ"ד משום יחוד שהיכא דשכיחי אינשי ליכא משום יחוד ונותנין לה תרומה, וה"ה הכא במעשר עני. ומ"מ כתב הריטב"א ביבמות שם וכ"כ ברמב"ן וברשב"א שם, טעם נוסף שאין להקדים לאשה

(37) גמ' חולין (קלד ע"ב) לגבי מתנות לכהן. וכ"פ הרמב"ם בהל' ביכורים (פ"ט הט"ז). ובשו"ע יו"ד (סי' ס"א ס"י). ומש"כ במהר"י קורקוס שם לחלק בין מתנות כהונה למתנות עניים, הנ"מ בשאר מתנות עניים שאין בהם מצוות נתינה. שנא' לעני ולגר תעזוב אותם ולא לעורבים ולעטלפים ולכן יכול לאוכלם ופטור מלתתם, וכמו שפסק הרמב"ם בהל' מתנו"ע פ"א ה"י. אבל הכא במעשר עני שיש מצוות נתינה וכמש"כ לעיל הלכה א', הוי ממש כדין מתנות כהונה. שיכול אמנם לאכלם מפני הפסד, אך מ"מ צריך ליתן דמיהם לעניים. (ועי' לעיל הערה 31). וכ"כ בדרך אמונה (שם). שגם במעשר עני שיש חשש שיתקלקל עד שיביא הפירות לעני. יכול לאכלן ויתן לעני דמיהן.

(38) גמ' יבמות (דף ק' ע"א). והטעם משום זילותא ומבאר רש"י (ד"ה ה"ק) היינו, משום דזילא בה מילתא למיקם. וכ"פ הרמב"ם להלכה (הל' מתנו"ע פ"ו הי"ג). וכ"פ הטור (יו"ד סי' שלא).

(39) כ"מ מכל מהלך הסוגיא שם ביבמות. וז"ל הגמ', ת"ר העבד והאשה אין חולקין להם תרומה בבית הגרנות ובמקום שחולקין נותנים לאשה תחלה ופוטרין אותה. מאי קאמר? הכי קאמר, במקום שחולקין מעשר עני נותנין לאשה תחלה מ"ט משום זילותא. עכ"ל הגמ'. ומבאר רש"י שם והתוס' (בד"ה מעשר עני) במקום שמחלקין היינו במעשר המתחלק בתוך הבית. (בב"ח שם כתב על התיבות "במקום שחולקין מ"ע", תא"מ וס"א מ"ע המתחלק בתוך הבית. עכ"ל. וכך נראה שהיתה הגירסא המונחת לפני התוס'). מ"מ נראה מפורש בגמ', שאחר שהסבירה הגמ' שמה ששנינו שאין חולקין בבית הגרנות, שלא הולך על תרומה אלא על מעשר עני מוכח מפורש א"כ, שבגורן אין נותנים לאשה כלל, ורק בבית נותנים לה ואף מקדימים אותה. וטעם שאין מחלקין לאשה בגורן כתבה הגמ' ביבמות שם. לגבי תרומה שהטעם שאין נותנין לאשה הוא משום חשש יחוד בגורן, כיון שלא שכיחי שם אנשים. וכך סובר אמורא אחד, וחד אמר משום דרושה (שמא יגרשנה בעלה שהוא כהן, והיא כבר אסורה בתרומה). והנה הטעם

וי"א דכ"ש במעשר עני המתחלק בגורן שנותנים לאשה תחילה (41).

מדבר בגורן, וס"ל שגם שם מקדימים את האשה. ואדרבה שם הבושה יותר גדולה וכ"ש שנותנים לה תחילה וכלשון הרדב"ז. והנה על דבריו יש להקשות א. ומה עם חשש יחוד שמשו"ז אין נותנים לאשה בגורן. וליכא למימר שס"ל שדעת הרמב"ם היא, לפסוק כמ"ד שהחשש משום גרושה, ולא משום יחוד. ולכן במ"ע שאין חשש גרושה מקדימים אותה. דהלא הר"מ גופיה בהל' תרומות (שם) פסק לחשוש מטעם יחוד וכנ"ל? ועוד יש להקשות, שאפי' אם תאמר שניתן לאשה כיצד אפשר להקדים והרי אין טוה"נ בגורן וכנ"ל בדברי הריטב"א? ונראה בס"ד להסביר את דעת הרדב"ז ברמב"ם כך, שהנה נכון הוא שהרמב"ם פסק הטעם של חשש יחוד שם בהל' תרומות, אך מ"מ לא לטעם זה לברד חשש הרמב"ם, אלא הזכיר גם הטעם של חשש גרושה. דהיינו שפסק גם כטעמו של רב הונא וגם של רב פפא, ומדוע? כתב שם המהר"י קורקוס (בד"ה והאשה) וז"ל ורבינו כתב שני הטעמים. לחוש לשניהם כיון דלא אתברר כמאן הלכתא, דלא ידעינן מאן אמר הכי ומאן אמר הכי. ואפשר דבתרומה דרבנן הולכין להקל שלא לאסור עד דאיכא תרויהו, או אפשר אפילו בדאורייתא, ולכן כתבו רבינו להצריך שניהם. עכ"ל. הרי שהמהר"י קורקוס כתב. להסביר את הרמב"ם בב' דרכים אחת לקולא ואחת לחומרא. דהיינו הדרך לחומרא, שדעת הרמב"ם משום הספק לחשוש לשניהם. דהיינו גם אם אין טעם של יחוד, נחשוש לטעם של גרושה, ואם אין טעם של גרושה נחשוש לטעם של יחוד. ודרך האחרת לקולא, היינו שצריך את שתי הטעמים גם יחד, והיכא שחסר אחד מהטעמים נותנין לאשה ולא חוששים כלל. והשתא אם נאמר כהסברו השני של המהר"י שדעת הרמב"ם היא לקולא ותרתי בעינן. א"כ במ"ע שלא שייך כלל הטעם של גרושה. חסר אחד הטעמים וכיון שלקולא נקטינן א"כ אין כל סיבה לחשוש ומותר לתת לאשה בגורן מעשר עני. ומה שנאמר בגמ' ביבמות שלא מחלקין לאשה מעשר עני היינו בגורן ולא מטעם יחוד אלא משום שאין טוה"נ בגורן ואין הבעלים מחלק אלא הם נוטלים, ולא שייך להקדים את האשה. וכמו

תחלה, כיון שאין לבעלים טובת הנאה בגורן, וכ"א שבא קודם ונוטל. וכבר כתבנו לעיל שגם המנחת חינוך כתב מדנפשיה טעם זה של טוה"נ. והנה צריך להבין לכאורה. שהנה ענין הקדמת האשה לאיש, זה מפני כבוד האשה שזול בשבילה להיות שם וכמ"כ בגמ' ביבמות. ואינו ענין כלל לטובת הנאה, ששם כאשר מקדים אחד למשנהו או שמעדיף אחד על משנהו יש כאן הוכחת בעלות כל שהוא ויש לו מזה טובת הנאה, אך באשה אם מקדים אותה לפני האיש, דבר ידוע הוא שאין זה משום טובת הנאה כל שהיא אלא משום כבודה של אשה. ונלענ"ד לומר שלא דברו הראשונים אלא בכה"ג שהיו פירות מועטים שמניח לפניהם והם נוטלים, ולכן בכה"ג כתבו הראשונים שאה"נ לא שייך להקדים שהלא הוא אינו מקדים ומאחר אלא העניים נוטלים לעצמם וכל הקודם זכה ויטול. אך אה"נ היכא דאיכא שיעור כדי שביעה שתיקנו חכמים שהוא מחלק לעניים (וכנ"ל בה"ז) בכה"ג שפיר דמי להקדים האשה ורק משום כבודה ולא משום כל טובת הנאה. וזה מש"כ הריטב"א דלא שייך למימר, פי' כשהם נוטלים מאליהם מה שייך שהוא יקדים, משא"כ כשיש כדי שיעור. וכך מדויקים הדברים ברמב"ן וברשב"א. כנלענ"ד בדברי הראשונים. וכך י"ל גם לפי המנחת חינוך הנ"ל אליבא דהרמב"ם "סס"ל שמ"ע בגורן כשיש שיעור כדי שביעה מחלק הבעלים). רק שהמנח"ח שם תמה על הר"מ בדין זה ועי"ש. וע"ע בהערה הבאה מש"כ בדעת הרמב"ם. (ועפי"ז אפשר אולי להבין מה שהקשנו לעיל בהערה 11. במעשה בועז ורות. שמשמע שם בגמ' שרות קבלה מבוועז מעשר עני. וכ"כ שם רש"י כשהסביר את קושית הגמ' על בועז שנתן רק שש שעורים ומסביר רש"י והרי אין פוחתין לעני וכו'. והקשנו והרי אין מ"ע בגורן? ואפשר שכיון ששם היה כדי שביעה וכמו שמוכח מרש"י שהביא את המשנה של אין פוחתין, שמדברת בשיש כדי שיעור. לכן הוא נתן לה. ועל חשש יחוד עי' במדרשים שם שי"א הותרה לו היחוד וכו' עיי"ש).

41. הרדב"ז בפ"י על הר"מ כתב וז"ל, מסתברא דלרבנותא נקט לבית וכ"ש דאם באו לגורן דפוטריין את האשה תחילה. (וכ"מ מהפרישה על הטור (סי' של"א ס"ק ל"ג) וז"ל, דמילתא בטעמא קאמר דלכך נותנין לה תחילה כדי שלא תצטרך לעמוד בין האנשים המחזירים על הגרנות. מוכח א"כ שהוא

יב. קודם שמפריש מעשר עני, יברך ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו להפריש מעשר עני. (42). ואם מפריש את כל התרומות והמעשרות בזה אחר זה וכפי שנהוג היום, ולא הסיח דעתו בנייהן, כוללן בברכה אחת, בא"ה אמ"ה אקב"ו להפריש תרומות ומעשרות (43). ומ"מ אין מברכין על נתינת מעשר עני כשנותנם לעניים. (44). ויש חולקים. (45).

שביארנו לעיל בדעת הראשונים אמנם זה רק היכא שאין מחלקין דהיינו שמניחים לפני העניים והם נוטלים, אך במקום שמחלקים כגון מעשר עני המתחלק בבית או אפילו בגורן כשיש כשיעור שביעה, שמחלק הבעלים, בכה"ג עדיפות נתנת לאשה, משום כבודה שלא יהיה לה זילותא. ואע"ג שאין טוה"ג בגורן וצריך לתת לכל העניים ולא להקדים במיוחד, מ"מ כ"ז כשיש כאן ענין של הנאות, אך כאן שמדובר באשה שחס על כבודה אין כאן ענין של טוה"ג ומותר להקדים ואדרבה מצוה להקדים ובודאי בגורן שצריך להקדים שמצוים הרבה עניים ויש לה זילותא טפי, וזהו הכ"ז בגורן שכתב הרדב"ז. ועפ"ז נוח לשון הגמ' שם שלא חילקה בין גורן לבית, אלא בין מקום שמחלקים למקום שלא מחלקים (בנוסח שמוכא לפנינו בגמ' ולא כס"א המוכא בב"ח שם). ומקום שמחלקים הוא גם בבית וגם בגורן כשיש כדי שיעור שביעה. כנלענ"ד שהבין הרדב"ז ברמב"ם. ולכן למרות שבהל' תרומות ביאר הר"מ מדוע אישה לא תיקח תרומה בגורן והביא את הטעמים הנ"ל מ"מ כאן שתק הרמב"ם ולא ביאר כלל הטעם. אלא הביא ההלכה בסתם, והביאה ברצף ההלכות של מ"ע בגורן או בבית. והא שכתב הר"מ באו איש ואשה לבית, שנראה דוקא לבית ולא לגורן. כבר כתב הרדב"ז שלרבותא נקט, דהיינו שבגורן יש הרבה זילותא, ואילו בבית הרבה פחות. וכדי של תטעה שבבית שאין הרבה זילותא לא יקדים האשה, לכן כתב הר"מ באו לבית, וק"ו בגורן שיש זילותא גדול יותר. ומ"מ צ"ל שגם לדעת הרדב"ז, ה"מ היכא ששייך, כגון שהבעלים הם המחלקים ואז יש מי שיעדיף את האשה להקדימה. אך כאשר מניח לפנייהם גם הוא מודה שלא שייך להקדימה כיון שלבעלים אין כלל עסק עם העניים, ואין מי שיקדים או יאחר. וזהו הנראה לענ"ד לבאר דעת הרדב"ז ברמב"ם וה' ינחנו בדרך אמת.

42. רמב"ם הלכות מעשר (פ"א ט"ז) ומקורו במשנה (מע"ש פ"ה מ"א) ועי"ש בר"ש. וכ"פ מרן בשולחן ערוך (של"א סע"ח), ומש"כ שיברך קודם שמפריש, כ"כ ברמב"ם ובשו"ע שם, ועי' מש"כ בש"ך שהטעם הוא ככל המצוות שמברך עליהם קודם לעשיתן. ואם הפריש אדם ולא בירך שוב אינו מברך וכדין כל המצוות. ועי' מש"כ בפ"ה המאירי על חלה (פ"ב מ"ב) ובסוף הל' חלה להרמב"ן. ואין כן דעת הרמב"ם. ומש"כ שמברך להפריש כ"כ הרמב"ם והשו"ע שם, וכ"כ רוב ככל הראשונים. ועי' בר"ש וברא"ש על המשנה במע"ש שם ועוד, ועי' מש"כ הרמב"ן בחידושו לפסחים (דף ז) שמברך על הפרשת וכו'. וכ"כ בס' הישר לר"ת סי' רנ"ט. ועו"ע ברמב"ם בהל' ברכות (פי"א ה"י י"א ג) שמחלק בין העושה מצוה לעצמו שמברך בל', ואם עושה לאחרים מברך בעל ואכמ"ל.

43. ג"ז רמב"ם ושו"ע שם. ומה נחשב להפסק בניהם, עי' מש"כ מרן בשו"ע או"ח (סי' ח' סע"י י"א) ועי' במ"ב שם ובכה"ח שם.

44. עי' תוס' בכורות (דף י"א ע"א בד"ה והלכתא) שכתב שלא מברכין בשעת נתינה לכהן, דמעידנא דאפרשיה ברשותיה דכהן קאי עכ"ד. וה"ה הכא וכמש"כ לעיל שלאחר ההפרשה זכו בו שבט העניים. וא"כ אין לברך על הנתינה. וכ"כ בתשו' הרשב"א ח"א סי' יח' וכ"כ באבודרהם בשם תשו' ר"י בן פלט, ובשם הראב"ד. ועיי"ש בטעמיהם.

45. כ"כ בפאת השולחן פר' ג' ה"כ ושם הביא ב' דיעות וכתב וסברא ראשונה (שמברכין) עיקר, ושם בס"ק ל"ט הביא כל הדברים בארוכה. וכתב שם בסו"ד, שהגר"א נהג והנהיג לברך על נתינת המתנות. ועיי"ש.

הרב אליהו אחרר שליט"א המכון למצוות התלויות בארץ

בדין איסור חדש (ח"ב)

תוכן ענינים:

- א. 1. שיטת הרמ"א (יו"ד רצג ג') להתיר סתם תבואה מאיסור חדש בספק ספיקא (ומקורו מתשו' מהר"מ).
2. נקטינן להלכה דאזלינן בתר ס"ס אף בדבר שיש לו מתירין.
- ב. מבאר מקור דין ס"ס משם א', בסוגית פ"פ בכתובות (דף ט.) ובתור"ה אב"ע שם.
- ג. מוכיח שבשיטת התוס' עומדים הרא"ה והרשב"א.
ד. ביאור הטעם שאין אומרים ס"ס משם א':
 1. חשיב ב' הספיקות לספק א'. והוכיח כן מלשון התוס' שם, והרשב"א בחי' שם, ומס' מעין גנים.
 2. דחשיב ס"ס שאינו מתהפך וקשה על פירוש זה, א. משיטת תוס' (כתב סופר שם). ב. פשטה הוראה דעבדי' ס"ס אף שאינו מתהפך. ג. דיוק לשון התוס'.
- ה. שיטת הסוכרים דאזלינן בתר ס"ס אף שהוא משם א':
 1. ה"ה והכ"מ בשיטת הרמב"ם. לעומתם בשער המלך (פי"ט מא"ב הל' כג) מבואר איפכא.
 2. שיטת הרמ"א ביו"ד רצג ג. וקפ"ז המשמע דלא ס"ל כתוס' (כתובות ט.) אלא דאף ס"ס משם א' חשיב שפיר ס"ס.
 3. וכ"ד האבני מלואים לבאר ברמב"ם כשי' המנחת יעקב, דאף דהוי ס"ס משם א' חשיב שפיר ס"ס, ודלא כהתוס'.
 4. טהרת הבית ח"ב עמ' רס"ט. הביא דברי גדולי האחרונים דלא פסקי כתוס' אלא כד' הסוכרים- דבכל גוונא שרי. (באופן שיש ס"ס)
- ו. שיטת מרן השו"ע נראה דפסק כשיטת התוס':
 1. ומוכיח מאה"ע סי' קעח ס"ג, וסי' ו' סעי' ד וכן נקטי הגאון מגן גבורים (דאבילא), ומזרח שמש (משאש).
 2. בדעת הרמב"ם לשיטת שער המלך, וערוך לנר ביבמות סא: משמע דס"ל כד' התוס'.
 3. מסתימת לשון השו"ע, שלא הביא פתח פתוח לקולא ע"י ס"ס, משמע דלא ס"ל האי היתרא. (שהרי בב"י העלהו ודיבר בד') ומסקינן כד' השו"ע והרבה אחרונים דפסקי כד' התוס' וסי', ואין לעשות ס"ס אם הוא משם א'.
- ז. אופנים שבהם אף דהוי הספיקות משם א', חשיב ס"ס.
 1. (ש"ך) כשאחד מן הספיקות מתיר יותר מן השני.
 2. (יד יהודה) אם נולד ספק א' מקודם ואח"כ נולד הספק השני.
 3. אם הספק הוא באיסור דרבנן. (אף דהוי ס"ס משם א' חשיב שפיר ס"ס)
 4. בכמה ספיקות אף דהוה משם א' (חשיב שפיר ס"ס להקל).
 5. כל שיש חילוק בין הספיקות אף לו רק במציאות. (אף שלדינא אין נפק"מ) עמד על שורש כלל זה. והביא דלדעת הפרח' מהריט"א, יד יהודה בהבנת תרוהד', דאף דקימ"ל כתוס' כתובות ט, מ"מ במקום שיש חילוק כל דהוא אף במציאות חשיב ס"ס להקל, ומ"מ מ"ד הרא"ה ע"פ זרע אמת, וכד' שו"ת תורת חיים ועוד לא משמע דנקטי כלל זה להלכה אא"כ יש נפק"מ לדינא בין הספיקות ראה אות ז (א)
- ח. ביאור האור לציון בשיטת הרמ"א, ולפ"ז פסק הרמ"א ג"כ כתוס'. אולם היתר הרמ"א קשה להתיר בזמננו שאין מצוי במדינות (כארה"ב וכיוצ"ב) שישאירו תבואה ישנה משנים קדמוניות. ובפרט במקומות שבהם ברור שתבואה זו משנה זו. (כן מסומן בשקים).
- ט. לשיטת הרשב"א, אין להתיר אם אין נפק"מ לדינא בין הספיקות ודלא כה"ד וסיעתו. וכ"מ מהר"מ. ע"ש.
- י. לשיטת רבנו אביגדור כ"ץ, והב"ח דס"ל דאין איסור דאורי' בתבואת גוי. אפשר לעשות ס"ס, אולם הו"ל ספק שני שאינו שקול, ולכן אין להתיר אלא בשע"ד, לשבת ויו"ט (דצורך מצוה הם). ולשיטת הזב"צ והאחרונים יש מקום להתיר בשעה"ד גם בימות החול (היכא דלא אפשר).
- יא. סיכום פסקי הלכות, והמורם מכל האמור. וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

שאלה: במדינה שהזריעה בה היא דו שנתית (כגון בארה"ב שרוב השעורים barler ושכולת שועל oats הן מזריעת קיץ ונזרעות אחר הפסח) וגם מיבאים למדינה זו תבואה ממדינות אחרות

שהזריעה בהם היא חד שנתית (בתקופת החורף) ואין בהם חשש איסור חדש. האם יש מקום להתיר המזון מתבואות הנ"ל מטעם ספק ספיקא שמא המזון ממדינות היבוא (דליכא בהו חשש חדש) שמא ממדינה זו (שיש בה חשש חדש כאמור) ואת"ל שהמזון ממדינה זו שמא הוא מן התבואה הישנה (שנזרעה ונקצרה קודם העומר)?

תשובה: א. שיטת הרמ"א להתיר בספק ספיקא סתם תבואה:

הנה מצינו לרמ"א בהג"ה יו"ד סי' רצג ס"ג שהתיר באופן דומה, בדין חדש כל סתם תבואה לאחר הפסח מכח ס"ס ספק אם משנה שעברה, ואת"ל משנה זו מ"מ דלמא נשתרשה התבואה קודם העומר (דהיינו ג' ימים קודם טז' ניסן לחד מ"ד, ולשיטה אחרת שבועיים ראה נקודות הכסף, שם מש"ב) ובכה"ג העומר מתירן.

ומקור דבריו מדברי הרא"ש במה שהשיב לגבי תשו' מהר"ם מרוטנבורג דדבר שיש לו מתירין אפילו בספק ספיקא אסור, היינו דוקא ע"י תערובת כהיא דביצה (ג): ביצה שנולדה... ספיקא אסורה, נתערבה באלף כולן אסורות אבל ס"ס כה"ג שעל התבואה, אני אומר שהוא ישן ואפילו את"ל שהוא חדש שמא השריש קודם העומר ואין כאן איסור חדש כלל, כה"ג מהני שפיר ס"ס, ואפילו לרבי יהודה דאסר בכל האיסורים ס"ס, ושמואל דאסר בע"ז ס"ס לא אשכחן דאסרי אלא ע"י תערובת היכא דאיתחזק איסורא ונתערבו אחרים באחרים, אבל בחדש דלא איתחזק איסורא מס"ס, שרינן. עכ"ד. הרי שע"י ס"ס (בלא איתחזק איסורא) כה"ג אף בדשיל"מ אמרינן שפיר ס"ס להקל. ומכאן פסק הרמ"א להתיר אף בכל סתם תבואה.

וכן מבואר מד' הרמ"א בהג"ה, סי' תצ"ב (או"ח) עיין שם. אולם לכאורה קשה מדברי הרמ"א בהג"ה יו"ד סימן ק"י ס"ח, די"א בדשיל"מ אין להתיר מכוח ס"ס והוא היפך האמור, אולם ע"פ החילוק המבואר מתשו' הרא"ש בין ס"ס שע"י תערובת, או ס"ס שהוא על גוף הדבר כגון ספק מוכן ביו"ט, וכן בתבואת דחדש שפיר מהנה ס"ס אף בדשיל"מ ובזה יישב הש"ך יו"ד סי' קי, את הסתירה דבין סי' תצז ס"ג דנקטינן לקולא בספק מוכן ביו"ט שני אף דהוי ס"ס בדשיל"מ, ואילו בסי' קי ס"ח הביא הרמ"א די"א בדשיל"מ אין להתיר מכח ס"ס ע"ש, וע"ע משב' בבה"ט רס' רצג, ובשד"ח מערכת ד' אות לט, ופרח' אות תצז סק' ג, ובמג"א שם סק' ד, ועוד יש לחלק בנדו"ד לענין חדש דהוי כעין "אזלינן בתר רובא כיון דמקצת תבואות שבעולם ישנות ומקצתן נשרשו קודם לעומר אמרינן סמוך זה לזה והו"ל רובא כמ"ש התוס' נדה דף י"ח משא"כ בשאר ס"ס שנעשה במקרה והזדמן לא שייך לומר זה כ"כ המק"ח בסי' תס"ז סוף סק"ג הביאו בשד"ח מערכת ד' אות ל"ט (דף י"ד ע"ג ע"ש) אומנם לדעת מרן בשו"ע לא צריכנא לכל הנ"ל כיון דגילה דעתו בשו"ע יו"ד סי' ק"י ס"ז בכוחא דהתירא דאף אם נפל אחד מהם לים בדשיל"מ אזלינן לקולא, אי"כ כ"ש דבס"ס אזלינן לקולא והכי נקטינן להלכה. ראה פר"ח סי' תקיג סק' מג, וכה"ח שם אות ז' (משב'). דין ספק ספיקא משם א' (מקור הדין ומוצאו).

ב. ולפי האמור יקשה אמאי לא ס"ל למרן השו"ע להתיר מס"ס בכה"ג, גבי איסור חדש? וקודם בואנו לבאר ולברר שיטת מרן השו"ע זיע"א, נקדים לבאר מעט דין ספק ספיקא משם אחד, דאיתא בגמ' כתובות ט. א"ר אלעזר האומר פ"פ מצאתי נאמן לאוסרה עליו ומקשינן ואמאי ס"ס הוא, ספק תחתיו ספק אין תחתיו, ואת"ל תחתיו ספק באונס ספק ברצון, ותירצה הגמ', לא צריכה באשת כהן (פרש"י, באשת כהן שהאונס אסור בה הלכך חד ספק הוא) ואבע"א באשת ישראל וכגון דקביל בה אבוה קידושין פחותה מבת ג' שנים ויום א' (פרש"י פחותה מבת ג' שנים, ועכשיו היא גדולה ופיתויה פתוי ואינו אונס הלכך חד ספיקא איכא, ספק אונס ספק רצון, אבל ספק תחתיו ספק אין תחתיו ליכא שאילו נבעלה קודם לכן היו בתוליה חוזרים).

ובתוס' ד"ה ואי בעית אימא. הקשו דאכתי איכא ס"ס שמא באונס ואת"ל ברצון שמא היתה קטנה ופיתוי קטנה אונס הוא, ותירצו, דלא הוי ס"ס דשם אונס חד הוא עכת"ד. ע"ש.

ג. וכ"ד הרא"ה דכתב (האו"ח בשמו) קדרות או קערות שלנו שעמדו בבית הגוי בלא סימן משהה אותם מעל"ע ומותר. ע"כ (שספק אם נשתמש בהם הגוי). ולכאורה אמאי צריך להמתין מעל"ע, והרי אפילו בבני יומן יש להסתפק שמא לא נשתמש הגוי בכלים בכלל, ואת"ל שהשתמש שמא

השתמש בהם בדברי היתר או דברים פגומים או דברים שאינם נ"ט? ותירץ הגאון בעל זרע אמת ח"ב סי' לט, דכיון דהוי ס"ס משם א' לא חשיב ס"ס, כיון דספק אחד הוא אם נשתמשו בכלים באיסור או לא.

ולכן התיר הרא"ה כשהשתמשו בכלים אלו (בבית הגוי) רק לאחר שהשהה אותם מעל"ע, דאז הו"ל ספיקא דרבנן משום דנטל"פ אינו אסור אלא לכתחילה מדרבנן אבל בלאו הכי לא היה מתיר מכח ס"ס משום דשם א' הוא דהיינו אם הגוי נשתמש בו באיסור או לא עכת"ד. הרי דגם דעת הרא"ה כהתוס' הנ"ל וכן מוכח מד' הרשב"א בתשו' ומפורש מד' בחידושי לכתובות דף ט שהקשה ות' כד' התוס' ע"ש.

ד. ובביאור הטעם דלא חשיב ס"ס משם א', ס"ס. בפשטות נראה דכיון ששתי הספיקות מטעם אחד הם (משום דהוי באונס, שהרי הספק הראשון הוא שמא ברצון שמא באונס, ואת"ל ברצון ספק כשהיא קטנה דהיתרא הוא משום אונס) א"כ נמצא שיש רק ספק אחד, ואין להתיר בספק אחד. וכן דייק לשון התוס' דשם אונס חד הוא ויותר מפורש בלשון הרשב"א בשמעתין (כתובות ט). דתירץ וז"ל, דעל כורחין כולה חדא ספיקא היא ספק באונס ספק ברצון (דקודם שגדלה משום ספק אונס אתה בא להתירה) עכ"ל. ע"ש.

וראיה לדבר ראיתי בדברי הש"ך, בביאורו בדברי הרשב"א גבי נמצאת צפורן יושבת לו ע"ג ולא ראינו שנכנס הארי דיש להתיר מטעם ס"ס שמא לא על הארי למקום שהיתה נמצאת הבהמה ואת"ל על, אימא לא דרס, וכדאיתא ביו"ד סי' נו סי"ג. והקשו הפוסקים, והא הוי ס"ס משם א' דכשאתה אומר שמא לא על היינו שלא דרס, ושוב אנו חוזרים לדון בזה הנימוק והטעם (ואת"ל על אימור לא דרס) ונמצא דהכל שם א' (שמא שלא דרס). ותירץ הש"ך, וז"ל דכבר פירשו הד"מ ומהרש"ל טעמא דקרוב הדבר טפי שנתחככה בכותל כל שלא ראינו שנכנס הארי, וא"כ צריך אני לומר מתחילה שנכנס והו"ל ס"ס, ע"כ. וביאר דבריו הגאון רבי אליעזר די אבילה זצוק"ל בס' מעין גנים (דף לט ע"א) דכוונתו לומר דכיון דטעמא דשם אחד לא חשיב ס"ס הוא משום שאתה יכול לעשותו בספק א' משא"כ הכא שאין אתה יכול לומר ספק ארי דרס ספק מן הכותל דכיון שלא ראינו שנכנס הארי וכו' ואין זה ספק שקול וא"כ ע"כ לומר שמא נכנס והוא הסי' הראשון וא"כ הוי ס"ס עכת"ד ע"ש. הרי דטעמא דמילתא הוי משום דבספק משם א' חשיב הכל ספק אחד.

אולם ראיתי בס' תורת השלמים (קו' הספיקות אות כ') וכ"פ (בבית הספק), דכשאנו אומרים ס' באונס ס' ברצון ואת"ל ברצון שוב א"א לומר שמא קטנה דבקטנה ליכא רצון וליכא לאסתפוקי בקטנה יעו"ש, ולדבריהם יוצא שהטעם שאין עושים ס"ס משם א' הוא משום שהכל שם א' לא תוכל לעשות ספק נוסף אא"כ תחזור מדבריך הראשונים שהנחת באומרך "ואת"ל" ופע"פ שאם תתחיל הספק באופן אחר אפשר להמשיכו בספק נוסף אכתי בעינן ס"ס המתהפך וליכא שבכל צד שמתחיל ימצא ס"ס, והכא הוי ס"ס שאינו מתהפך דלא חשיב ס"ס.

ולענ"ד אחר המחי"ר דבריהם קשים.

1. דמוכח מתוס' ד"ה בסוגיא דידן (כתובות ט) דאין צריך ס"ס המתהפך מדהקשה לקמן ס"ס דמוכח עין, וכן מוכח מתוד"ה אי למיתב לה כתובה. וכ"כ הכתב סופר בחידושי לכתובות שם, לתמוה על דבריהם ע"ש, וציין דאמנם התוס' ישנים ס"ל הכי דס"ס שאינו מתהפך לא חשיב ס"ס, וש"מ דתוס' דידן לא ס"ל הכי ופשוט.

2. וראה עוד מש"ב בשו"ת יבי"א ח"ו חאה"ע ס"ו אות ה', דכתב שכבר פשטה הוראה כדעת הפר"ח (סי' קי שאין צריך ס"ס המתהפך, וכמ"ש מהריט"א בס' הלכות יו"ט (דף לא ע"ג), ומהר"א אלפנדרי בס' אליהו רבה (דל"ט ע"ב), ובס' יד מלאכי (כלל תקד) שכתב שאחרוני זמנינו דחו דין מתהפך מהלכה והעלו שאין צריך ס"ס המתהפך והביא חבל נביאים, המתנבאים בשיטה זו ע"ש וד"ב.

3. ובהיותי בזה ראיתי בס' בן אברהם סי' יב דהעיר ע"ד תוה"ש והכו"פ דלדבריהם לא הו"ל לתוס' (כתובות ט שם) לומר "דשם אונס חד הוא" אלא הו"ל לומר דבקטנה ליכא רצון דכיון שעיקר הטעם הוא זה, ובה נפל הספק השני, ענין זה היה להם להדגיש, אבל ממה שתירצו דשם אונס חד הוא משמע שר"ל שאפילו אם תתחיל להסתפק שמא קטנה שמא גדולה וכו' ע"כ הכל ספק א' דגם שאומרים שמא קטנה הוי מטעם אונס (דמטעם זה קטנה מותרת) וחשיב ב' הספקות ספק א', עכת"ד ע"ש. וע"ע בס' יוסף דעת סי' ט' מש"ב. ובבן אברהם דף ח' ע"ד.

נמצאנו למדים דבפוסקים איכא ב' טעמים בזה:

שיטת תורת השלמים, וככו"פ דכיון שא"א לסדר הספקות בב' האופנים, הו"ל ס"ס שאינו מתהפך ולא חשיב ס"ס. ושיטת הש"ך והפר"ח. (וכ"מ ברשב"א) ועוד אחרונים, בן אברהם, מעין גנים, דכששני הספקות מתירים משם אחד וטעם אחד אפשר לכוללם בספק אחד, א"כ כיון דקימ"ל דס"ס אזלינן לקולא הוא מטעם רוב כמ"ש הרשב"א דס"ס הוא כמו רוב, דבספק אחד הוא פלגא ופלגא, והספק השני עושהו רוב, ובכל התורה אזלינן בתר רובא, וא"כ בספק אחד אין להתיר, דליכא רוב. ולשיטה זו אף אם ס"ס מתהפך הוא כיון דהוי משם א' וטעם א', לא חשיב ס"ס.

וראיתי באיזה ספרים שרצו לתלות האי מלתא דאמרינן דס"ס משם א' לא עבדינן שהוא דווקא לדעת הרשב"א וסיעתו דספק דאורי' אסור מהת', משא"כ לדעת הרמב"ם וסיעתו דספק דאורי' מותר מהת' (ואינו אסור אלא מדרבנן) שפיר עבדינן אף ס"ס משם א'. וכו'.

אולם אחר שהוכחנו שדעת מרן השו"ע דלא חשיב ס"ס משם א', א"כ ע"פ האמור אזיל בהכרח כדעת הרשב"א דספק דאורי' לחומרא מדאורי', וזה דוחק גדול, דפוק חזי מש' בתשו' הרדב"ז, דהפוסקים שאנו נמשכים אחריהם סוברים דספק דאורי' לחומרא אינו אלא מדרבנן, כדעת הרמב"ם, ודלא כהרשב"א... וכונתו לשיטת הרי"ף, דכן כתב מרן בחי' לקידושין שנדפסו בסוף שו"ת אה"ע דף ה': בסוגיא' דקידושין ה': גבי נתן הוא ואמרה היא - דנ"ל דדעתו של הרי"ף כד' הרמב"ם שספק דאורי' לחומרא הוי רק מדרבנן, וכן נקטי הרבה אחרונים להוכיח מדברי הרי"ף שבת קלו': דנקיט בלשון - "אחמור רבנן" - משמע דס"ל דספיקא לחומרא - הוי מדרבנן כיון שב' עמודי הוראה הסי' ס"ל, דרך מרן השו"ע לפסוק כותיהו כמש' בהקדמה לב"י. וע"ע מש"ב בשו"ת יחוד ח"ה עמ' צג בהערה, ובטה"ב ח"ב עמ' רמה והלאה.

ושור' בשדי חמד (כללים מערכת ס' כלל בא בספיקא) ובס' יוסף דעת סי' ט ס"ד - דהוכיחו כן מד' הראב"ד ע"ש, ויעלוז ליכי ואין להקשות דאי הוי מדרבנן אכ' אמאי לא נימא ס"ס אף שהוא משם א' - זה אינו - דכיון שהבאנו בכיבור דעת רוב האחרונים שחשיב כהג' ספק אחד, א"כ גם אי הוי חומרא דרבנן (להחמיר בספק דאורייתא) סוף סוף אין כאן אלא ספק אחד ובדאורי' אחמור רבנן.

ועפ"ז מובן שפיר דבאיסורי דרבנן - אף הוי ס"ס משם א'. חשיב שפיר ס"ס וכמ"ש ב ולכן לענ"ד אין לתלות מחלוקת הרמב"ם והרשב"א גבי ספיקא דאורי' לחומרא אי הוי מדאורי' לחומרא או מדרבנן במחלוקת אם ס"ס משם א' חשיב ס"ס.

ה. שיטת הסוברים דאמרינן ס"ס אף שהוא משם א':

1. איברא דחזינן גם בראשונים דס"ל דאזלינן גם בתר ס"ס אף שהוא משם א'. הרב המגיד (פ"ג הא"ב ה"ב) ובכסף משנה (בפ"ב הלכות סוטה ה"ד) ס"ל בדעת הרמב"ם דאמרינן ס"ס אף שהוא משם א' וראייתם מד' הרמב"ם מהלכות סוטה שם, דקטנה שזינתה ברצון נאסרה על בעלה, ולא אמרינן פתוי קטנה אונס הוא לא אסורה כדין גדולה שזינתה ברצון. ומ"ש בגמ' יבמות (לג': ס"א): פיתוי קטנה אונס הוא לאו דוקא אלא דרך דחיה עכ"ד. (ויצא לרמב"ם מד' הסוגיא בכתובות דף ט. א"ר אלעזר האו' פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה עליו והקשו ואמאי, ס"ס הוא, ספק תחתיו זנתה ספק אין תחתיו זנתה ואת"ל תחתיו ס' באונס ס' ברצון ותירצה הגמ' לא צריכה באשת כהן, ואיבעית אימא באשת ישראל כגון דקביל בה אביה קידושין פחותה מב' ג' שנים. ויום א'. ויליף הרמב"ם דסוגיא מיירי אפילו עדיין היא קטנה (פחות מג' שנים) ואפי' אם תבאר הסוגיא כשי' רש"י ותוס' דמיירי שכעת היא גדולה. מ"מ הוקשה לרמב"ם קושית התוס' דאי הוה ס"ל דפיתוי קטנה אונס הוא א"כ הוי ס"ס להתירה. כ"כ הרב המגיד בה' איסורי ביאה פ"ג ה"ב ע"ש.) אלא ע"כ דאסורה אף בקטנה פחות מג' שנים כל שנבעלה ברצון. לעומתם בשער המלך (פ"ט מהא"ב הל' כג) על זה שכתב הר"מ שם, משפחה שנתערב בה ספק ממזר אסור לישא אשה מאותה משפחה ואם נשאת לא תצא משום ס"ס, והקשה הג' שעה"מ שהרי שתוקי בישראל ס"ס הוא (קידושין עג וא"כ אמאי אסרינן ליה) ותיירץ בדעת מרן הכ"מ, דס"ל להרמב"ם דלא אמרינן ככה"ג ס"ס, דמשם אחד הוא והקשו עליו מדברי הכ"מ דלעיל וה"ה, דמוכח מדבריהם כל בתר איפכא, וע"ע בס' עיני כל חי דף קנה ע"א, דכתב דהרב משאת משה (אה"ע סי' לב', וחיו"ד סי' ב) והרב תורת משה (חאה"ע סי' ג) הסכימו לעשות ס"ס בזה (בענין שדן שם בדין סריס, אף דהוי ס"ס משם א') ומקורם ממ"ש המרדכי גבי יבום אשת טומטום נעשה ס"ס בזה דשם סריס חד הוא ע"ש מש"ב.

2. ולכאורה בד' הרמ"א שהבאנו בתחילת דברינו, גבי היתרא דחדש בס"ס, משמע דאף דהוי ס"ס משם א' (כמבואר לעיל) חשיב שפיר ס"ס, ודלא כד' התוס' והרשב"א ועוד רבים העומדים בשיטתם, ולענ"ד לבאר שיטת הרמ"א אפ"ל דס"ל דלא כתוס' בכתובות (ט) וכן נראה לענ"ד להוכיח ממ"ש ביו"ד סי' קפ"ז ס"ה בהגה שם, וז"ל: וכן אם אין לה וסת קבוע והוא ספק אם הדם בא מן המקור או מן הצדדים תלינן במכה מכח ס"ס, ספק מן הצדדים או מן המקור, ואת"ל מן המקור שמא הוא מן המכה. והקשה הש"ך שם ס"ק כב'. ותו קשיא לי דמאי ס"ס הוא זה הא איכא למימר מיד דלמא דם נדה, וכה"ג לא מקרי ס"ס כלל. עכ"ד.

וכונתו למש"כ בדיני ספק ספיקא, אות יא, דאם הס"ס משם א', אינו ס"ס דמ"ש אם בא מן הצדדים או אם בא מן המכה כל דם שאינו מן המקור טהור א"כ והכל ספק א' כאותו שאמרו (תוס' כתובות ט) שם אונס חד הוא והכל בספק א'.

אולם באחרונים הקשו ע"ד (ראה כו"פ, שד"ח). דכל שיש איזה חילוק במציאות בין הספיקות לא חשיב משם א' (אף שלדינא לא נפק"מ מידי בין ספק ראשון לספק שני, ובמהריט"א כתב להוכיח כן מד' הרא"ש, ובכו"פ אות ו' כתב כן דכל שיש הבדל בין ספק לספק אפילו דבר כל דהוא לא מקרי חד ספק, והוכיח כן מהמרי"ק, שורש קסח, דכתב דאין לומר דשגגה ואונס (מיירי גבי אשה שזנתה תחת בעלה, ולא ידעה דיש איסור בדבר אי חשיבה שוגג) חשיב כחד שמא, דזה חייב קרבן, וזה פטור.

וכן מצאתי בס' יד יהודה יו"ד שם אות לא, דכתב וז"ל, דכל עילה שיכולים להמציא דלא הוי שם אחד, אמרינן כיון דס"ס יש בה שני צדדים להחיר ע"כ אין לך בו אלא חידושו. עכ"ל. ע"ש. ופרט זה יבואר בהרחבה לקמן אות ז' 5 ע"ש. ומכאן לנדו"ד, דלפי מה דקימ"ל מקור אשה טמא וא"כ דם שבא מהמכה הנמצאת במקור מטמאה טומאת ערב, וכ"כ הרמב"ם להדיא משא"כ אי אמרינן בא מהצדדים א"כ לא היה הדם במקור ואינו מטמא כלל, וא"כ ספק זה דשמא מהמכה אינו שוה לספק שני, דשמא הדם מן הצדדים דספק שני מוסיף להחיר אפילו לטהרות. וא"כ לכו"ע לא חשיב ס"ס. כמבואר בכלל הס"ס (וכן הקשו בתשו' נוב"י חיו"ד סי' מא וסי' נז. וסי' מב ע"ש).

3. אכתי ראיתי לאבני מלואים בשו"ת סי' כג, דדחה דבריהם וז"ל, ונפלאתי על הגאונים הנ"ל איך נעלם מהם לשון הרמב"ם פ"ח מהא"ב שכתב, וכן אשה שראתה דם מחמת מכה שיש לה במקור אע"פ שראתה בשעת וסתה היא טהורה, והדם טהור שוסתות מדבריהם. עכ"ל. הרי לפנינו שפסק הרמב"ם להדיא כרבי, דדם מכה הבא מן המקור טהור לגמרי, וא"כ הדרא קושית הש"ך לדוכתא דזה לא הוי ס"ס. לכן נראה דרמ"א ס"ל כמ"ש במנח"י סי' קפז (סק"ט דאפילו כה"ג בדין א לשניהם חשיב ס"ס. (ולא שייך לחלק דהכא אמרי' ס"ס משם א' כיון דהוי בדרכנן. (דרואה מחמת תשמש הוי מדרכנן כמ"ש בב"י רס"י קפז), כתב בס' טה"ב ח"א עמ' רלח, דכיון שכתבו האחרונים בד' הרמ"א, דיש להחיר אף לגמרי ואינה צריכה ז"נ וטבילה, א"כ הוה בלתי דאו"ע וכו"ל לומר (כדפי').

4. והוסיף בטה"ב ח"ב עמ' רסט, דכ"כ בשו"ת רבי בצלאל רנשבורג (ס"ס טז) בהג' הגאון בעל עולת שמואל שכתב, שמדברי גדולי האחרונים המהרש"ם והמהריב"ל והמהראנ"ח וסיעתם מוכח שלא חששו כלל למה שכתבו התוספות דשם אונס חד הוא שכיון שלפי דעת הרשב"א, בתשו' טעם ההיתר ס"ס בדאורייתא הוא משום רוב מה לי חד שמא מה לי תרי שמה סוף סוף הוי רובא, וע"ע בשו"ת מגידות ומגד יהודה סי' סח סק"ו. עכת"ד.

ולא זכיתי להבין דבריהם האחרונים דכיון שע"פ המבואר בדעת תוס' דלא חשיב ס"ס משם א' ספק כיון דשם וטעם הדבר חד הוא הוי ספק אחד, וליכא רוב, א"כ גם אם טעם מ"ש הרשב"א בביאור הדבר, דאזלינן בתר ס"ס מטעם רוב, מ"מ הכא ליכא אלא ספק אחד, ובספק אחד לא אזלינן בתר רובא וכן מפורש בדעת הרשב"א גופיה בחידושו לכתובות (ט). הנד"מ וז"ל וא"ת אפילו קיבל בה אביה קידושין פחותה מבת ג' שנים ויום א' תשתרי, דס"ס הוא ספק קודם שגדלה ספק לאחר שגדלה ואת"ל לאחר שגדלה ספק באונס ספק ברצון, יש לומר דעל כרחין קולא חדא ספיקא היא ספק באונס ספק ברצון דקודם שגדלה משום ספק אונס אתה בא להחיר עכ"ל וכ"ה בש"מק שם ואפשר שלא ראו ח"י הרשב"א הנ"ל דהודפסו מקרוב, עכ"פ מוכח להדיא דהרשב"א גופיה ס"ל כדעת התוס', ע"כ הוא פשוט. וכמו שכתב הרשב"א עצמו בחידושו לכתובות הנ"ל. וצ"ע, וע"ע

דרך אחרת לבאר שיטת הרמ"א ע"פ ד' הגאון חו"ד הביאו בס' טה"ב רסט' ע"ש, וע"ע מש"ב לקמן בשיטת תרוה"ד.

1. דעת מרן השו"ע שקיבלנו הוראותיו:

תא חזי דאף אמנם שמד' הכ"מ (ע"ד הרמב"ם) קשה להוכיח דס"ל כד' התוס', מ"מ בשו"ע יש ראייה לדבר דכתב באה"ע סי' קעח ס"ג, בסתמא כדעת הראב"ד דפיתוי קטנה אונס הוא ואינה נאסרת על בעלה (כסברת י"א בתרא), א"כ ע"כ דס"ל כתוס' דאסר לה משום דהוי ס"ס משם א', ובאה"ע סי' ו' ס"ד כתב כן להדיא, וראיתי למו"ר לגאון הגדול ראב"ד דעיה"ק ירושלים תובכ"א הגר"ש משאש שליט"א בס' מזרח שמש סי' קי שהוכיח כן. וכן מצאתי להדיא דהרי נקטינן להלכה בדברי הגאון מגן גבורים (דאבילא) עמס' קידושין דף ע"ג ע"ש.

2. ועוד דגם בדעת הרמב"ם אין הדברים מפורשים, אלא בשי" ה"ה והכ"מ, וכנ"ל בשיטת שעה"מ, וע"ע מש"ב בערוך לנר ביבמות סא: דהכריחו להרמב"ם דפיתוי קטנה לאו אונס, מיבמות סא: דרב פפא ורנב"י לא ס"ל כשינויא דרבא התם דפיתוי קטנה אונס, וא"כ אין הרמב"ם סותר ד' התוס' ודו"ק וע"ע ברעק"א בדו"ח, ובתשובות חדשות לרע"א עמ' קלה, (הו' י"ם תשלח), ובס' שערי יושר ש"א ספ"כ. ובס' פתחי נדה (לא:): ד"ה "והנה קושית". (ובס' בן אברהם דף ח ע"ג דכתב כנ"ל). וע"ע בס' יוסף דעת ס"ט אות ד' מש"ב.

3. ונוסיף עוד, דסתימת מרן בשו"ע, מהא ס"ס שהביא המהר"מ והעלהו מרן בבית יוסף באורך בתשו' הרא"ש, ובכ"ז לא פתח פתח להתיר סתם תבואת החדש מחמת ס"ס זה, לעומתו הרמ"א בהג"ה נקיט ליה לדינא, ואכן הקשה הגרעק"א ע"ד, דאיזה ס"ס הוא כיון שהכל שם א', ספק אם התירו העומר או לא התירו ומה לי אם משנה שעברה או משנה זו קודם העומר, ע"כ. המורם מכל בדעת מרן השו"ע נקטינן להלכה, כדעת התוס' ורוב הראשונים דס"ס משם א', ל"ח ס"ס.

ז. אומנם ראיתי בפוסקים באיזה מקומן דיש פרטים שונים דבהם אף דהוי ס"ס משם א' אזלינן לקולא ואמרתי לאוספם למול עיני, אולי אפשר דימצא פתח להיתרא דס"ס דחדש שהביא רבינו הרמ"א,

1. בש"ך כללי הס"ס אות י"ב, הוכיח מד' התוס' ע"ז (לח סוף ע"ב) דכל היכא שאחד משני הספיקות מתיר יותר חשיב שפיר ס"ס.

2. אם נולד בה ספק אחד מקודם ואח"כ נולד בה עוד ספק שפיר הוי שני ספיקות הגם שהם משם אחד דהא ע"כ שני ספיקות הם שהרי כבר היה בה ספק טרם שנולד ספק שני, כ"כ הגאון יד יהודה סי' קי (סק' י"ח בארוך, וסק' לא בקצר) וסברתו, דאם היה ספק אחד כבר ואח"כ נולד לנו עוד ספק היאך תכלול אותם ביחד דהא ע"כ היה בה ספק טרם שנולד הספק דהשתא וכיון שכעת נולד לנו עוד ספק ע"כ יש בזה שני צדדים להתיר עכת"ד ע"ש.

3. ועוד הובא באחרונים דאם הספק הוא מדרבנן לא קפדינן לשם אחד, והוא כעין מה שכתב הפרמג' סק' טו דבדרבנן לא בעינן ס"ס המתהפך וה"ה הכא. (וע"ע בשד"ח ח"ה מערכת ס' אות כ מש"ב). אולם ע"פ המבואר בסימן א', דדעת רוב הראשונים דאיסור חדש נוהג בין בארץ בין בחו"ל בין בשל גוי בין בשל ישראל, וכ"פ בשו"ע ואף הרמ"א לא העיר בזאת. א"כ הוי איסור תורה החמיר טפי. (והארנו בזה במ"א, ומשם בארה א"כ ליתא להאי כללא בנידו"ד. (וע"ע מש"ב בדין איסור חדש במשקים).

ומכל המורם לעיל אין מזוז ורפואה להקל בנידו"ד בסתם תבואה משום האי ס"ס דהביא הרמ"א, כיון שאין א' משני הספקות מתיר יותר, וגם לא טעם אחר יש בספק שני, ושני הספיקות נולדו ביחד בבואנו אחר טז' בניסן להשתמש בתבואה זו. וגם שחומרא דאורי' יש כאן.

4. ובהיותי בזה, נסתפקתי בהאי כללא אי הוה לן כמה ספיקי טובא אך שכולם מטעם אחד, אי אמרינן גם כה"ג דסוף סוף הוי ספק א' כיון דטעם אחד בכולו אי דלמא דבכה"ג שפיר חשיב ס"ס. ומצאתי בספרי דבי רב דמחלוקת הפוסקים היא, שיטת הד"מ, ט"ז, ש"ך, דאף שאתה יכול להרבות בספקות והם מטעם א' כספק אחד חשובים, אולם הגאון ר"א דאבילא בס' מעין גנים דף לט ע"ב, כתב דדוקא בסוגיא דפ"פ גבי אונס דהוי ממש שם אחד חשיב ספק א', ולא הוי ס"ס, שהרי אי אתה יכול לומר ואת"ל ברצון אלא באונס וא"כ ליכא אלא ספק אחד אבל באופן שצדדי ההיתר טפי מצד

האיסור ודאי אזלינן אבתריהו ואין אוסרים אלא בס' שקול, והוכיח דבריו מתוס' ועוד ע"ש. ואחר החיפוש מצאתי דבס' חקר הלכה (מערכת ס' אות יח דף סח ע"ד) דצידד צדדים ע"פ ד' הש"ך שבשלושה ספקות משם א' שפיר מהני להקל ע"ש, והביאוהו פוסקי דורינו להלכה (בצירוף טעמים נוספים, ראה טה"ב ח"ב שם מש"ב) והדברים עולים בקנה אחד. ובפרט דסברא גדולה בדבר הדיכא דאיכא ג' או יותר ספיקות א"א לומר דספק אחד הוא, ושפיר הוי רוב צדדים להתיר. ומ"מ לנידוד דליכא אלא ב' ספיקות, לא מהני.

5. אולם מצאנו כלל נוסף בדין זה: (הביאו הפר"ח בכללי הס"ס אות יב), כל שיש חילוק דין ב' הספיקות אפילו רק במציאות (אף שלדינא אין נפק"מ) אף שב' הספיקות בשם א' חשיב שפיר ס"ס. וכדי לעמוד אם קימ"ל להלכה זה נקדים ללמוד שורש מוצא הדין: ומקורו: בתשו' תרומת הדשן ס' קל על מה ששאלוהו בב' ולדות שספק אם ביכרה, קודם להם. והתיר הולדות מטעם ס"ס שמא ילדה כבר ואלו גדיים שניהם פשוטים הם ואת"ל לא ביכרה כבר איכא למימר אצל אחד אינו זה הבכור, ומ"ש דשם אחד ספיקא הוא ליתא דודאי אם ילדה העז זכר ונקיבה והוי מספקא לן איזה נפק תחילה, כהאי עובדא אירע מקרוב קודם זה בטוויזא ושאלני מה"ר משה על הדבר ורוצה לומר גם הוא דשם חד ספיקא הוא והבאתי לו ראיות דחשיב שפיר ס"ס אפילו כה"ג, ואף לפי דבריו לא דמי לס"ס דידן דהתם הספק האחרון אינו מוסיף ומתיר כלום יותר מן הראשון וכן הראשון יותר מן האחרון דספיקא שמא ילדה כבר ונפטר כבר רחמה קודם שילדה עכשיו הני תאומים וספק אחרון נמי היינו מעין זה דשמא הנקיבה ילדה תחילה ונפטר הרחם קודם לידת הזכר דנקיבה גופה אין נפקותא, אבל נידוד' וכו'. עכ"ד. ומשמע דאף שס"ל לתרוהד"ש דאין הולכים אחר ס"ס משם א', להקל, מ"מ חשיב הכא שפיר ס"ס להקל כיון דיש חילוק במציאות אף שאינו נפק"מ לדינא, וכן דיין בדבריו הפר"ח שם. וע"ע בשד"ח שם מש"ב. ושור"ר בס' יד יהודה שם, אות לא, וז"ל, דכל עילה שיכולים להמציא דלא הוי שם א', אמרינן כיון דסוף סוף יש בה שני צדדים להתיר ע"כ אין לך בו חידושו, עכ"ד ע"ש.

וכ"כ מהרי"ט אלגאזי בבכורות פ"ב אות יז (ה), ואחר שהביא דברי הפר"ח ע"פ תרוה"ד, הוסיף דגדולה מזו יש ללמוד מדברי הרא"ש פ"ק דבכורות (ס"י י) גבי מתני' דב' חמורות שלא בכרו וילדו ב' זכרים ונקבה, דאמרינן במתני' דנותן טלה א' לכהן, וכתב הרא"ש דעל הזכר הב' מפריש והוא לעצמו, דאע"ג דאיכא ס"ס דשמא ב' הזכרים נולדו מחמורה אחת, דבהכי האחד ודאי פשוט ואת"ל דהאחת ילדה זכר ונקבה שמא הנקבה ילדה תחילה, מ"מ כיון שאפשר בתקנתה דהפרשת טלה לא מקילינן בס"ס יעו"ש, ובס"ס זה לא נפק"מ אלא דהא' אינו בכור דכין אם נאמר שהב' זכרים נולדו תאומים ובין אם נאמר שהאחד נולד עם הנקבה סוף סוף מה שאנו לומדים הוא שהאחד מהם הוא פשוט ולא פטר את הרחם, וא"כ כס"ס משם א' הוא, וע"כ צ"ל דכיון דאיכא קצת שינוי במציאות בין ב' הספיקות חשיב ס"ס והכא איכא קצת שינוי. וכו' ע"ש.

אולם עיין בשו"ת תורת חיים (הביאו בהערות מהריט"א, בהוצאת הר"ב אורבך שליט"א ע"ש) שדחה ראית המהריט"א מד' הרא"ש.

וכן מדעת הרא"ה לעיל אות ג' כפי שביארו הגאון בעל זרע אמת משמע דלא ס"ל האי כללא דא"כ התם הא איכא עכ"פ חילוק במציאות אם מתירים משום שנשתמש בכלים הגוי בדבר שאינו נ"ט או בנטל"פ, וכיוצא"ב ואמאי קרי ליה ס"ס משם א'. אולם גם בד' תרומת הדשן, לא ברירא מילתא כ"כ דס"ל כתוס', אלא דבשינוי במציאות חשיב שפיר ס"ס, דבס"י קצא כתב, (גבי איסור חדש) וז"ל, היכא דליכא אלא חדא ספיקא שמא של אשתקד שמא תבואה זו מן המיעוט שנזרעו קודם יום הנף ומופלג מיום הנף דכיון דמיעוטא הוא לא עבדינן מיניה ס"ס דמיעוטא לגבי רובא כמאן דליתא, כדאיתא בהדיא בתוס' בשמעתא דפ"פ. עכ"ל. ומשמע שאילולי פרכתו (דהוי מיעוטא) שפיר חשיב ס"ס וע' בטור בשם הרא"ש, ובמוצל מאש הביאו רעקא' שם שהקשו דהא הו"ל ס"ס משם א' ול"ח ס"ס, הרי מוכח דלא ס"ל לתרוה"ד בד' התוס' גבי ס"ס משם א'. ולענ"ד בס"ד נראה לומר דס"ל לתה"ד, דכיון שיש חילוק במציאות חשיב שפיר ס"ס משם א', ונראה דאף דמהרא"י ס"ל כתוס' דס"ס משם א' לא חשיב ס"ס, דכולו שם אונס הוא, גם משום שהיה באונס הוא, אם משום שהיה באונס, או שהיתה קטנה דאינה נאסרת משום דפיתוי קטנה אונס. אבל בנדון הס"ס דמהרא"י יש חילוק עכ"פ במציאות, וכ"כ מהריט"א שם בפ"ד אות ל' הביאו השד"ח (מ.ס.כ. כא) דלפ"ז יש לישב מה שהקשה על מה שכתב מוהר"ם בתשו' הרא"ש, ופסק הרמ"א כוותיה דלפי הנ"ל ניהא.

עכ"ד.

ובזה מצאנו חברים בשי' הרמ"א, אף שאחר הקידה וההשתחוויה, לא זכיתי להבין סברא זו, כיון דסוף סוף אי ליכא נפק"מ או שינוי מהות בין הספקות, אכתי הו"ל ספק אחד. והיאך נתיר.

ח. אומנם אחר הדברים, מצאתי בשו"ת אור לציון ח"א למו"ר מרן ראש הישיבה שליט"א בחיו"ד סי' טו דביאר ד' הרמ"א, דיש ב' מיני חיטים המותרים יש דגדלו לפני העומר שהיו אסורים בתחילה ובא העומר והתירם ויש שנזרעו כמה ימים קודם העומר, וכשבא העומר לא היו חיטים בעולם, ונמצא דכשצמחו בהיתר צמחו ולא היה עליהם מעיקרא שם איסור כלל, ואכ' הו"ל ס"ס משני שמות. ספק אם נאסרו החיטים ספק לא נאסרו ואת"ל נאסרו שמא בא העומר והתירן. עכ"ד. וגם הלום אחרי רואי, בזמנינו אנו שעפ"י הרוב אם מסופקים אנו בתבואה בסוף הקיץ, היא ודאי משנה זו כי האיחסון יקר, ומעלה תולעים, ואין הצר שווה, והו"ל מיעוט שאינו מצוי. ועוד שאף שהוא חילוק אם ירד על חיטים אלו תורת איסור או לא, מ"מ אכתי כשאנו נמצאים אחר הפסח לכאורה אין נפק"מ מידי בין הספקות, אם עבר עליהם תקופת גדילתם באיסור או שנפטרו עוד כשהשרישו בהנפת העומר דשנה זו. א"כ הספקות שווים הם לפנינו, (ואחר המח"ר מסופקני אם גם לשי' ה"יד יהודה" וסיעתו חשיב הבדל בין הספקות, מה גם שאין הדבר מוסכם באחרונים כמבואר לעיל) ובפרט היכא דברירא לן שתבואה זו משנה זו. ע"כ לענ"ד קשה הדבר לסמוך עו' ודוק.

ט. ואכן ראיתי להגאון מהרי"ט בשו"ת חא' סמ"א, שדיבר בזאת נכבדות והביא דברי הרשב"א בתשו' אלף ריו, וז"ל, הלכך אשה זו כיון שנסתפקו במספר שנותיה. וכל ס"ס אפילו בשל תורה אזלינן לקולא ואפ"ה איני רואה בזה להקל כי יש עוד להתיישב בדבר. עכ"ל. וביאר טעמו מהרי"ט דטעמו משום דהוי ס"ס משם א' דאע"פ שאינה מוחזקת בגדולה אלא ע"י שנים וסימנים חד ספיקא הוא ספק קטנה ספק גדולה, ולזה כתב הרשב"א ואיני רואה להקל בזה **ואם אביהם של ישראל לא ראה להקל אנו מה כוחנו וגבורתינו כי נקל בדבר ערוה החמורה.** עכ"ל.

וגם בענין זה שהוא איסור דאורייתא, ולשיטת מרן השוע' ורוב הראשונים, אסור בין בא"י בין בחו"ל בין בשל ישראל בין בשל גוי מדאורי' ג"כ כתב הפרי חדש שם, "דלשיטת הרשב"א יש להתיישב בדבר". דהיינו דלא ס"ל האי חילוקא דמהרא"י בתרוה"ד, אלא אם הוא חילוק במציאות גרידא לא חשיב ס"ס כיון דהוי מש"ם א'. וע"ע בס' כפי אהרן (לח ע"ב וע"ג) מש' בשם הזרע אברהם (אה"ע ס"ד) דס"ל שהר"מ (שבתרוה"ד) פליג על סברת תרוה"ד ש. ע"ש. ואחר שעמדו בשיטת התוס' רבים מהראשונים והאחרונים, אין להקל בכה"ג, אא"כ יש צרופים אחרים נוספים דחזו לאיצטרופי, ומילתנו אמורה גבי תבואה, ומצרכי מזון המעורבים בה, כגון גרנולה, כוסקוס, קורנפלקס, עוגיות, ולחם וכיוצ"ב.

י. אומנם לשיטת הב"ח שצייד לנקוט כשי' רבנו: אביגדור כץ שחדש אינו נוהג בשל נכרי, ויש בתבואות גם מתבואות של גוים וגם מתבואות ישראל, וכן יש תבואה ישנה ותבואה חדשה כתב הג' חכ"א (שם) דיש מקום להתיר שפיר מטעם ס"ס שמא היא של נכרי וא"כ אין איסור כלל, ואת"ל של ישראל שמא משנה שעברה באופן שאם הספק אין אתה צריך לחקור בו שום אופן אלא יהיה איזה אופן שיהיה תמיד מותר מחמת שאין נוהג בו משום איסור הוי שפיר ס"ס, משא"כ אם גם ספק הראשון יש בו צד עכ"ד ע"ש. (ושמעתי באומרים לי שיש מאחינו האשכנזים ההולכים בשי' הב"ח הנ"ל) ולשי' זו יש מקום להקל בכה"ג דלא חשיב ס"ס משם א'. ודו"ק.

וכ"כ הגרב"צ נר"ו שם בתשובת שאלה שנשאל בהיותו בארה"ב, שבתקופת חג הסוכות ואילך מצוי הרבה קמח מתבואה חדשה ובמקומות הרבה אין מאפיה מיוחדת עם השגחה בנוגע לחדש, והשיב

דלכבוד שבת ויו"ט אפשר להתירם, וה"ט משום דאיכא ס"ס ספק שמא תבואה זו נזרעה קודם הפסח ג' ימים והותרה בעומר, ואת"ל דאחר הפסח נזרעה ואסורה הא איכא לאסתפוקי שמא הלכה, כמ"ד שאין חדש נוהג בחו"ל ובפרט ע"י גויים והמקום רחוק, ומיהו כיון שהספק השני אינו ספק שקול, דהא קימ"ל כמ"ד שאיסור חדש נוהג בחו"ל לפיכך לא כדאי לסמוך על הס"ס כזה בימות החול ויאכל אורז ודוחן וכדו' אבל לכבוד שבת ויו"ט כדאי לסמוך על הס"ס הנ"ל בשעת הדחק כיון שיש הרבה מתירים בס"ס כזה. עכ"ד ע"ש.

איברא דעפ"י מש"כ בשו"ת זבחי צדק ח"ב סי' קי' (ס"ס לה, אות קנח) דאזלינן בתר רוב האחרונים דעבדינן ס"ס כנגד מרן, ומה גם דהחיד"א ס"ל הכי, ואנן פה בגדאד יעא', גרירן בתריה דכן שמענו מפי מוהרמ"ח ז"ל ודאי דהכי נקטינן, וכו' עכת"ד ע"ש. הרי דס"ל דעבדינן ס"ס אפילו בסכנת מייעוט הפוסקים שנדחית, וכן ראייתי שנקט להלכה בשו"ת יבי"א חו' חאו"ח סי' מו אות ג', ועוד כמה דוכתי וע"ע ובח"ד יו"ד סיב' אות יד, דהעלה כד' הקול אליהו דלא בעינן ס"ס שקול, ודלא כהש"ך. ע"ש.

ולפ"ז בשעת הדחק יש מקום להתיר אף בשאר ימות החול היכא דלא אפשר, וכדאי הוא רבינו אביגדור כן וסי' לסמוך עליה בשעת הדחק. וכל היתר זה להלכה ולא למעשה, אם יסכימו גדולי ההוראה בדבר. וכל זה לדורים התם (בחו"ל) דשעה"ד טובא גבייהו, ובפרט באיזהו מקומן שאין השגחה וכיוב', משא"כ לאחרים היכא דאפשר אין להקל כלל וכלל.

יא. המורם מן האמור:

א. דשיטת מרן השו"ע בעקבות דעת התוס' (כתובות ט), והרשב"א, והרא"ש, והראב"ד, וכן נקטי האחרונים דס"ס משם א' לא חשיב ספק ספיקא, וממילא אין להתיר משום ס"ס משם א'. (כנידון השאלה). אולם לשיטת ה"ה והכ"מ בד' הרמב"ם, דאף דהוי משם אחד חשיב שפיר ס"ס. היה מקום להתיר ומ"מ נקטינן כד' מרן השו"ע ורוב האחרונים שאין להתיר ס"ס משם א'.

ב. היכא דיש לצרף התירים נוספים, אך דהוי ס"ס משם א' חשיב ס"ס (ויבואר לקמן בע"ה גבי איסור חדש במשקין ומשם בארה).

ג. בארץ ישראל בתבואה הגדילה כאן אין חשש של תבואה חדשה כלל, כיון שזמן הזריעה הוא בדרך כלל בתחילת החורף והקצירה בזמנה, למעט מקרים מיוחדים בשנים מעטות שהקיץ מתחיל מוקדם מאוד מזמנו הרגיל, ואז ימצא שנתבשלו התבואה קודם, שאז יש לדאוג שלא ישוקו התבואה קודם טז' ניסן. (אולם מקרים אלו באר"י הם נדירים כאמור).

ד. בתבואה המיובאת מחו"ל בה הדבר מצוי ביותר, יש להזהר שלא להשתמש בתבואות או מוצרי מזון שונים העשויים ממיני קמחים שונים (ה' מיני דגן בלבד) המיובאים מחו"ל כגון, גריסי פנינה (הנעשים משעורה), קווקרים העשויים משבולת שועל, וקורנפלקס, עוגיות, לחם וכיוצ"ב (רשימה מפורטת, נפרסם במאמרים הבאים בע"ה). כשיש ספק וחשש שנקצרו קודם הפסח וכיוצ"ב אין לאוכלם אלא אחר הבדיקה שאין בהם איסור חדש, בהשגחה מוסמכת שאין במוצר זה חשש חדש בפרט כאן בארץ הקודש שיש ב"ה שפע מוצרים ללא חשש שאין כדאי להכניס עצמו בספק.

ה. בזמננו בארה"ב (שמדפיסים על כל שק תבואה קמח, מאיזו שנה הוא - קוד מסחרי) ובתקופת סוכות בערך יכול כל אדם לדעת אם בתבואה זו חדשה או ישנה (א"א לסמוך על הס"ס דהרמ"א כיון דליכא אלא חדא ספיקא) ולכאורה יש לאסור מספק. אולם לכבוד שבת ויו"ט אפשר

להתירם (מס"ס אחד ע"ש), בשעת הדחק. (אבל בימות החול לא כדאי לסמוך על הס"ס). (כ"ד הגרב"צ נר"ו, ראה לעיל, וכל האמור בסעיף זה הוא היתר לתושבי המקום דשעת הדחק היא לגבייהו. ודו"ק).

ו. ובימינו ביבשת אמריקה ג"כ נהוגה זריעה דו שנתית וכיום רוב השעורים barler שכולת שועל oats הן מזריעת קיץ ונזרעות אחר הפסח, ויש בהם בעיה של חדש בזמן החורף. כמו"כ בחיטה ישנם ב' מינים חיטת חורף winter - wheat המשמשת ברובה למאפה פריך, וחיטת אביב spring- wheat המשמשת ברובה למאפה לחם ומוצרי פסטה, והיא נזרעת אחר הפסח לעומת השיפון rye שהוא כולו רק מזריעת חורף. (מתוך A guide to chodsh monser NY וע"ע קובץ בית הלוי עמ' קלג)

ז. באנגליה יש זריעה דו שנתית של שכולת שועל שממנה מיצרים את מוצרי הקווקר, וגם גרנולות שבהם מעורבים שכולת שועל, ובארץ הקודש מיובאים רבים ממוצרים אלו. והזריעה הקייצית לפעמים מתאחרת אחר הפסח, ויש בזה בעיה של איסור חדש. כמו"כ יש בעיה במאפה הלחם שמעורבים בו חיטים המיובאים מקנדה שיש שם חיטים מזריעת קיץ שנזרעות אחר הפסח.

ח. ולכן שדרי"ם ואנשים הנוסעים לחו"ל בפרט בתקופת החורף יזהרו לבדוק במקום נסיעתם אם יש חשש חדש במוצרי המזון. ואם לאו עדיף שיקחו צידה לדרך מבעוד מועד, כדי שיהיה להם לסעוד לבם גם במיני תבואה, ואל יכניסו עצמם בספקות והתירים דחוקים. וכן שמעתי ממרן הרשל"צ שליט"א (קיץ תשנ"ד) שכשיוצא לחו"ל בתקופות הנ"ל היה בודק אם אפשר לאכול מיני מאפה ולחם שאין בהם חשש איסור חדש ואם לאו היו אוכלים פירות וירקות ודברים אחרים. ומכאן עצה טובה קמ"ל.

וגם בארצינו הקדושה, כשלוקח מוצר תוצרת חו"ל (כגון קורנפלקס, גרנולה, וכיוצ"ב) ישים ליבו במשנה זהירות מחשש איסור חדש. וי"ר שבזכות שמירת איסור חדש נזכה להקריב מנחת העומר בבנין בית מקדשינו ותפארתינו אמן.

הרב דוד וקחי שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

טעם ומהות איסור כלאים

נאמר בתורה (ויקרא י"ט) את חוקתי תשמורו. בהמתך לא תרביע כלאים. שדך לא תזרע כלאים וגו' ותרגם אונקלוס: בעירך לא תרכיב עירובין, חקלך לא תזרע עירובין וכו'... פירוש: התורה אסרה עלינו להרכיב הבהמות ולערב הזרעים מין בשאינו מינו בשדה. וטעמים רבים נאמרו לאיסור כלאים.

א. הטעם שהובא בס' החינוך:

במצוה רמ"ה כתב וז"ל: נצטוינו שלא לזרוע שני מיני זרעים כגון חטה ושעורה ביחד בא"י דוקא שנאמר, שדך לא תזרע כלאים. משרשי המצוה כתבתי מה שידעתי במצוה הקודמת ושם נאמר כך, כי הקב"ה ברא עולמו בחכמה ובתבונה ובדעת וצייר כל הדורות לפי מה שהיה צריך ענינם ראוי להיות מכוונת השלם בכיוון וב"ה היודע, וזהו שנאמר במעשה בראשית "וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". ובהיות היודע אלוקים כי כל אשר עשה הוא מכוון בשלמות לענינו שהוא צריך לעולמו, ציווה לכל מין ומין להיות עושה פירותיו למינהו ולא יתערבו המינים פן יחסר שלימותן, ולא ציווה עליהן ברכתו. ומזה השורש לפי הנראה במחשבתנו נמנענו מהרביע הבהמות כלאים, והזהרנו בכך מזה הטעם גם על מין הזרעים והאילנות.

ב. הטעם שהובא בס' הכלבו והרמב"ן:

טעם איסור כלאים כי השם ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות, בדוממין ובבעלי נפש התנועה ונתן בהם כח התולדה שיתקמו המינים בהם לעד כל זמן שהוא יתברך ירצה בקיום העולם, וציוו בכחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעולם כמו שנא' בהם למינהו והרכיב שני מינים משנה ומכחיש מעשה בראשית כאילו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורה ויחפוץ הוא לעזור בכריאתו של עולם להוסיף בו בריות. והמינים בבע"ח לא יולידו מין בשאינו מינו וגם הקרובים בטבע שיולידו כגון הפרדים, יכרת זרעם כי הם לא יולידו. וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשא"מ אין פרים צומח אח"כ (1) ויהיה שאיסורם שני הטעמים ההם הנזכרים וזהו הטעם שדך לא תזרע כלאים שהוא בהרכבה על דעת חז"ל, ואסר אף כלאי זרעים מפני שנשתנו בטבעם ובצורתם בהיותם יונקים. ויהיה כל זרעם ממנו כאילו הורכב משני מינים. (כלבו כלאים צ"א רמב"ן ויקרא י"ט ט"ט).

ג. הטעם שהובא בס' מורה נבוכים להרמב"ם:

הרמב"ם במורה הנבוכים כתב טעם שונה והוא דהתורה אסרה לזרוע ולהרכיב כלאים משום חוקות הגויים להרחיקנו מע"ז. שהם מחשבים לפי המולד את זמן ההרכבה ומושכים ומקפפים את האילנות לכוכבים ומזלות מלבד שני המשרתים (השמש והירח). ע"ש באורך. (חלק ג' ל"ז)

ד. הטעם שהובא בס' המאירי (שבת פ"ד):

כבר ידעת שכלאי זרעים אין נוהגין אלא בא"י ומ"מ כל הזרוע כלאי זרעים בארץ וכו'... ואף בארץ

(1) לכאורה קשה: הרי מצינו שיש להם פרי למורכבים כההיא דנוטל אדם יחור מאילן מורכב ונוטעו במקום אחר. ואולי צ"ל דכוונתו שהזרע של הפרי לא מוציא פירות.

איסור כלאי זרעים אינו אלא כששני המינים יונקים זה מזה. ושהדבר נראה לעין אבל אם לא היה נראה לעין אע"פ שיונקים זה מזה כגון שהיה גדר בינתיים או ראש תור וכו' הא אין איסורם אלא **ביניקה** ובמראית העין.

וצריך להבין מדוע הוצרך המאירי לטעם של יניקה הרי התורה אסרה לזרוע בעירבוביא כפירוש התרגום [ולטעם החינוך והכלבו נ"חא]. ואפשר לפרש שהוקשה לו מאי שנא איסור כלאים מאיסור שבת לענין תערובת, והרי איסור בורר בשבת שייך רק אם יש לי יותר מפריט א' משני מינים של אוכלין, או כלים, אבל אם יש לי תפוח א' ואגס א', או כף א' ומזלג א', וכי שייך בזה בורר. הרי כל א' בפני עצמו, ומדוע בכלאים שאיסורו משום עירוב כלשון התרגום די בחטה א' ושעורה א' כדי לחייב מלקות ונראה דלכך הוצרך המאירי לשני הטעמים גם לטעמא דיניקה וגם לטעמא דעירוב הנראה לעין. דאם נראה חטה א' ושעורה א' לחברתה מהיכי תיתי לומר שזה עירוב האסור משום כלאים הרי כל א' ניכרת בפני עצמה, אלא ע"כ צריכים אנו לטעם של יניקה. ולא לחינם מדגיש הרמב"ם בהלכותיו שאסור לסמוך מין לשאינו מינו. משום דיונקים זה מזה [פרק ד' הל' ט' והל' ט"ז].

ה) באור דברי הרמב"ם במשנה דערוגה:

ועתה נבוא לבאר בס"ד דברי הרמב"ם בפירושו למשנה דערוגה פרק ג' וז"ל: ושמור אלו העיקרים והוא. שכלאים אין האזהרה בו אלא למראית העין, לפיכך כשיראה הצמח האחד מובדל, הוא מותר ואפי' שיהיה סמוך לו כמו שאמרנו בראש תור חיטים וכו'... וכן בפרק ג' הלכה ה' מכלאים, כתב. וכן אם יש שם זרעים ואילנות אחרות אע"פ שהם שני מינים בטבעם וכו'... לא חששו להם לכלאים זע"ז, שאין הולכים בכלאים אלא אחר מראית העין. ומכא דבריו אלו הסיקו המפרשים (2) בדעת הרמב"ם שאיסור כלאים אינו אלא מפני מראית עין והקשו עליו מהא דפסק בפרק ב' הל' א', זרע שנתערב בו זרע אחר אם היו א' מעשרים וארבעה. כגון סאה של חטים שנתערבה בעשרים ושלוש סאה של שעורים הרי זה אסור לזרוע את המעורב עד שימעט את החטים או יוסיף על השעורים, **ואם זרע לוקה**. והקשה עליו ה"שוהם וישפה" וז"ל: מהירושלמי שהביא הכסף משנה משמע שעיקר האיסור הוא משום מראית עין, ואיך כתב רבינו דלוקה. וכבר נתקשו בזה הרבה מהאחרונים, עד שדעת "הפני משה" היתה שמה שכתב רבינו לוקה היינו מכת מרדות, ואמת הברור הוא מ"ש הרמ"ז ז"ל דלא מיקרי מבטל איסור, כיון שעיקר האיסור שאסרה תורה כלאים הוא משום מראית עין וכמ"ש הר"מ בפירוש המשנה רפ"ג וז"ל ושמור אלו העיקרים. וכו'... וכיון שיש בו פחות מעשרים וארבע אין זה מבטל איסור. אלא כאילו אין שם איסור כלל וכו' ע"כ דבריו.

וע"ע בספר המפתח שכתב על דברי הרמב"ם **"ואם זרע לוקה"**, צ"ע מגמרא ב"ב צ"ד. וירושלמי רפ"ב דבכלאים, דמוכח דאינו אלא מדרבנן משום מראית עין. הרי לך שהבינו בדעת הירושלמי והרמב"ם שטעם איסור כלאים אינו אלא משום מראית עין בלבד. והדבר תמוה מאוד, דלאו דכלאים לאו גמור הוא מן התורה ולא נתנה התורה טעם לאיסור זה, ומדוע שונה הוא מכל איסורי תורה. ומה שכתבו הראשונים שהובאו לעיל, טעמים לאיסור כלאים. אינם אלא לבאר טעמא דקרא. ועוד, דמהרמב"ם עצמו מוכח דאיסור כלאים איסור דאורייתא גמור ככל האיסורים, וממקום שבאת. שבכל מקום שכתב הרמב"ם לוקה ע"כ לוקה מדאורייתא. דהרמב"ם לא חש לפרש, והיכא דצריך לכתוב מכת מרדות כתב [עיי' פרק ה' דכלאים הל' ט"ו]. ובריש הלכות כלאים כתב בפירוש הזרע שני מיני זרעים כאחד בא"י לוקה, שנא' שדך לא תזרע כלאים. ומיד בסמוך בהלכה ב' כתב הזרע בעציץ שאינו נקוב מכין אותו מכת מרדות.

(2) פני משה ומשמעות מרן כ"מ בהבנת הרמב"ם ושאר מפרשים בהבנת הירושלמי שיבואר לקמן.

ועוד ראה שיעקר איסור כלאים דאורייתא ולא מפני מראית עין, שהרי כתב הרמב"ם (ע"פ הירושלמי) בפרק ב' הלכה ו'. במה דברים אמורים [שאפשר למעט רובע מבית סאה או להוסיף] בשלא נתכוון לערב, ובשלא נתכוון לזרוע השני מינין שנתערבו, אבל אם נתכוון לערב זרע בזרע אחר, או לזרוע השני מינים, אפי' היתה חיטה א' בתוך כרי של שעורים אסורה לזרעה וכן כל כיו"ב, **ואם זרע לוקה** (הרדב"ז שם) (3). ואם נאמר שאיסור כלאים עיקרו מפני מראית עין כפשוטו, מדוע אסור לזרוע חטה א' בתוך כרי של שעורים וכי ניכרת היא לעין, והרי בריש פרק ב' ברמב"ם ובמשנה בירושלמי ר"פ ב' (שם) נכתב דכל סאה שיש בו רובע ממין אחר ימעט, משמע שדוקא באופן זה שייך מראית עין (4).

והנלע"ד בביאור דברי הרמב"ם, דודאי הרמב"ם לא נתכוון כשכתב דעיקר איסור כלאים אין האזהרה בו אלא למראית עין לומר דאיסורו דרבנן. אלא ודאי פשיטא ליה דעיקר איסור כלאים הוא מדאורייתא ככל איסורי תורה. וכוונת הרמב"ם היא, שהתורה אסרה עלינו לערב שני מינים ולזרעם, א) כששני המינים יונקים זה מזה. ב) כשהדבר נראה לעין, ז"א שהערבוביא והיניקה של הזרעים והצמחים נראית לעין לאפוקי ראש תור או שהיה גדר ביניהם. וכן בשתי שדות של שני אנשים, וזה ממש כדברי המאירי לעיל. ומעתה יובן דמה שכתב הרמב"ם בכל מקום לוקה סתם היינו מדאורייתא.

אלא דעדיין קשה על דברי הרמב"ם דפסק בריש פ"ב דכלאים דכל סאה שיש בה רובע ממין אחר ימעט וכו'. **ואם זרע ה"ז לוקה**, דמהירושלמי ריש פ"ב דכלאים, משמע דאיסור דרבנן הוא ומשום מראית עין, וז"ל הירושלמי. בדה"מ ימעט: באיזה צד הוא ממעט? פירוש: (פ"מ) כיצד הוא ממעט. או פוחת מן הרובע או מוסיף על הסאה, בכדי שיתמעט הרובע מחלק אחד מ - כ"ד. ופריך, לא כן אמר ר"א בשם ר' יוחנן. כל האיסורים שריבה עליהן, שוגג מותר, מזיד אסור. ומשני תמן את מרבה לבטל איסור תורה. ובהא הוא דאמר ר' יוחנן דאסור לבטל איסור לכתחילה, ברם הכא את מרבה לבטל דבר שאינו אסור אלא מפני מראית עין. וזה מותר אפי' לכתחילה דהם אמרו והם אמרו ע"כ: משמע דאיסור רובע לבית סאה מדרבנן הוא ומשום מראית עין. וקשיא לרמב"ם.

ביאור דברי הירושלמי:

וקודם שנבוא בס"ד ליישב דברי הרמב"ם. נבאר דברי הירושלמי ע"פ דברי המפרשים א' לא' ונתנבאו כולם בסגנון א'. וראשון להם "תועפות ראם" על ספר יראים [מצוה ש"צ אות ג' בשם באה"ט על ספר ויקרא]. דביאר דאין כוונת הירושלמי לומר דאיסור כלאים הוא משום מראית עין גרידא ומדרבנן (א5). דהרי לאו דכלאים מפורש בקרא. אלא כוונת הירושלמי דטעם ומהות איסור כלאים מן התורה אינו אלא מפני מראית עין וכמו שפירש רש"י בשבת פד: דגבי כלאים היכרא הוא דבעינן דלא ליהוי עירבוב. עכ"ל. ושני לו "עמודי אש" וז"ל: ולענ"ד נראה דכוונת הירושלמי הכא דבשאר איסורים האסורים מחמת עצמן כשהוא מבטל וכו'. אבל בכלאים דכל א' בפני עצמו מותר אפי' אחר שנתערבו קודם שיזרעו ולא אסרה תורה אלא בכה"ג דאז נראה וניכר הכלאים. א"כ כשאנו מבטלין לא יש איסור כלאים כלל וזה לא נקרא ביטול איסור אלא כמסיר האיסור דזה מותר לכתחילה, ומפני מראית עין דהכא לא דמי לשום מראית עין דעלמא. וכיון לדעת מהר"י חאגיז פ"ב דכלאים. ונראה דזו גם כוונת הרב מח"ס "קריית ארבע" (על הרמב"ם דכלאים) שמבאר גם כן דברי הירושלמי דאין הכוונה כאן ככל מראית עין דעלמא, ולא עוד אלא שתמה על מרן הכ"מ שהבין בדעת הירושלמי

(3) דלא גרע מחיטה א' ושעורה א' דמחייב ת"ק בסוף פרק א' דכלאים. ועיין במלאכת שלמה בפירושו על משנה דרפ"ב דכלאים, וכן בתויו"ט שם. משמע מהו דאסורה לזרעה מדאו', ובס' "קריית ספר" כתב דכיוון דנתכוון, אחשביה, ואסור מן התורה אבל אפשר דאינו לוקה.

(4) ואין להקשות לפ"ז מדוע לוקה על פחות מרובע, והרי באיסור כלאים צריך שיראה הערבוב לעין. הא לא קשיא, דגם בפחות מרובע נראה הערבוב אלא דלא יחשדוהו בכמות כזו שזרע בכוונה כלאים, כיון שדרך התבואה שמתערב בתוכה מין אחר בדרך כינוסה. ויאמרו היה טורח לו לבררן.

(א5) ונראה דזו כוונת בעל דברי מלכאל. (ח"ב סי' מ"א או כ') דכתב דדין כלאים דאו' תלוי במראית העין גם לענין זרוע בכוונה.

דהכא דין מראית עין הרגיל, שלא יחשדו בו שזרע כלאים בכוונה. והוסיף שגם מרן הגאון בעל חזו"א (סימן ד אות י"א) הלך בעקבות המפרשים הנ"ל, בביאור הירושלמי וז"ל: אין הכוונה שכאן איסור דרבנן, דגם כאן איסור תורה כמ"ש הר"מ בפ"ב מהלכות כלאים שאם יש רובע לסאה ממין אחר וזרען הרי זה לוקה. אלא הכוונה דהכא כל כלאים בערבוביא הנראית לעין אסרה תורה, וכו' וכיון שהוסיף ואין כאן רובע לסאה אין כאן ערבוב. עש"ב.

ולאחר המח"ר נלע"ד דקשה להעמיס פירוש זה בדברי הירושלמי דמהירושלמי משמע בפשטות כדברי הפני משה וכהבנת מרן הכ"מ ורע"ק. וכן מוכח מביאור הגר"א (סימן רצ"ז אות ט"ו), ד"ה ואם זרע לוקה: וז"ל, צ"ע דהא בירושלמי שם אמרינן לא כן אמר ר"א בשם ר"י וכו' ברם הכא מפני מראית עין, ועוד הא אמר שם דמיירי שלא נתכוון לערב ולזרוע. ע"כ.

ביאור דבריו שמהירושלמי ברור להדיא שמראית עין כאן בסוגיא "דכל סאה" הוא דין מראית עין הרגיל בתלמוד, כפירוש "הפני משה" שלא יחשדוהו שזרע בכוונה כלאים וע"כ לומר כן, דברי שא כתב הירושלמי, תמן את מרבה לבטל איסור תורה ברם הכא [בכלאים דרובע לסאה] את מרבה לבטל מפני מראית עין, ומכלל לאו אתה שומע הן, ואם שם איסור תורה, ע"כ הכא איסור דרבנן, דהם אמרו לאסור והם אמרו להתיר ע"י תוספת לסאה או מיעוט המין הנוסף. וא"כ משמעות הירושלמי כדברי מרן הכ"מ והגאון בביאורו וסיעתם. אולם צ"ל, דפירושם יפה בדברי הרמב"ם דריש פ"ג במשנה בערוגה וכמו שפירשתי לעיל, ודייקא נמי מלשונו שאין כאן דין מראית עין הרגיל שכתב כך ודע. שכלאים אין האזהרה כו אלא למראית עין, ולא כתב משום מראית עין. וכן בפרק ג' הלכה ה' כתב לענין שויון המינים שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין, וכוונתו דאיסור כלאים הוא כשנראה הערבוב לעין וכמו שפירשו המפרשים הנזכרים בדברי הירושלמי, וחזיתיה להרב תפא"י בפירושו על משנה זו דכל סאה שיש ביה רובע וכו' וכן בתוס' אנשי שם שהביאו דברי הר"מ שסיים ואם זרע ולא הוסיף לוקה. וביאור דאמנם עיקר דין כלאים הוא מן התורה אלא דשיעורין חציצין ומחיצין, הלמ"מ. וכן שיעור זה של רובע לסאה הוא הלמ"מ, (ב5). ויישבו בזה דברי הרמב"ם. וכמו בשבת דעיקר מלאכות שבת דאורייתא ושיעוריהן הלמ"מ כמו טלטול ד' אמות ברה"ר, או שיעורי הוצאה מרשות לרשות של חפצים שונים, וכן בשיעורי מאכלות אסורות דשיעורן בכזית ללקות עליהן.

אלא דעדיין קשה לפי פירושם, דאי נימא דשיעור זה של רובע לסאה היא שיעור מוחלט מהלמ"מ כדי לחייב עליו, א"כ מה לי נתכוון לזרוע ומה לי לא נתכוון לערב ולזרוע (6) והרי בירושלמי [וכן פסק הר"מ] נכתב בד"א [שאפשר למעט או להוסיף]. בשלא נתכוון לזרוע כלאים. אבל נתכוון לערב כדי לזרוע כלאים או לזרוע את המעורב, אפי' חטה א' בתוך כרי של שעורים אסורה לזרועה ובפשטות אסור לזרועה מדאורייתא (7) (עיי' תויו"ט ובתולדות יצחק על ירושלמי (רפ"ב) ו"קרית ארבע" ורדב"ז על רמב"ם שם) ולא גרע מהא דסוף פרק א' דכלאים דדעת ת"ק דר"י דאפי' חטה א' ושעורה א' אסור משום כלאים ומן הסתם גם לוקין על זריעתן וכ"ש הכא דעירוב גמור הוא.

ישוב דברי הרמב"ם:

והנלע"ד ביישוב דברי הרמב"ם הוא כך. דלדעת הרמב"ם כל שכוונתו לערב שני מיני זרעים על מנת לזרוע או שנתערבו מאליהן בשעת כינוס התבואה ובכוונתו לזרועם, ונוח לו בזה, הרי זה אסור מן התורה. ואפי' חטה א' בתוך כרי של שעורים. ואם זרע לוקה, כמו שביארנו בסמוך, והם הם דברי

(ב5) ועיי' ב"ציון ירושלים" על הירושלמי בסוגין דכתב בשם רע"ב ועוד אחרונים דמה שכתבו בירושלמי "באמת אמרו, הלמ"מ". לאו דווקא אלא מדרבנן ור"ל שהדבר ברור כהלמ"מ.

(6) ועיי' בתו"ס אנשי שם שכתב כן על דברי הר"מ. וז"ל. ולפ"ז לדעת הרמב"ם לוקה אפי' אין לו הנאה ממנו.

(7) וכן משמע שיטת הרא"ש שכתב בהגהותיו, שאם מערב ע"מ לזרוע לא בטל ברוב ואסור מדאורייתא [הובא במקורות וציונים על הרמב"ם פ"ב] וכן משמעות דעת הר"ש ו"מלאכת שלמה".

הירושלמי בשמעתין. ומה שאמרו בירושלמי, כל סאה שיש בה רובע ממין אחר ימעט המין האחר או יוסיף על הסאה התם מיירי שנתערבו מאליהן בשעת כינוס התבואה ולא ניחא ליה בתערובתן ואדרבא טורח הוא לו לברור אחר כך התבואה מן המין האחר. וכן ביאר מרן הכ"מ על הר"מ בפ"ה ה' וז"ל: ולענין פירוש הירושלמי נ"ל שהוא בע"א. דנתכוון לזרוע. היינו שהוא מתכוון לזרוע השני מינים כדי ליהנות משניהם. ואינו מתכוון לזרוע, היינו שאין מתכוון לזרוע אלא המין האחד בלבד, והמין האחר היה חפץ שלא יראה ולא ימצא, ועל כגון זה אמרו בירושלמי דכיון דלא ניחא ליה ואינו מכוון לא הטריחוהו חכמים לברור הכל, אלא עד כדי שלא יראה לעין (8) ושיערו שעד רובע לסאה לא ניכר העירבוב ומכאן ואילך ניכר, ולכן ימעט מרובע או יוסיף על הסאה. ולא גרע משבת דאמרינן התם דדבר שאין נתכוון מותר (כ"ש) ואפי' בפ"ר, היכא דלא ניחא ליה. וכעין זה מצינו בפרק ט' דכלאים משנה ה': מוכרי כסות מוכרים כדרך ובלבד שלא יתכוונו (ליהנות) בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים וחדש שם הר"ן [הובא בתוס' רע"ק] שבמידי דלאו אכילה הוא אפי' בפ"ר מותר. וכ"ש הכא דלאו אכילה אלא זריעה וגם לא ניחא ליה, ולפ"ז מתיישבים דברי הרמב"ם אל נכון בס"ד, בהא דפסק דלוקה [אף דרובע לבית סאה היא משום מראית עין כדברי הירושלמי] וטעמו הוא כיון שחכמים נתנו לבעל הזרעים שנתערבו בשעת כינוס התבואה אפשרות להמנע מאיסור כלאים ע"י מיעוט הרובע או תוספת על הסאה והאיש עומד בשלו ולא ממעט או מוסיף, גלי דעתיה דניחא ליה ואינו יכול לומר לא נתכוונתי (9) וחזר דינו כדין מתכוון דאפי' חטה א' בתוך כרי של שעורים אסור לזרעה.

ותניא דמסייע לן הם דברי הרא"ש בהגהותיו, הובא בחזו"א (שם) על האי סוגיא דרובע לסאה דימעט וז"ל: דכיון דלא ניחא ליה אינו כלאים מן התורה. פירוש. ולכן התיירו למעט או להוסיף, משמע דהיכא דניחא ליה הוי כלאים מן התורה ולוקה עליו ואפי' בפחות מרובע. ונראה שלזה נתכוון הגר"א בביאורו (שם) שכתב. ועוד הא אמר שם בהלכה ז' דמיירי בשלא נתכוון לערב ולזרוע, ע"כ. ר"ל, דדוקא אז מותר לדברי הירושלמי להוסיף או למעט דכיון דאיסורו משום מראית עין [כיון דלא מכוון] ומדברבנן הוא. דהם אמרו והם אמרו ועפ"ז מיושבים גם כן דברי הירושלמי בס"ד.

ואחר הבאת הדברים לדפוס נזדמן לידי פירוש "קול סופר" להרב הגאון ר' חיים סופר (מחבר שו"ת מחנה חיים) בהערותיו למשנה רפ"ב דכלאים, וראיתי שתירץ קושית רע"א על הרמב"ם כדברינו ושמחתי שכיוונתי לדבריו. וד' יאיר עינינו בתורתו.

(8) פירוש: שלא יראה לעין שזרע בכונה ועד רובע לא יבואו לחשדו שזרע בכונה אבל ביותר מרובע יבואו לחשדו שזרע בכונה שני מינים.

(9) וע"כ צ"ל דמתכוון הוא, דהרי לא מתחייב מלקות בלא התראה ומן הסתם התרו בו שלא יזרע, והוא זורע. ודמי להא דהיה לובש כלאים ואמרו לו אל תלבש והוא לובש ופושט, לובש ופושט, דחייב על כל א' וא'.

הרב **יעקב יעקב שליט"א**
המכון למצוות התלויות בארץ

דין ביטול ברוב בכלאים

מבוא:

נאמר בתורה "שדך לא תזרע כלאים" (ויקרא י"ט) דהיינו מדאורייתא חל איסור כלאי זרעים רק כשזרע שני מינים במקום אחד (קידושין ל"ט ע"א, "אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן לוקים על הכלאים דבר תורה"), או במתכוין לגדל כלאים, ברם חז"ל אסרו גם כשאינו מתכוין לזרוע ולקיים כלאי זרעים, כגון: שנתערב מין בשאינו מינו בשיעור רובע לסאה, ז"א: רובע קב שעורים שנתערב בעשרים ושלשה רבעים חיטים, וכדאיתא במשנה דלהלן, ובכלאים (פ"ב מ"ב) נקבע שיחסים אלה של רובע בסאה חלים בזמן שנתערבו מינים ששיעורי זריעתם דומים.

איתא במשנה (כלאים פ"ב מ"א), "כל סאה שיש בה רובע ממין אחר ימעט", ע"כ. ובגמ' (בבא בתרא צ"ד ע"א) וכ"ה בגמ' מו"ק דף ו' ע"א, ובירושלמי (פ"ב ה"א). ורובע הוא רובע הקב, וסאה ששה קבין, נמצא דרובע הוא אחד מ-כד' לסאה, כ"ג חלקים ממין אחד, וחלק ה - כד' ממין אחר, ומחויב למעט הרובע עד שיתמעט מאחד מ-כד'.

ומפרש הירושלמי (שם בגמ') דלערב בכוונה כדי לזרוע אף גרעין אחד אסור, רק דהכא מיירי שנתערב ממילא כדרך התבואות שמתערבים זה בזה, וממשיך הירושלמי (שם) וז"ל: "ימעט - באיזה צד ימעט, או פוחת מרובע או מוסיף על הסאה, ופריך, לא כן אר"י (סוף פרק ה' דתרומות) כל איסורין שבתורה שריבה עליהן בשוגג מותר ומזיד אסור? ומשני תמן את מרבה לבטל איסור תורה, ברם הכא את מרבה לבטל מפני מראית עין. ע"כ. ומסביר הרע"ב (כלאים פ"ב מ"א) ד"ה ימעט וז"ל: אותו מין אחר המעורב בו עד שיפחת הרובע ויתבטל בתוך הסאה, ומוסיף הרע"ב (שקלים פ"א מ"א) ד"ה "ועל כלאים" וז"ל: דדבר תורה חד בתרי בטיל, אלא שחכמים אסרו משום מראית עין והם אמרו דפחות מרובע לסאה מתבטל. ע"כ. גם מלשון הירושלמי (שם), ברם הכא את מרבה לבטל משום מראית עין, מוכח דמהני ביטול בכלאים.

אך יש לדון:

א. ככהאי גוונא שנתערב מין בשאינו מינו בשיעור רובע לסאה, קודם זריעה, דהיינו היתר בהיתר האם אפשר לומר בטל ברוב.

ב. הרי לפי הירושלמי הנ"ל, ולפי פיהמ"ש לר"מ (ריש פ"ג) כלאים הוא איסור מדבריהם אך יש לו עיקר מן התורה, ובכהאי גוונא אומרים התוס' (ביצה ד' ע"א) שאין מבטלין איסור.

ג. האם מדין ביטול ברוב קמיירי, או שאין כאן דין ביטול, ומה שצריך למעט הוא משום מראית עין.

ראשית דבר אבאר בקצרה דין ביטול ברוב:

איסור בהיתר: מעט איסור שנתערב ברוב היתר, בטל האיסור ברוב, כשהאיסור וההיתר הם יבש ביבש (חולין צט' עב', ק' ע"א) דהיינו כשאינו נבלל עם ההיתר ועומד בפני עצמו, אלא שהוא מעורב ואינו מכירו, ולמדוהו מהכתוב, "אחרי רבים להטות" (שמות כג', ב'). יש מהראשונים שסוברים שמן התורה הוא שבטל ברוב, אבל מדרבנן אינו בטל וצריך שיהיה בהיתר שישים כנגד האיסור, (רמב"ם הל' מ"א פט"ו ה"ד, ר"ן חולין צט' בשם הראב"ד) אבל רוב הפוסקים סוברים שאף מדרבנן בטל ברוב, (תוס' חולין ק' ע"א ד"ה בריה, רא"ש חולין צט' סימן לז, ר"ן, תוה"א להרשב"א בית ד' שער א', טושו"ע יו"ד קט' ס"א).

היתר בהיתר: בטל ברוב לענין שלא יאסר אח"כ, ולכן שנינו - "צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, אם רוב מן הגמלים מותר לערב עמהן פשתן" (כלאים פ"ט מ"א), הרי שהיתר בהיתר מתבטל (עין

ש"ת נו"ב מהדר"ת חיו"ד סי' קפ"ו). ולפיכך חמץ שנתערב קודם הפסח בטל, אעפ"י שעכשיו הכל היתר, וכשיגיע זמן האיסור אינו חוזר ונאסר. (שו"ע א"ח סימן תמו' ס"ד). [ועו"ע על ביטול היתר בהיתר בשישים ברמ"א יו"ד סי' צט' ס', חלב שנתבטל במים בשישים, ובש"ך ס"ק כב', באור הגר"א ס"ק טז', וחידושי רעק"א] ויש חולקים שסוברים שהיתר בהיתר לא בטל. (ר"ן נדרים נ"ב ע"א, שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתלא' בשם הראב"ה).

היתר בהיתר שנתערבו באופן שתערובתם אוסרתם, כגון מעט צמר ברוב פשתן, לדברי הכל אין לו ביטול, אלא רק בבשר וחלב אעפ"י שתערובתם אוסרתם יש בו דין ביטול, לפי שעיקר האיסור הוא כשנותן טעם אחד בחבירו וכשמתבטל ואינו נותן טעם הרי לא אסרתו תורה כלל. (ש"ך יו"ד רצט' סק"א) ועו"ע תוי"ט (ריש שקלים) ועו"ע בשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' פ"ג).

והנה בנידון דידן שנתערבו רובע קב שעורים ב - כג' רבעים חיטים, ולפי הירושלמי (שם) מיירי שנתערבו ממילא כדרך התבואות ואין כוונתו לזרוע, א"כ הוי היתר בהיתר שלא נאסרו בתערובתם א"כ שפיר הוי ממעט. וכמ"ש הרע"ב והרא"ש בפירושם על המשנה (כלאים פ"ב מא') דחד בתרי בטיל. אך מקשה התוי"ט, ד"ה "ימעט", דלא שייך ביטול ברוב אלא כשאין ניכרין (וכ"פ בשו"ע יו"ד רס"י ק"ט ובת"ח רס"י לט') ובשני מיני תבואה הרי ניכרין?

ומסביר התוי"ט, וז"ל: התורה אסרה כשרוצה לזרוע כלאים, אבל כשאינו רוצה אסור רק מדרבנן משום מראית עין ונתנו שיעור לדבר ופטרנוהו בממעט מקצתן. ע"כ. וכן משמע בירושלמי (שם) ד"ה "מה אנו קיימין". אלא שנתערבו דרך מכנס, ומפרש הכס"מ (ר"מ הל' כלאים פ"ב מ"ו) שבעת שכינס את התבואה נתערב שלא מדעתו והוא רצה שלא יראה ולא ימצא המין האחר, או כפי' הראב"ד בהשגותיו (כלאים פ"ב מ"ו) שבשעה שכנס את התבואה המעורבת כונתו היתה לאכלה ונמלך לזרעה. וכעין זה מצינו בפירושו של התולדות יצחק להגאון ר' יצחק אייזיק (על כלאים ד"ה מה אנו קיימין...)

שלא אסרה התורה אלא במתכוין לזרוע שניהן, אבל אם לא ניחא ליה לזרוע המין השני אין איסור אלא מדרבנן, ואין שייך לשאר איסורים דמטעם בטול ברוב נאמרו. נמצא שלדעת הרע"ב והרא"ש בפירושם על המשנה (כלאים פ"ב מ"א) הוא מדין ביטול ממש, דמדאורייתא חד בתרי בטיל, ושיעור רובע לסאה הוא רק מדרבנן משום מראית עין, וכן כתב השנו"א ד"ה "ימעט" דמהני ביטול, ומה שהקשה התוי"ט הא היכא דניכרים לא שייך ביטול, כתב השנו"א (בפירוש הארוך ד"ה "ימעט") דאשכחן ביטול כהאי גוונא גבי העושה סוכתו תחת האילן (סוכה ט' ע"ב), רש"י ד"ה בשחבטן, תוס' ד"ה "הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר". ע"ש. (1)

ועי' מנח"ח (רמ"ה סק"ח) שהקשה, למ"ד שזה משום ביטול, והרי במחובר לא שייך ביטול, ולהלכה נפסק שגם במחובר שיעורן אחד מ - כד. וי"ל מהסוגיא הנ"ל של העושה סוכתו תחת אילן שגם במחובר איירי, ודו"ק.

והנה בתוס' אנשי שם בפירושו על המשנה (כלאים פ"ב מ"א ד"ה "אלא כשאין ניכרין") הקשה לשיטת שס"ל שהוא מדין ביטול אם האיסור הוא ע"י תערובת, מדוע בגד שאבד בו חוט של כלאים אינו בטל? (קושיית תוס' בע"ז סה', נדה ס"א). ותירץ דחוט הוא דבר חשוב ואינו בטל, כמ"ש הב"ח והפרישה (בסי' רצ"ח). אמנם אין דעת תוס' ורא"ש (נדה שם) נראים כן, אלא כתבו הטעם שחוט לא בטל בבגד הוא משום שכל שני מינים המותרים כ"א בפני עצמו ונאסרו בתערובתם לא בטלי כלל כיון שע"י תערובת בא האיסור והכא דשרי, וע"כ כמ"ש התוי"ט. ע"כ.

ואמנם לעד"נ שאין מכאן ראייה לשיטת התוי"ט, ואין דמיון בין כלאי זרעים לכלאי בגדים, דבכלאי בגדים התערובת גורם לאיסור שכל שהם תפורים בבגד, נאסר כל הבגד בלבישה ואפילו חוט אחד (1) ועי' בדברי הגאון החזו"א (יו"ד סי' קפ"א סק"ג) שכתב על הר"מ (כלאים פ"ב ה"ו), צמר רחלים וצמר גמלים שטרפן זה בזה וטוה מהן טווי, אם היה הרוב מן הגמלים מותר לערבו עם הפשתן, ומפרש החזו"א ואפילו לכתחילה מותר לערבו עם הפשתן, ואפילו ניכר הצמר רחלים מתבטל, דכיון שנתערב קודם הטויה אין כאן שם טויה על הצמר, והוי הצמר רחלים כלא נטוה כלל. ודלא כתפא"י בכועז, ומשנה ראשונה (כלאים פ"ט מ"א), דבניכר לא שייך ביטול. ולפי דברי החזו"א אפשר לומר שגם בתערובת של רובע קב לסאה דאיירי שנתערבו ממילא קודם הזריעה שייך ביטול גם בניכר היות וקודם הזריעה אין איסור כלאים בתערובת.

של מין אחר אסור, ואפילו שיש בבגד זה גם צמר גמלים נאסר גם הצמר גמלים, וכ"פ בשו"ע (כלאים סימן רצ"ט ס"א) נמצא א"כ שמוליד האיסור הוא התערובת של צמר ופשתים ולכן לא שייך ביטול, כמ"ש לעיל. לעומת זאת בכלאי זרעים אין התערובת גורמת לאיסור, רק שאסור לזרוע את התערובת ביחד, או אפילו אחד ליד השני בפחות מ - ו' טפחים, ומיירי כמ"ש הירושלמי (שם) דלא עירבן קודם זריעה אלא שנתערבו ממילא ובכל אופן אסור לזרעם יחד, א"כ אין האיסור בשעת התערובת ובכהאי גוונא שייך ביטול, ודלא כהתוי"ט, ולפי זה מיושבת השאלה איך מותר לבטל כלאים, הרי זה איסור מדבריהם (כדמוכח בירושלמי שם) שיש לו עיקר מן התורה, ואיתיה לאיסוריה בעיניה, ובתוס' (ביצה דף ד' ע"א) מוכח להיפך וכן דעת הרא"ש שיש לחלק בדבר אם מקלי קלי איסורא, או אם איתיה בעיניה, אך לפי דברינו לא קשה, דבכלאים מדובר שהתערובת נעשתה לפני הזריעה ועדיין הם מותרים, וכדי שלא יזרע באיסור מותר להוסיף ולבטל את רובע הקב, כמ"ש מרה"פ (כלאים פ"ב) שמהירושלמי מוכח כפסק הר"מ (הל' כלאים פ"ב ה"א) דהכא יש לכלאים עיקר מן התורה ואיתיה לאיסוריה בעיניה ואפ"ה מותר לבטל, אבל התוס' (שם) מדברים בעצם שנשרו מן הדקל לתוך התנור ביו"ט ונאסרו משום מוקצה ולכן יהיה מותר להוסיף עליהם עצים ולבטלן, ולדעתם בדבר שיש לו עיקר מן התורה אסור לבטל, ומה שהגמ' (ביצה ד' :) אומרת שמותר להוסיף עצים ולבטל זה מפני שמקלי קלי איסורא. ועו"ע בפתחי תשובה (סימן רצ"ט סק"א. ש"ך ד"ה לא שייך ביה ביטול ברוב).

כאמור דעת התוי"ט שלא מדין ביטול קמיירי, ומה שכותב הירושלמי (שם) ממעט עד שלא יהיה אחד מ - כ"ד היינו משום מראית עין. וכעין זה מצינו בפירוש הרמ"ז, וז"ל: "דלא מיקרי מבטל איסור, כיון שעיקר האיסור שאסרה תורה בכלאים משום מראית עין". ע"כ. וכיון דאיירי קודם זריעה, או אפי' אם בשעת הזריעה (כ"כ בערוך השולחן כלאים סי' רצ"ט ס"ד). אין זה מבטל איסור אלא כאילו אין שם איסור כלל. ועו"ע להגאון החזו"א (סימן ד' ס"א) שכתב וז"ל: "שמיעוט כזה כשאין מכוונין עליו (כמש"כ הכס"מ על הרמ' פ"ב ה"ו) לא חייל עליה שם כלאים". ע"כ. ועו"ע בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן רנט). ועו"ע מש"כ רש"י עמ"ס שבת (דף פד' ע"ב) בד"ה ואחת באמצע, ומשמע מדבריו דגבי כלאים היכרא הוא דבעינן דלא ליהוי עירבוב.

מדברי הנוב"י (תנינא יו"ד סי' קפ"ו) נראה שדעתו כדעת התוי"ט שכתב, וז"ל: דהיתר בהיתר לא בטל ואמנם שנשאר כמו שהיה אבל שם חדש לא יחול על המיעוט, כיון שנתערב ברוב, כל מה שנתחדש בו אח"כ על שם הרוב נקרא, ולכן צמר רחלים שנתערב בצמר גמלים והרוב של גמלים אף דלא בטיל, מ"מ כשעושה אח"כ ממנו חוטים, שם החוט יקרא צמר גמלים ולכן מותר לחברו עם הפשתן. עכ"ד. ולפי"ז י"ל שה"ה בתערובת של רובע קב לסאה ממין אחר, דלאו מדין בטול קמיירי אלא שרובע הקב נקרא על שם הרוב, ואין כאן עירבוב כלאים. רק שלפי זה קשה לדברי הירושלמי (בד"ה, "מה אנן קיימין") שאם מתכוין לזרע אפילו חיטה אחת אסור. וא"ת שהמיעוט נקרא על שם הרוב למה במתכוין אסור לזרוע אפילו חטה אחת בכרי של שעורים? וצ"ל שאם מתכוין לזרוע, משמע דניחא ליה במין השני והוא חשוב בעיניו, מדין אחשביה. (וכ"כ בקרית ספר הל' כלאים פ"ב) ועל זה התורה אמרה "שדך לא תזרע כלאים".

סיכום:

נמצאנו למדים שיש מחלוקת ראשונים בהסבר המשנה בכלאים: דעת רע"ב ורא"ש: שמדין ביטול מיירי, דמדאורייתא חד בתרי בטיל, ושיעור רובע לסאה הוא רק מדרבנן משום מראית עין, וכ"כ השנו"א (בפירוש הארוך ד"ה "ימעט"). לדעת התוי"ט: לאו מדין ביטול מיירי, ומה שכותב הירושלמי ממעט היינו משום מראית עין, וכע"ז מפרש הרמ"ז, וכן משמע בפירושו של הגאון בעל הנוב"י (מהדורא תנינא יו"ד סי' קפ"ו). וכן משמע בפירושו של התולדות יצחק על הירושלמי,

אגרונום יהורם דנינו הי"ו
המכון למצוות התלויות בארץ

ניסוי בכנות אגס נוספות

אודות בעיית הכלאים באגסים. כתבנו כבר בגליונות הקודמים (ראה גליון מס' 5-6). שרוב ככל האגסים כיום בארץ ישראל מורכבים על כנות החבוש. וכידוע דבר זה אסור מן התורה משום כלאים. וב"ה החלנו בהעמדת הניסוי בכנות אגס. ע"מ לצמצם ככל הניתן את היקף האיסור. פתרון הבעיה מורכב מצדדים הלכתיים וחקלאיים. כך. שברירת כנות מתאימות בנוסף להתאמה לדרישות החקלאי צריך לפני כן לבדוק את הקרבה בין מיני זני האגס אותם אנו רוצים להרכיב. (בהתייחס לצורת העלים, צורת הפרי וטעם הפרי.) המבחן ההלכתי יכול להעשות רק בשלב שהעצים מניבים פרי.

מהצד החקלאי, המחקר אמור להתפרס על מס' שנים רב ככל האפשר. כדי שיהיה אפשר לאסוף נתונים גם על גילים מבוגרים של המטע.

לעת עתה, הכנות עדיין בשלבי קליטה במשתלה. כאשר, על גבם נבחנים זני אגס שונים. המטרה להשיג כנות עמידות למזיקים ומחלות. בעלות התאמה לתנאי הקרקע ומזג האויר. וכן, כניסת העץ לניבה בגיל מוקדם (ניבה מאוחרת מצויה בחלק מזני האגס ומהווה גם בעיה כלכלית). להלן מס' כנות שנבררו בעלות סיכויים לענות על המטרות דלעיל.

1. Pgrus caliergana מקורה ממין בר מהמזרח הרחוק.
2. O.H/F מקורה מהכלאה בין אולד הוולפונגילגל. (זנים אמריקאיים).
3. כנות "מתווך" בנוסף לכנות הבסיס.

בניסוי מקבלים מס' טיפולים רב בעיקר, שהניסוי על כל מגוון הטיפולים צריך להתבצע במס' מקומות שונים. קרקע ואקלים שונים יכולים להשפיע על התנהגות שונה על על טיפול. בעזה"י אנו מקוים שנצליח במשימתנו למצוא כנות אגס משובחת שתשמש את ציבור החקלאים נאמנה.

תודות על שיתוף הפעולה והעזרה הרבה למשתלת "הוכברג".

מהנעשה במכון

במכון:

* ב"ה הושלמו ההכנות להדפסתו של הספר "משפטי שמואל" להגאון רבינו שמואל הכהן זצוק"ל מרבני מרוקו כת"י מלפני כ - 400 שנה. והוא ביאור על סדר זרעים. לצערנו מחוסר תקציב אנו נמנעים עדיין מלהדפיסו.

* בימים אלו כמעט והושלמו ההכנות במשתלה שעומדת תחת פיקוחו של המכון לענין ערלה. כך שהשתילים שנמצאים בשקיות מחוררות, שיצאו בשנה הבאה מהמשתלה ימנו להם כבר שנה שניה. וזאת ע"י הכנת השורות שעליהן מונחים העציצים בהתאם לדרישות ההלכה.

* הוחל הניסוי בכנות האגסים, במטרה למצוא כנות אגס שמחד אין בהם בעיית כלאים עם האגס. ומאידך תהיה כנה עמידה למזיקים, המתאימה לתנאי קרקע ובעלת ניבה בגיל מוקדם. הניסוי נערך בשיתוף משתלת "הוכברג". ועל כך תודתינו מסורה לו.

במדרשה:

* המדרשה למצוות התלויות בארץ, הכינה תכנית שנתית עבור מנהלי בתי הספר. במטרה ללמד יותר את ילדי ביה"ס את נושא מצוות הארץ, ע"כ שיפגשו הילדים עם קיום המצוות באופן מוחשי. התכנית ניתנת לפריסה שנתית באופן מודולרי, או ללימוד כסדנא חד פעמית במסיבות וערבי הורים.

בימים אלו נשלח למנהלי בית הספר פרוספקט מהודר. המספר על פעילות המדרשה, ותכנית הלימודים לשנת הלימודים הבעל"ט.

* בפגישה שנערכה עם מנהלי רשת הת"ת של מעיין החינוך התורני. הוחלט על מספר של בתי ספר, שיישמו את התכנית השנתית החל מהכיתות הנמוכות כך שבתום לימודיו בביה"ס. יצא התלמיד, וידיעת מצוות הארץ בידו.

* במהלך השבוע האחרון של חודש תמוז. התקיים כמידי שנה. מצוות "מתנות עניים בכרם", ברוב פאר והדר. ע"כ שמאות אנשים השתתפו ובאו בשמחה ובהתרגשות לקיים מצווה זו. בבציר אישי ובעצים שהקנו לכל אחד מהמשתתפים.